

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.259>
<https://orcid.org/0000-0001-5600-018X>

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Eglė
VAISĖTAITĖ

Airijos lietuvių gimtosios kalbos atricijos požymiai žodyne

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,
filologija (H 004)

VILNIUS 2021

Disertacija rengta 2015–2020 metais Vilniaus universitete.

Mokslinė vadovė

prof. dr. Loreta Vilkienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
filologija – H 004).

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.259>
<https://orcid.org/0000-0001-5600-018X>

VILNIUS UNIVERSITY
INSTITUTE OF LITHUANIAN LITERATURE AND FOLKLORE

Eglė
VAISĖTAITĖ

Signs of Lexical Attrition in the L1 of Lithuanians in Ireland

DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
Philology (H 004)

VILNIUS 2021

This dissertation was written between 2015 and 2020 at Vilnius University.

Academic supervisor:

Prof. Dr. Loreta Vilkienė (Vilnius University, Humanities, Philology – H 004).

PADĖKA

Nuoširdžiai dėkoju visiems tyrimo dalyviams, užpildžiusiems klausimyną ir radusiems laiko susitikti individualiems interviu. Esu labai dėkinga VU ir Meinuto universiteto Airijoje dr. Eglei Kačkutei-Hagan ir Lietuvių bendruomenės Airijoje pirmininkui Arūnui Teišerskiui už pagalbą organizuojant susitikimus su respondentais Meinuto universitete ir lietuvių mokykloje.

Labai dėkoju mokslinei vadovei prof. dr. Loretai Vilkienei ne tik už patarimus ir palaikymą, bet ir už neįkainojamą pagalbą renkant kokybinius duomenis tiek Airijoje, tiek Lietuvoje¹. Tariu ačiū Lietuvos Respublikos ambasadai Airijoje už suteiktas patalpas susitikimams su respondentais, lietuvių bendruomenės Airijoje laikraščiu „Lietuvis“ ir Lietuvos Respublikos ambasadai Airijoje už kvietimo dalyvauti apklausoje paskelbimą *Facebook* paskyroje. Padėkos žodį skiriu paveikslų dailininkams Jūratei Narmontaitei ir Vytautui Tautkevičiui.

Taip pat už palaikymą esu dėkinga šeimai ir artimiesiems.

¹ Išvyka į Airiją finansuota iš VU Erasmus+ mobilumo programos lėšų.

SANTRUMPOS

AAM – amžius apklausos metu

AEM – amžius emigracijos metu

AL – Airijos lietuviai (tiriamoji grupė)

GK – gimtakalbis

GTE – gyvenimo trukmė emigracijoje

I – informantas (santrumpa vartojama pavyzdžiuose iš kokybinių interviu)

K1 – gimtoji / pirmoji išmokta kalba

K2 – svetimoji / antroji (trečioji ir pan.) išmokta kalba

LL – Lietuvoje gyvenantys lietuviai (kontrolinė grupė)

NGK – negimtakalbis

T – tyrėjas (santrumpa vartojama pavyzdžiuose iš kokybinių interviu)

TURINYS

1. ĮVADAS.....	9
2. GIMTOJI KALBA IR GIMTAKALBIS.....	19
2.1. Gimtakalbio žodyno dydis	27
3. GIMTOSIOS KALBOS ATRICIJA.....	30
3.1. K1 atricijos veiksniai.....	32
3.1.1. Kalbos vartotojo amžius	33
3.1.2. Išsilavinimas	34
3.1.3. Gyvenimo trukmė emigracijoje ir tėvų kalba	35
3.1.4. Bendruomenė ir kultūra	37
3.2. K1 žodyno atricija ir jos požymiai	38
3.2.1. K1 žodyno atricijos tyrimo metodai ir duomenų rinkimo įrankiai	43
4. AIRIJOS LIETUVIŲ SOCIOLINGVISTINIS PORTRETAS.....	47
5. TYRIMO METODIKA.....	52
5.1. Sociolingvistinis klausimynas.....	52
5.2. Kiekybinio tyrimo įrankis – žodyno dydžio testas.....	58
5.3. Objektų, veikslių ir ypatybių įvardijimo užduotis kaip duomenų rinkimo būdas.....	59
5.3.1. Objektų, veikslių ir ypatybių įvardijimo užduoties taikymas ...	63
6. KIEKYBINIO IR KOKYBINIO TYRIMŲ DALYVIAI IR REZULTATAI	72
6.1. Kiekybinio tyrimo dalyviai ir rezultatai	74
6.1.1. Kiekybinio tyrimo dalyviai	74
6.1.2. Kiekybinio tyrimo rezultatai	84
6.1.3. Kitų veiksnių įtaka AL žodyno dydžiui.....	91
6.2. Kokybinio tyrimo dalyviai ir rezultatai	92
6.2.1. Kokybinio tyrimo dalyviai	92
6.2.2. Kokybinio tyrimo rezultatai.....	94
IŠVADOS.....	117
LITERATŪRA	121

PRIEDAI 131

1. ĮVADAS

Tyrimo naujumas ir aktualumas

Jau daugiau nei šimtmetį iš Lietuvos emigruoja įvairaus amžiaus žmonės. Nuo XIX a. pabaigos Lietuvos emigracijos rodikliai pagal gyventojų skaičių buvo vieni didžiausių tarp Rytų Europos valstybių². Su pirmąja banga (XIX a. pab. – 1939 m.) iš Lietuvos emigravo apie 680 tūkst. žmonių, su antrąja (1940–1990 m.) – apie 192 tūkst., o trečiąją bangą (1990–2010 m.) sudarė beveik 291 tūkst. (Krupickaitė 2015). Emigracija tęsiasi iki šiol: 2010–2020 m. išvykimą deklaravo daugiau nei 480 tūkst. žmonių³. Nors nuo 2016 m. išvykstančių asmenų skaičius palaipsniui mažėja (2016 m. išvyko 60 333, o 2020 m. – 23 103 žmonės), dėl susidariusios demografinės situacijos randasi vis daugiau mokslinių tyrimų, susijusių su lietuvių emigracija. Kurį laiką daugiausia buvo atliekami sociologiniai (Martinaitis, Žvalionytė 2007; Krupickaitė, Poviliūnas 2012; Damulienė 2013; Rudžinskienė, Paulauskaitė 2014) ir antropologiniai (Čiubrinskas 2005; Kuznecovienė 2006, 2009; Liubinienė 2009) tyrimai, o pastaruoju metu daugėja ir sociolingvistinių (Norvilas 1990, 2013; Tamošiūnaitė 2008; Jakaitė-Bulbukienė 2014, 2015a ir kt.; Ramonienė 2015; Vilkienė 2015a, 2015b ir kt.). Tačiau sociolingvistiniuose tyrimuose dėmesys daugiausia sutelkiamas į emigrantų kalbų vartojimą, kalbines nuostatas, šeimos kalbų politiką, kalbos ir tapatybės klausimus, o emigrantų kalbą analizuoti imamasi dar gana retai (Blažienė 2015, 2016; Vilkienė 2019; Ramonaitė, Ramonienė 2021). Tačiau, disertacijos autorės nuomone, tirti, kas vyksta su išvykusiųjų gimtąja kalba, yra svarbu, nes emigravusieji susiduria su gyvenamosios šalies kalba, t. y. kasdiniame gyvenime vartoja ne tik gimtąją, bet ir priimančiosios šalies kalbą, kuri jų gyvenime ima dominuoti, taigi gali daryti įtaką ir gimtajai kalbai. Vienas iš tokios įtakos padarinių gali būti gimtosios kalbos atricija: susidaręs gimtosios ir gyvenamosios šalies kalbų kontaktas, kaip teigiama įvairių mokslininkų (Ben-Rafael 2004, 166; Schmid, Köpke 2009; Schmid 2011, 60 ir kt.), yra viena iš pagrindinių kalbos atricijos priežasčių. Pati kalbos atricija suprantama kaip bet kurios mokėtos kalbos gramatinių, leksinių ar fonologinių, pragmatinių ypatybių primiršimas ar

² Informacija iš <http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje> [žiūrėta 2015 06 06].

³ Čia ir kitur duomenys apie 2010–2020 m. emigracijos kryptis pateikiami iš <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2020/gyventoju-migracija/tarptautine-migracija> [paskutinį kartą žiūrėta 2021 08 29].

kaita (DOS 2004)⁴. Kaip jau minėta, lietuviai ilgą laiką emigruoja į kitas šalis, gyvena kitų kalbų aplinkoje, o tai gali lemti jų gimtosios kalbos atriciją, tad, disertacijos autorės manymu, svarbu stebėti, kokių pokyčių lietuvių kalba patiria diasporoje. Toks uždavinys ir yra keliamas šiame darbe, tik dėmesys sutelkiamas į vieną kalbos lygmenį – žodyną.

Atlikti sociolingvistiniai tyrimai (Vilkienė 2017; Gudavičienė, Jakaitė-Bulbukienė 2019) atskleidžia, kad patys svetur gyvenantys lietuviai pastebi, jog jų gimtoji kalba kinta, nebėra tokia pati kaip Lietuvoje gyvenančių žmonių. Išvykusieji teigia, kad jiems akivaizdžiausia žodyno kaita (neprisimenama kasdienių žodžių ar nemokama tam tikrų, pavyzdžiui, savo darbo srities, terminų ir pan.), mini esant ir gramatikos, tarties, rašybos trūkumų (Vilkienė 2015b). Jolanta Macevičiūtė, tyrusi Amerikos lietuvių gimtosios kalbos vartojimą įvairiuose kontekstuose, teigia, kad pirmiausia kalbos atricijos požymiai pasirodo tada, kai kalbos vartotojas praranda bendravimo laisvumą tam tikrose srityse (Macevičiūtė 2000, 21), t. y. kalbėtojas tam tikrose situacijose nebegali laisvai komunikuoti. Gebėjimas laisvai bendrauti yra tiesiogiai susijęs su kalbos ištekliais (žodynu, gramatinėmis formomis, konstrukcijomis ir pan.), tad galima daryti prielaidą, kad bendravimas nebėra toks laisvas kaip anksčiau dėl vykstančių pokyčių kalbos ištekliuose.

Tyrimų, skirtų lietuvių gimtosios kalbos atricijos požymių analizei, nėra labai daug. Tačiau tie, kurie jau atlikti, rodo, kad emigravus kalba gali kisti. Pavyzdžiui, Loretos Vilkienės (2019a) tyrimo rezultatai rodo, kad emigrantai, atlikdami tokį patį kalbos testą kaip ir neemigravę tokių pačių charakteristikų asmenys, klysta dažniau negu Lietuvoje gyvenantys lietuviai, o rezultatų skirtumai yra statistiškai reikšmingi. Tiek emigrantų, tiek kontrolinės grupės atlikčių analizė atskleidė, kad emigrantai dažniau susiduria ir su gramatinės, ir su leksinės raiškos sunkumais. Tad Vilkienė daro išvadą, kad daugiau nei 5 metus svetur gyvenančių emigrantų kalboje atricijos požymių esama. Be to, Vilkienės tyrimas atskleidė, jog emigrantai mažiausiai darė leksikos klaidų, o daugiausia – gramatikos, nors, kaip rodo kiti tyrimai (Vilkienė 2015c, 147), svetur gyvenantys lietuviai patys savo gimtojoje kalboje labiausiai pastebi žodyno pokyčius. Apie žodyno atriciją rašoma ir Jogilės Ramonaitės bei Meilutės Ramonienės atvejo tyrime: buvo analizuota lietuvių mergaitės, ankstyvoje paauglystėje (12 m. amžiaus) įvaikintos Italijoje, kalba (Ramonaitė, Ramonienė 2021). Šis tyrimas parodė, kad esama tiek leksikos atricijos, tiek gramatikos. Autorės teigia, kad ypač stipriai pasireiškia leksikos atricija: pokalbių metu tiriamoji dažnai teiravosi

⁴ Daugiau apie atriciją žr. 3 skyriuje.

lietuviškų žodžių, tikslinosi, ar jos prisimenami žodžiai yra tinkami, ir pan. Kaip teigiama, mergaitė lietuviškai kalbėjo noriai, bet neryžtingai, dažnai sustodama pagalvoti, t. y. patirdama daug sunkumų (ten pat, 21). Užsienio literatūroje taip pat rašoma, kad pirmiausia ir stipriausiai atriciją patiria žodynas (Opitz 2011, 22; Schmid 2011, 17).

Taigi matyti, kad skirtingi tyrimai atskleidžia skirtingus rezultatus. Tačiau, be minėto Vilkienės tyrimo, kitų tyrimų, analizuojančių suaugusių emigrantų gimtosios lietuvių kalbos pokyčius, disertacijos autorei nepavyko rasti. Verta atkreipti dėmesį, kad pasaulio lietuvių diaspora yra didelė, nemaža dalis jų susitelkusi anglakalbėse valstybėse (2010–2020 m. per 273 000 žmonių kaip savo būsimą gyvenamąją vietą nurodė Airiją, Australiją, JAV ir JK), o viešajame diskurse kyla nuogaštavimų dėl lietuvių kalbos nykimo ar per didelės anglų kalbos įtakos, kuri įvardijama ir kaip tam tikra grėsmė lietuvių kalbai. Todėl **aktualu** ir reikalinga išsamiau analizuoti lietuvių diasporos gimtąją kalbą, kad būtų galima suprasti, ar ir, jeigu taip, kiek ją veikia atricija, kas lemia atricijos radimąsi, kurie kalbos lygmenys – fonologinis, leksinis, gramatinis, pragmatinis – yra pažeidžiami, kas tai rodo ir pan. Klausimų, į kuriuos reikia ieškoti atsakymo, yra daug, taigi šios disertacijos autorė siekia prisidėti prie tokio pobūdžio tyrimų nors ir nedideliu, bet reikšmingu tyrimu – analizuodama Airijos, kaip anglakalbės valstybės, lietuvių diasporos žodyną, siekdama suprasti, ar vis dėlto esama žodyno atricijos bei kas tai atskleidžia ir kokie veiksniai tai lemia.

Disertacijos tikslas, uždaviniai ir objektas

Šioje disertacijoje aprašomo tyrimo **tikslas** – išsiaiškinti, ar lietuvių emigrantų gimtosios kalbos leksika patiria atriciją; jei taip, pažvelgti, kokie žodyno pokyčiai pastebimi, ir pateikti išvalgų, kokie sociolingvistiniai veiksniai turi tam reikšmingos įtakos. Analizuoti pasirinkta dabartinės (nuo 1990 m.) emigracijos bangos Airijoje gyvenančių lietuvių kalbą. Tokio pasirinkimo priežastys yra kelios:

1. Airija yra viena iš dažniausių dabartinės emigracijos krypčių (2010–2020 m. Airiją kaip emigracijos šalį deklaravo 43 814 lietuvių, Jungtinę Karalystę (JK) – 213 986⁵, o Norvegiją ir Vokietiją atitinkamai 36 419 ir 35 462). Taigi šioje šalyje gyvena didelė Lietuvos emigrantų bendruomenė.
2. Airijoje dominuojanti kalba yra anglų (oficialios yra anglų ir airių kalbos, tačiau airių kalba gali kalbėti tik apie 40 proc. Airijos

⁵ Jungtinė Karalystė pagal išsvykstančių asmenų skaičių yra pagrindinė emigracijos kryptis (Krupickaitė 2015, 24).

populiacijos⁶), paplitusi pasaulyje ir tapusi *lingua franca*. Anglų kalbos pozicijos stiprios ir Lietuvoje: žmonės mano, kad jos mokėjimas atveria didesnes galimybes, suteikia laisvę rinktis (Vaicekauskienė, 2010, 199). Tai leidžia manyti, kad anglų kalba gali stipriai konkuruoti su diasporos lietuvių gimtąja kalba ir sudaryti sąlygas atricijai rasti.

3. Airijos lietuvių kalbinis elgesys, kalbinis repertuaras dar nėra tyrinėti, o apie kitų dažnai emigracijai pasirenkamų šalių lietuvių ir jų kalbą jau yra parengta publikacijų (pvz., monografijose *Emigrantai: kalba ir tapatybė* (I, II) rašoma apie JAV, Vokietijos, Kanados, Norvegijos, JK lietuvių tapatybę ir kalbą; Agnė Blažienė yra parengusi didelės apimties tyrimą apie JK lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos raidą (Blažienė, 2016)).

Šioje disertacijoje aprašomo tyrimo **objektas** yra Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodynas. Tačiau norint suprasti, ar esama atricijos, Airijos lietuvių kalba lyginama su Lietuvoje gyvenančių (be ilgesnių pertraukų) gimtakalbių lietuvių kalba. Siekiant tikslo ieškoma atsakymo į **tyrimo klausimus**, suformuluotus remiantis kitų kalbų žodyno atricijos tyrimų praktika (plg. Schmid, Fagersten 2010; Schmid, Jarvis 2014):

1. Ar Airijos lietuvių K1 žodynas mažesnis negu kontrolinės grupės?
 - 1.1. Kiek skiriasi tiriamųjų ir kontrolinės grupių žodyno dydis?
 - 1.2. Kokie veiksniai turi įtakos tiriamųjų žodyno dydžiui?
2. Ar Airijos lietuvių kalboje yra daugiau dvejonės žymenų negu kontrolinės grupės kalboje?
 - 2.1. Kiek ir kaip skiriasi dvejonės žymenų vartojimas tiriamųjų ir kontrolinės grupių kalboje?
 - 2.2. Kokia tema kalbant (asmeninio ar viešojo gyvenimo) vartojama daugiau dvejonės žymenų tiriamųjų kalboje?
3. Ar kontrolinė grupė geriau atlieka K1 leksinio parinkimo (angl. *lexical retrieval*) testą?
 - 3.1. Kokių leksinių vienetų parinkimas kelia sunkumų tiriamosios ir kontrolinės grupių informantams?
 - 3.2. Kokia tema kalbant (asmeninio ar viešojo gyvenimo) leksinis parinkimas vyksta sunkiau tiriamųjų kalboje?

⁶ Tokią informaciją skelbia Airijos Centrinis statistikos biuras (angl. *Central Statistics Office*) internetiniame puslapyje <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cp10esil/p10esil/ilg/> [žiūrėta 2019 08 30].

Jeigu paaiškėtų, kad atsakymai į 1, 2 ir 3 klausimus yra teigiami, būtų galima manyti, kad Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodynas patiria atriciją. Atsakant į papildomus klausimus bus pažvelgta į Airijos lietuvių K1 žodyną detaliau, kad paaiškėtų, kas lemia žodyno dydį, kaip dažnai pasitaiko dvejonės žymenys ir ką jie atskleidžia, kokiose situacijose leksinis prieinamumas yra sutrikęs ir pan.

Tikslui pasiekti ir atsakyti į tyrimo klausimus iškelti tokie **uždaviniai**:

1. Parengti kiekybinio ir kokybinio tyrimų metodiką ir sukaupti duomenis sociolingvistinei ir kalbinei analizei:
 - 1.1. Atlikti Airijos lietuvių (tiriamoji grupė, toliau – AL) ir Lietuvoje gyvenančių lietuvių (kontrolinė grupė, toliau – LL) sociolingvistinę apklausą; apklausos duomenys reikalingi ne tik tiriamųjų charakteristikai, bet ir tam, kad vėliau būtų galima patikrinti, kurie sociolingvistiniai veiksniai gali daryti reikšmingos įtakos žodyno dydžiui.
 - 1.2. Surinkti 100 AL ir 100 LL žodyno dydžio testo atlikčių, kad paaiškėtų, ar skiriasi ir, jei taip, kiek skiriasi abiejų grupių žodyno dydis.
 - 1.3. Paruošti du situacinius paveikslus – objektų, ypatybių ir veiksmų įvardijimo užduotį, – kuriuose būtų užkoduota tikslingai tiriami leksinės raiškos vienetai, ir surinkti 30 AL ir 30 LL šios užduoties atlikčių. Vėliau šias dviejų grupių atliktis išanalizavus ir palyginus, būtų galima pateikti išvalgų, ar AL grupė susiduria su leksinio prieinamumo ir leksinio parinkimo sunkumais.
2. Gautus duomenis paruošti analizei:
 - 2.1. Sociolingvistinio klausimyno atsakymus sukoduoti *Excel* lentelinėse skaičiuoklėse.
 - 2.2. Taip pat *Excel* lentelinėse skaičiuoklėse sukoduoti žodyno dydžio testo atsakymus ir nustatyti kiekvieno tyrime dalyvavusio asmens žodyno dydį.
 - 2.3. Išrašyti interviu ir į *Excel* lentelines skaičiuokles surašyti leksinės raiškos atvejus, kurių vartojimas tikslingai analizuojamas, bei juos suskirstyti į kategorijas. Taip pat fiksuoti atvejus, kai leksinis prieinamumas yra sutrikęs, t. y. fiksuoti dvejonės žymenys.
3. Išanalizuoti duomenis ir atsakyti į tyrimo klausimus:
 - 3.1. Atsakyti į klausimą, ar AL žodynas yra mažesnis negu LL žodynas ir, jeigu taip, kiek skiriasi AL ir LL žodyno dydis, nuo kokių sociolingvistinių veiksnių žodyno dydis priklauso, bei gautus rezultatus palyginti su kitų kalbų tyrėjų padarytomis išvadomis. Ieškant atsakymo *Rstudio* programa (R Core Team 2019) aprašomosios statistikos metodais

atlikti AL ir LL žodyno dydžio analizę, taip pat pasitelkus išvadų statistikos metodus patikrinti rezultatų skirtumų (jei būtų) reikšmingumą ir sąsajas su respondentų sociolingvistinėmis charakteristikomis.

3.2. Atsakyti į klausimą, ar AL grupės kalboje yra daugiau dvejonės žymenų negu LL grupės kalboje, aptarti, kurio konteksto (privataus gyvenimo ar viešojo gyvenimo) leksinės raiškos vienetai respondentų sunkiau prieinami, ir pateikti įžvalgų, kodėl taip yra. Atsakymo ieškoti atliekant kokybinę raiškos vienetų analizę ir stebint dvejonės žymenų kiekį ir pobūdį AL ir LL grupių kalboje, skirtumų (jei būtų) reikšmingumą tikrinant T testu.

3.3. Atsakyti į klausimą, ar LL grupė geriau atlieka K1 leksinio parinkimo testą (angl. *lexical retrieval*) negu AL grupė, palyginti bei aptarti informantų parinktus žodžius (leksinės raiškos vienetus). Atsakymo ieškoti atliekant kokybinę leksinės raiškos vienetų analizę ir vertinant informantų pateiktus leksinės raiškos vienetus užkoduotiems aspektams įvardyti.

Tiriamoji medžiaga ir metodai

Tiriamąją medžiagą sudaro 100 sociolingvistinio klausimyno ir 100 žodyno testo atlikčių, kurias pateikė Airijoje 5 metus ar ilgiau gyvenantys lietuviai, išvykę iš Lietuvos būdami 12 metų amžiaus ar vyresni. Toks respondentų amžius pasirinktas neatsitiktinai – kalbos tyrėjų nustatyta (Schmid 2002, 20), kad iki 12 metų gimtoji kalba (toliau – K1) dar formuojasi, o pasiekus šį amžių ji jau būna galutinai susiformavusi. Kalbos atricijos ieškoti tikslinga tada, kai asmuo emigracijoje pragyvena 5 ar daugiau metų, nes tyrimai rodo, kad trumpiau emigracijoje gyvenusių asmenų kalboje atricijos nepastebima: pavyzdžiui, Aurelijos Tamošiūnaitės emigrantų į JAV kalbinės raiškos tyrimas atskleidė, kad prie anglų kalbos pereinama pragyvenus JAV 8–12 metų (Tamošiūnaitė 2008), o Monika Schmid, remdamasi kitais tyrimais, teigia, kad atricija pasireiškia (jeigu pasireiškia) per pirmąją emigracijos dekadą, ypač 5–10 metais (Schmid 2011, 79). Tokios gyvenimo emigracijoje ribos laikosi ir Loreta Vilkienė, tirdama lietuvių kalbos atriciją (Vilkienė 2019a, 114). Taip pat disertacijoje analizuojama 100 sociolingvistinio klausimyno ir 100 žodyno testo atlikčių, pateiktų Lietuvoje gyvenančių lietuvių – kontrolinės grupės. Be to, tirta po 30 AL ir LL objektų, ypatybių bei veiksmų įvardijimo atlikčių (dviejų paveikslų pagrindu), įrašytų diktofonu (iš viso 60 atlikčių). Visi kalbos pavyzdžiai buvo išrašyti atrankiniu būdu, t. y. sutelkiant dėmesį tik į tikslingai paveiksluose užkoduotas situacijas ir joms nusakyti reikalingus

žodžius (iš viso 20 situacijų ir 109 užkoduoti atvejai) (daugiau apie tiriamąją medžiagą ir jos rinkimą žr. 5 skyriuje).

Tyrimo duomenys gauti pasitelkiant kelis medžiagos rinkimo įrankius, o ieškant atsakymo į tikslo klausimą derinami kiekybinės ir kokybinės analizės **metodai**. Kiekybiniam tyrimui sociolingvistinė informacija rinkta naudojant *anketinės apklausos metodą* – parengti du nedidelės apimties sociolingvistiniai klausimynai⁷: vienas skirtas AL, kitas – LL grupei (žr. 1 ir 2 priedus). Taip pat kiekybiniam tyrimui naudotas žodyno dydžio matavimo įrankis *Žodyno dydžio testas*, sudarytas projekto „Kalbinių nuostatų ir mokymosi motyvacijos įtaka lietuvių kalbos mokėjimui“ (2017–2019 m.) dalyvių, VU Taikomosios kalbotyros instituto mokslininkų Vilkienės, Lauros Vilkaitės-Lozdienės, Justinos Bružaitės-Liseckienės (žr. Vilkienė et al. 2019, 78–79). Ir klausimynai, ir testas buvo platinami dviem pavidalais: spausdintu ir internetiniu, naudojant *Google Forms*⁸, t. y. tyrimo medžiaga buvo renkama ir tiesiogiai kontaktuojant su respondentais, ir internetu. Tiesiogiai medžiaga rinkta 2019 m. balandžio 28 – gegužės 4 dienomis vykusiame duomenų rinkimo ekspedicijoje Airijoje. Duomenis rinko disertacijos autorė ir disertacijos vadovė Loreta Vilkienė. Sukaupiti duomenys buvo sukoduoti ir paruošti analizei, kuri atlikta taikant aprašomosios ir išvadų statistikos metodus, naudojant *R studio* programą (R Core Team 2019).

Kokybiniam tyrimui medžiaga rinkta pasitelkiant objektų, veiksmų ir ypatybių įvardijimo užduotį: parengti du skirtingų situacijų paveikslai – *Pajūris* (žr. 4 priedą) ir *Miesto šventė* (žr. 5 priedą). Šios užduoties atliktys buvo renkamos tiesiogiai bendraujant su respondentais ir kalbėjimo pavyzdžius įrašant diktofonu. Informantus kalbino ir atpasakojimus įrašė disertacijos autorė, padėjo disertacijos vadovė Loreta Vilkienė. Vėliau įrašai atrankiniu būdu transkribuoti bei *Excel* lentelinėje skaičiuoklėje sukoduoti informantų leksinės raiškos vienetai. Kokybinė analizė atlikta lyginant AL ir LL vartojamus leksinės raiškos vienetus ir dvejones žymenų, esančių kalboje prieš stebimus raiškos vienetus, dažnumą (daugiau apie metodus žr. 5 skyriuje).

⁷ Klausimynas parengtas pagal VU projekte „Emigrantų kalba“ (2011–2013, vadovė Meilutė Ramonienė, rėmė VLKK) naudotą klausimyną.

⁸ AL klausimynas

<https://forms.gle/BTtNHm3gmNqdLzWn8>, LL klausimynas <https://forms.gle/2FeaKuCbrq9EeBW09>.

Teorinė ir praktinė darbo vertė

Šia disertacija prisidedama prie lingvistinių lietuvių kalbos diasporoje tyrimų. Kitų kalbų atricijos tyrimų yra nemažai, o lietuvių kalbos atricija dar tik pradeda tirti. Taigi ši disertacija yra vienas pirmųjų lietuvių gimtosios kalbos žodyno atricijos tyrimų, jos išvados papildys esamus lietuvių ir kitų kalbų atricijos tyrimus ir padės tvirtesnę pamatą tolesniems tyrimams.

Kitų kalbų atricijos tyrimuose naudojami įvairūs duomenų rinkimo įrankiai ir analizės metodai, vis ieškoma naujų, pagrįsčiau atskleidžiančių esant kalbos atriciją. Šia disertacija plečiamas galimų medžiagos rinkimo įrankių spektras – pirmą kartą atricijai tirti pasitelktas *Žodyno dydžio testas*. Be to, pateikiamas tikslingai šiam tyrimui sukurtas dviejų paveikslų komplektas, naudotas kaip objektų, ypatybių ir veiksmų įvardijimo užduoties pagrindas kalbos pavyzdžiams rinkti. Sukaupta nemaža imtis natūralios kalbos pavyzdžių, kuriuos bus galima pasitelkti ateities tyrimuose.

Tyrimo išvados pravėrs kalbų tyrėjams (sociolingvistams, psicholingvistams ir kt.), sociologams, tyrinėjantiems su lietuvių emigracija susijusius aspektus, lietuvių kalbos politikos planuotojams. Šis tyrimas gali būti įdomus ir lietuvių diasporai: lietuviškų mokyklų pedagogams, lietuvių bendruomenės nariams ir kitiems, besirūpinantiems savo gimtąja kalba, besistengiantiems ją išlaikyti ir perduoti savo vaikams.

Ginamieji teiginiai

1. Airijos lietuvių žodynas mažesnis negu tokių pačių sociolingvistinių charakteristikų lietuvių, gyvenančių Lietuvoje ir nepatyrusių emigracijos. Tam reikšmingos įtakos turi retesnis K1 vartojimas kasdieniame gyvenime (kuo rečiau vartojama gimtoji kalba, tuo mažesnis žodynas atskleidžiamas testo metu) ir respondentų amžius (kuo jaunesnio amžiaus asmuo išvyko iš gimtosios šalies, tuo mažesnis žodynas atskleidžiamas testo metu).
2. Airijos lietuviai patiria daugiau sunkumų nei Lietuvoje gyvenantys lietuviai iš atminties iškeldami reikiamus žodžius: AL kalboje yra daugiau dvejojimo žymenų, t. y. pauzių, korekcijų, kartojimų ir pan., o tai rodo sutrikusį leksinį prieinamumą.
3. Prireikus iškelti iš atminties lietuvišką žodį, Airijos lietuviai dažniau nei Lietuvoje gyvenantys lietuviai vartoja netinkamus, susikurtus ar netipiškus konkrečioje situacijoje raiškos vienetus, lietuviško žodžio neiškelia arba renkasi anglų kalbos žodį.
4. Mažesnis žodyno dydis, sunkesnis leksinis prieinamumas ir leksinis parinkimas rodo, kad Airijos lietuvių K1 žodyną veikia atricija.

Darbo struktūra

Darbą sudaro teorinė ir tiriamoji dalys. Teorinėje dalyje pirmiausia apžvelgiama, kas lingvistų laikoma gimtąja kalba ir gimtakalbiu asmeniu. Tada aptariama, koks yra gimtakalbio žodyno dydis, palyginami įvairių kalbų tyrimų rezultatai, aptariami esami lietuvių K1 žodyno dydžio tyrimų duomenys. Tolesnė teorinė dalis susijusi su gimtosios kalbos atricija: apibrėžiama, kas yra K1 atricija, kokius kalbos lygmenis ji gali paveikti, aptariami atricijos veiksniai, tada dėmesys sutelkiamas į K1 žodyno atriciją, jos požymius ir įvairiuose tyrimuose naudojamus tyrimo metodus. Prieš tyrimo aprašymą pateikiamas Airijoje gyvenančių lietuvių (ne tyrimo dalyvių) sociolingvistinis portretas.

Tiriamajoje dalyje pirmiausia aprašoma tyrimo metodika: aptariamas sociolingvistinis klausimynas, aprašomas kiekybinio tyrimo įrankis (žodyno dydžio testas) ir kokybinio tyrimo duomenų rinkimo būdas (objektų įvardijimo užduotis). Vėliau pateikiama kiekybinio tyrimo dalyvių charakteristika ir tyrimo rezultatai, tada pereinama prie kokybinio tyrimo dalyvių charakteristikos ir tyrimo rezultatų. Kiekybinio tyrimo dalyje pirmiausia palyginami AL ir LL žodyno dydžio rezultatai, tada tikrinama, ar tie veiksniai, pagal kuriuos buvo subalansuotos dvi respondentų grupės, turi įtakos grupių žodyno dydžiui. Taigi aptariamas išsilavinimo veiksnys, tada tikrinama įtaka amžiaus apklausos metu (žvelgiama, ar esama koreliacijos tarp amžiaus ir žodyno dydžio, lyginamos trys amžiaus grupės). Vėliau aptariamas amžiaus emigracijos metu veiksnys, lyginamos trys amžiaus grupės. Galiausiai aprašomi rezultatai, gauti pasitelkiant tiesinius regresinius modelius.

Kokybinio tyrimo dalyje pirmiausia aprašoma dvejonės žymenų pasitaikymas informantų kalboje atliekant objektų įvardijimo užduotį (aptariami skirtingų paveikslų rezultatai), siekiant atsakyti į klausimą, ar AL kalboje yra daugiau dvejonės žymenų. Aptariama, kurio paveikslo objektų įvardijimo užduotį dvejonės žymenų atžvilgiu informantai atliko sklandžiau. Tada, siekiant atsakyti į klausimą, ar kontrolinė grupė geriau atlieka žodžių parinkimo testą, išsamiai aprašomi abiejų grupių informantų leksinės raiškos vienetai ir jų kategorijos, pateikiama kiekvienos kategorijos pavyzdžių iš informantų kalbos. Taip pat pakomentuojama, kurio paveikslo objektų įvardijimo užduotį raiškos vienetų atžvilgiu informantai atliko geriau, taip siekiant sužinoti, ar informantai lengviau atmintyje parenka kasdienės kalbos bei su asmeniniu gyvenimu susijusius žodžius. Kokybinio tyrimo rezultatai apibendrinami pateikiant įžvalgų, kodėl jie skiriasi ar nesiskiria tarp informantų grupių ir ką tokie rezultatai galėtų reikšti.

Disertacijos pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados ir atsakymai į tyrimo klausimus, 120 pozicijų literatūros sąrašas ir 7 priedai, kuriuose pateikiami tiriamosios medžiagos rinkimo įrankiai bei duomenų rengimo analizei pavyzdžiai. Disertacijoje yra 15 paveikslų ir 33 lentelės.

Disertacijos tyrimo rezultatų apibavimas

Su darbu susiję teiginiai skelbti straipsniuose:

1. Vaisėtaitė, E. 2020. Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis ir atricijos požymiai. *Taikomoji kalbotyra*, 14, 116–132.
2. Vaisėtaitė, E. 2021. Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodžių parinkimo sunkumai. *Lietuvių kalba*. (Įteiktas žurnalui *Lietuvių kalba* 2021 m. birželį).

Su disertacijos tema susiję pranešimai konferencijose ir seminaruose, mokslo populiarinimo veikla

1. „Emigrantų gimtosios lietuvių kalbos žodyno dydis“ 2019 m. gegužės 18 d. socialinių mokslų forume „Socforumas“ (Lietuva).
2. „Ar esama leksikos erozijos emigrantų kalboje?“ 2017 m. balandžio 7 d. Tarptautinė konferencija „Lituanistika (baltistika) šiuolaikiniuose ugdymo procesuose“, LEU (Lietuva).
3. „Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis ir atricijos požymiai“ 2021 m. sausio 29 d. Taikomosios kalbotyros instituto seminare, VU.
4. „Ethnic identity construction among Lithuanians in the UK“ 2019 m. balandžio 26 d. 18-oji tarptautinė taikomosios kalbotyros konferencija „Year of Estonian: the Perspective of Applied Linguistics“, Talino universitetas (Estija).
5. Interviu LRT laidai „Ryto allegro“ apie Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydį ir atricijos požymius. 2021 m. kovo 5 d.

2. GIMTOJI KALBA IR GIMTAKALBIS

Šiame darbe siekiama analizuoti Airijoje gyvenančių gimtakalbių lietuvių žodyną ir bandoma išvelgti, ar jis patiria atriciją. Pradedant kalbėti apie gimtosios kalbos atriciją, pirmiausia reikėtų aptarti, kas yra gimtoji kalba ir kas yra jos vartotojas, t. y. gimtakalbis.

Gimtoji kalba, kaip nurodoma *Sociolingvistikos terminų žodyne*, yra „kalba, kurią asmuo vartoja nuo pat gimimo, įprasta namų ir bendruomenės kalba“⁹ (DOS 2004, 213). Šioje apibrėžtyje minimi keli kertiniai elementai, svarbūs gimtajai kalbai – tai laikas, kada pradedama vartoti gimtoji kalba (nuo gimimo), ir aplinka, kur vartojama (namai, bendruomenė). Aplinka svarbi, nes kartu nusako ir joje gyvenančius, ir vartojančius tą pačią kalbą asmenis (šeimos ir bendruomenės narius). Panašiai gimtoji kalba apibrėžiama ir *Lingvodidaktikos terminų žodyne*: tai „kalba, kuri įsisavinama ankstyvoje vaikystėje bendraujant su tėvais, artimais asmenimis, girdint ją artimiausioje aplinkoje; dažniausiai yra asmens pirmoji kalba“ (2012, 55). Taigi vėl matyti, kad akcentuojamas kalbos įsisavinimo laikas – ankstyvame amžiuje, t. y. nuo gimimo¹⁰, ir aplinka bei asmenys. Be to, priduriama, kad gimtoji kalba dažnai yra ir pirmoji žmogaus kalba, t. y. įgyjama anksčiausiai. Terminas *pirmoji kalba* gimtajai kalbai nusakyti minimas ir *Sociolingvistikos terminų žodyne*. Abu šie terminai yra sinonimiški, nes jais akcentuojamas ankstyvas kalbos įgijimas (plg. *gimtoji* – nuo gimimo, *pirmoji* – pirmoji įgyta). Įdomu tai, kad viename tyrime, kurį aprašo Eglė Gudavičienė, emigravusių lietuvių buvo klausta, kokia kalba, jų supratimu, gali būti laikoma gimtąja, ir paaiškėjo, kad didesnė dalis respondentų gimtąją kalbą tapatina su šalimi, kurioje gimė ir užaugo (62 proc.), o mažesnė – su kalba, kurią pirmiausia išmoko namuose (53 proc.) (Gudavičienė 2015, 45). Tad galima numanyti, kad lietuviams artimesnis ir lengviau suprantamas terminas yra *gimtoji kalba*, o ne *pirmoji kalba*.

Tiesą sakant, *Sociolingvistinių terminų žodyne* minima ir daugiau atitikmenų, kartais vartojamų gimtajai kalbai nusakyti: *tėvų kalba* (angl. *mother tongue*), t. y. perimta iš tėvų; *namų kalba* (angl. *home language*), t. y. vartojama namų aplinkoje; *pagrindinė kalba* (angl. *primary language*), t. y. dažniausiai vartojama, ir jau minėtas terminas *pirmoji kalba* (angl. *first*

⁹ Čia ir kitur citatas iš anglų kalbos vertė disertacijos autorė.

¹⁰ Ankstyvojo amžiaus tarpsnį nurodantys metai skirtinguose šaltiniuose truputį varijuoja: 2–6 gyvenimo metai (Boyd, Bee 2009) ar 0–8 gyvenimo metai (Unesco 2020). Apibendrinant galima sakyti, kad tai tarpsnis nuo gimimo iki mokyklinio amžiaus.

language) ar santrumpa K1 (angl. L1) (DOS 2004, 213). Vis dėlto ne visais atvejais šie terminai tinka, pavyzdžiui, asmens gimtoji kalba nebūtinai yra tėvų kalba (ypač kalbant apie emigracijoje gimusius asmenis) arba nebūtinai pagrindinė kalba (galbūt pagrindinė kalba yra priimančiosios šalies kalba, bet asmuo geriau jaučiasi vartodamas namų kalbą) ir pan. Suprantama ir tai, kad gimtosios kalbos gali būti kelios, pavyzdžiui, jeigu vaikas gimė mišrioje šeimoje ir vaikystėje įgijo abiejų tėvų kalbas (Vilkienė 2010, 36) arba jeigu šeimos kalba yra kita nei dominuojančioji šalies kalba ir pan. Tad šiame darbe nuspręsta laikytis termino *gimtoji kalba* ir *Lingvodidaktikos terminų žodyne* nurodytos apibrėžties, nes, disertacijos autorės manymu, tai geriausiai atspindi nusakomą reiškinį. Tačiau šioje disertacijoje terminas *gimtoji kalba* trumpinamas rašant K1 – kaip jau yra nusistovėję lietuvių lingvistų publikacijose (plg. Vilkienė 2019b, 2017, 2010; Blažienė 2016, ir kt.).

Svarbu pasakyti ir tai, kad gimtoji kalba nėra tik bendravimo priemonė. Istorikams, sociologams, kultūros tyrinėtojams kalba yra ir pagrindinis tautos dėmuo (Safran 2010, 77). Kalba yra susijusi su etnine tapatybe, ji parodo kultūrinius skirtumus ir tautinius ryšius, tačiau kartu tai yra ir instrumentas politinei bendruomenei konstruoti (Safran 2004, 1). Lietuviams gimtoji lietuvių kalba yra vertybė, žmonės ją brangina (Rutkovska et al. 2017, 259). Vukas Vukotičius, tyręs pasisakymus apie kalbą, pastebi, kad Lietuvos viešojoje erdvėje vyrauja *monolingvistinis* požiūris, t. y. žmonės mano, kad tautą atspindi (homogeniška) kalba, kad kalba išreiškia patriotizmą ir socialinį statusą (Vukotić 2019, 332). Panašų požiūrį išsako ir didžioji dalis apklaustų emigravusių lietuvių: jie teigia, kad lietuvių kalbą mokėti yra svarbu (Vilkienė 2015b, 128; Jakaitė-Bulbukienė, Vaisėtaite 2019, 126), kai kurių argumentuojama tuo, kad kalba yra jų šaknys (Jakaitė-Bulbukienė 2019), kad lietuvių kalbos mokėjimas užtikrina kultūros išsaugojimą bei tęstinumą ir pan. (Vilkienė 2015b). Matyti, kad tarp emigrantų vyrauja daugiau emocinis prisirišimas prie gimtosios kalbos, nes gyvenant svetur tiesioginės naudos iš jos nėra – dažniausiai vartojama priimančiosios šalies kalba, – tačiau gimtoji kalba yra svarbi etninės tapatybės požiūriu. Taigi, kaip teigia Laima Kalėdienė, „nors tautiniu pagrindu gyvuojančios valstybės siejamos labiau su XIX a., lietuvybė Lietuvoje tebėra aktuali ir XXI a.“ (Kalėdienė 2010, 72).

Gimtoji kalba, kaip reiškinys, yra neatsiejama nuo jos vartotojo, t. y. gimtakalbio. Gimtakalbio (toliau – GK) sąvoka dažnai pasitelkiama sociolingvistikos srities specialistų (Davies 2004, 431). Paprastai būtų galima pasakyti, kad GK yra gimtosios kalbos vartotojas. Vis dėlto kalbininkai jau kurį laiką siekia tiksliai apibrėžti, kas yra gimtakalbis, tačiau

vienodo sutarimo dar neprieita. Taigi toliau siekiama aptarti siūlomas kalbininkų apibrėžtis ir nurodyti, kurios iš jų bus laikomasi šiame darbe.

Apie gimtakalbius nemažai rašantis Alanas Daviesas (1991, 2003, 2004) sako, kad sąvoka *gimtakalbis* (ar juo laikomas žmogus) tampa svarbi kalbų kontaktų kontekste, kai žmonės persikelia iš vienos kalbinės bendruomenės į kitą (Davies 1991, 36). Naujoje aplinkoje žmonės pradeda kalbėti priimančiosios bendruomenės kalba, tačiau vietinių yra pastebimi ir išskiriami dėl kalbos vartojimo ypatumų: gali būti pastebima netaisyklinga gramatika, neįprasti leksiniai vienetai ar pan. Kita vertus, net jeigu naujakuriai vartoja taisyklingą priimančiosios šalies kalbą, beveik neįmanoma išvengti gimtosios kalbos akcento. Tad apibrėžiant GK dažnai remiamasi priešprieša, kad gimtakalbis nėra negimtakalbis (NGK) (Davies 2003, 213), kitaip tariant, gimtakalbis kitų gimtakalbių nėra išskiriamas iš aplinkos, nes vartoja aplinkiniams įprastą kalbą, todėl nėra negimtakalbis. Ir nors tam tikroje aplinkoje gali atrodyti lengva vadovautis priešprieša GK–NGK, ji nepaaiškina, kas yra kas.

Neriko Musha Doerr teigia, kad GK dažnai suprantamas kaip etaloninis kalbėtojas, kuriam kalbos jausmas natūraliai leidžia būti kalbos vertintoju, ekspertu (Doerr 2009a, 8), t. y. kurio negimtakalbis gali paklausti apie kalbą ir atsakymu pasitikėti. Asmenys, besimokantys svetimiosios kalbos, siekia vartoti tikslinę kalbą taip, kaip ją vartoja GK (Timmis 2002, 240). Tai reiškia, kad negimtakalbiai gimtakalbius mato kaip kalbos autoritetus. Tad sąvoka *gimtakalbis* kurį laiką klestėjo kaip modelis, norma ir tikslas mokant antrosios, svetimiosios ar paveldėtosios kalbų, kaip pagrindas kalbos ir švietimo politikai (Doerr 2009b, 15). GK buvo kaip atsparos taškas vertinant kalbos žinias. Tačiau kyla klausimas, ar apskritai galima lyginti gimtakalbį ir negimtakalbį, manoma, kad vienas neturėtų būti vertinamas pagal kito normas (Doerr 2009a, 7; Davies 2004, 432). Gimtakalbį nuo negimtakalbio skiria ne tik kalba, bet ir socialiniai santykiai tarp grupių, kurios vartoja skirtingus kalbos variantus (Doerr 2009a, 5). Galbūt tai yra viena iš priežasčių, kodėl galiausiai atsisakoma besimokančiuosius svetimiosios kalbos lyginti su gimtakalbiais (plg. 2020 m. BEKM leidime *gimtakalbio* terminas visiškai nebevertojamas). Juk buvimas gimtakalbiu reiškia ir buvimą tam tikros kalbos grupės nariu, mokėjimą bent kelių kalbos variantų (pvz., namų kalbos, dialekto, standartizuotos kalbos) ir gebėjimą juos vartoti tinkamose situacijose (Davies 2004, 433). Kitaip tariant, buvimas GK yra ir identiteto dalis. Kaip matyti, šiais pasakymais vėl grįžtama prie anksčiau išsakytos minties, kad gimtoji kalba yra asmens tapatybės dalis.

Kaip teigia Doerr (2009b, 18–19), sąvoka *gimtakalbis* yra neatsiejama ne tik nuo asmens identiteto, bet ir nuo etinių bei moralinių dalykų. Doerr

rašo, kad visuomenėje susiformavusi gimtakalbio samprata tarsi susideda iš kelių teorijų:

1. Tarp šalies pilietybės ir buvimo tos šalies gimtakalbiu yra stipri sąsaja;

2. Kalba yra homogeniška ir fiksuota sistema su homogeniška kalbos bendruomene. Toks supratimas pagrindžia griežtą skirtį tarp gimtakalbio ir negimtakalbio;

3. Būti gimtakalbiu reiškia būti kompetentingam visuose gimtosios kalbos domenuose, nes gimtakalbis turi įgimtą K1 kompetenciją.

Tačiau į tokią GK sampratą verta pažvelgti atidžiau. Pirmas punktas teigia, kad būdamas tam tikros šalies pilietis, žmogus yra tos šalies valstybinės kalbos gimtakalbis. Laikantis tokios teorijos reikėtų manyti, kad Lietuvos piliečių gimtoji kalba yra lietuvių kalba. Tačiau tai ne visada pasitvirtintų. Tikėtina, kad gana dažnai tai yra tiesa, pavyzdžiui, Lietuvos gyventojų surašymo duomenys rodo, kad 99,2 proc. lietuvių (pagal tautybę) gimtoji kalba yra lietuvių¹¹ (taip nurodė lietuvių tautybės Lietuvos gyventojai). Vis dėlto Lietuvos pilietybę turi ir kitų tautybių žmonės, kurie kaip gimtąją kalbą nurodė ne lietuvių, o savo etninės tapatybės kalbą (pvz., lenkai – 77,1 proc. ir rusai – 87,2 proc.). Panaši tendencija stebima ir tarp lietuvių, gyvenančių ne Lietuvoje: 9 proc. JAV ir Vokietijoje gimusių lietuvių (tad, tikėtina, turinčių JAV ir Vokietijos pilietybes) nurodo, kad jų pirmoji ir geriausiai mokama kalba yra lietuvių (Jakaitė-Bulbukienė 2015, 72). Taigi galima teigti, kad yra nemažai atvejų, kai gimtoji kalba yra susijusi su asmens etnine kilme, o ne pilietybe. Tad pirmoji teorija, teigianti, kad asmens gimtoji kalba neatsiejama nuo pilietybės, yra tik iš dalies teisinga.

Antras punktas atspindi supratimą, kad vienos bendruomenės nariai kalba viena kalba, taigi yra tos bendruomenės gimtakalbiai, pavyzdžiui, lietuviai (kaip bendruomenė) kalba lietuviškai, yra lietuvių kalbos gimtakalbiai. Tačiau, kaip jau buvo minėta anksčiau, yra asmenų, gimusių mišrioje šeimoje ir nuo vaikystės kalbančių keliomis kalbomis (pavyzdžiui, lietuvių ir rusų kalbomis). Tokiu atveju homogeniškumo (tiek kalbos, tiek bendruomenės) idėja iš dalies suardoma, nes vienas žmogus priklauso ne vienai bendruomenei. Kita vertus, net jeigu asmuo priklauso tik vienai kalbinei bendruomenei ir vartoja tik vieną kalbą, negalima išleisti iš akių fakto, kad kalbos yra variantiškos. Pavyzdžiui, Lietuvoje vartojama bendrinė

¹¹ Remtasi 2011 m. surašymo duomenimis, pateiktais internete:

<https://osp.stat.gov.lt/gyventoju-ir-bustu-surasymai> [žiūrėta 2019 09 23]. *Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikyba*. Vilnius, 2013: 4.

(standartizuota) kalba ir greta gyvuoja ne viena tarmė. Tokie skirtingi kalbų variantai jau gali identifikuoti skirtingas žmonių grupes (Irvine, Gal 2009, 403), susijusias ne tik vartojama kalba, bet ir gyvenamąja vieta bei tam tikromis kultūrinėmis ypatybėmis. Be minėtų kalbos variantų, egzistuoja ir daugiau, pavyzdžiui, laisvojo stiliaus ir oficialioji vartosena, privačioji ir viešoji (Miliūnaitė 2019) ir pan. Kitaip tariant, priklausomai nuo konteksto ir nuo kalbančiojo tikslų, pasirenkamas tam tikras kalbos variantas, geriausiai tinkantis tam tikroje situacijoje. Galiausiai, visų kalbos variantų vartosena su laiku kinta, randasi naujų variantų, tad negalima vienareikšmiškai teigti, kad gimtakalbis priklauso tik vienai homogeniškai bendruomenei ir kalba viena kalba.

Trečias punktas rodo paplitusį įsitikinimą, kad gimtakalbio K1 kompetencija iš prigimties yra aukštesnė nei negimtakalbio; manoma, kad gimtakalbis gali tinkamai vartoti kalbą įvairiuose domenuose (Pennycook 1994, iš Doerr 2009b, 19). Iš tiesų, kaip jau ir buvo minėta, kalba nėra homogeniška ir žmonės vartoja kelis jos variantus, tačiau kyla klausimas, ar tikrai kiekvienas gimtakalbis gerai įvaldo visas K1 atmainas. Tikėtina, kad ne visi lietuviai gali bendrauti standartizuota lietuvių kalba arba ne visi žmonės moka bendrauti ne sava tarme. Vis dėlto gimtakalbio K1 kompetencija, kalbos jausmas dažnai padeda atpažinti kitą tos pačios kalbos gimtakalbį ar atvirkščiai – pastebėti, jei asmuo yra NKG (Davies 2004, 433). Kita vertus, yra tokių NGK, kurių svetimšios kalbos išmanymas stipresnis nei tos kalbos GK (ten pat), taigi tokiu atveju NGK išskiriamas iš aplinkos ne todėl, kad netaisyklingai vartoja kalbą, bet galbūt todėl, kad asmuo dar nėra perėmęs bendruomenės elgesio normų, gestų, intonacijos ir pan. Taigi galima teigti, kad įsitikinimas, jog GK kalbinė kompetencija yra aukštesnė nei NGK, ne visada yra teisingas.

Kaip matyti, visuomenėje paplitęs GK supratimas, nors ir paremtas gyvenimiškomis situacijomis, nėra visiškai tikslus. Tad verta pažvelgti, kaip GK apibrėžia kalbininkai. 1 lentelėje gretinami dviejų kalbininkų aprašyti GK bruožai: Alanas Daviesas 2004 metais pateikė šešis GK bruožus (2004, 435); Josephas J. Lee 2005 metais (susistemines įvairių kalbininkų pateikiamus GK bruožus) taip pat sudarė šešių ypatybių sąrašą (Lee 2005, 4). Toliau GK bruožai aptariami išsamiau.

1 lentelė. Gimtakalbio bruožai

Alano Davieso (2004) įvardijami gimtakalbio bruožai	Josepho J. Lee (2005) įvardijami gimtakalbio bruožai
1. GK įgyja K1 ankstyvoje vaikystėje; 2. GK intuityviai jaučia, kas yra priimtina jo kalbos (idioletko) gramatikoje; 3. GK intuityviai jaučia, kai standartizuotos kalbos požymiai nesutampa su jo idioletko požymiais; 4. GK turi unikalų gebėjimą sklandžiai dalyvauti spontaniškame diskurse: komunikuoti ir suprasti; 5. GK turi unikalų gebėjimą kūrybiškai rašyti; 6. GK turi unikalų gebėjimą versti (žodžiu ir raštu) į savo K1.	1. GK įgyja kalbą ankstyvoje vaikystėje ir nenustoja jos vartoti; 2. GK turi kalbos jausmą / intuciją; 3. GK geba sklandžiai spontaniškai kalbėti ir rašyti; 4. GK turi komunikacinę kompetenciją, gali komunikuoti skirtingose socialinėse aplinkose; 5. GK tapatinasi su kalbine bendruomene ir yra jos priimamas; 6. GK neturi svetimos kalbos akcento.

Lyginant pateiktas GK charakteristikas matyti, kad abu kalbininkai akcentuoja tai, jog gimtoji kalba turi būti įgyta ankstyvoje vaikystėje. Lee dar priduria, kad K1 vartojimas turėtų būti nenutrūkstamas. Viena iš situacijų, kada gimtosios kalbos vartojimas gali nutrūkti, yra migracija į kitą kalbinę bendruomenę (į kitą šalį, kitą regioną) (Pauwels 2004, 720). Dažnai tokiu atveju vyksta perėjimas iš vienos kalbos į kitą, t. y. gimtąja kalba bendraujama namuose, o svetima kalba bendraujama viešose vietose arba tiek namuose, tiek viešosiose vietose bendraujama svetima kalba, tad K1 vartojimas nutrūksta. Tai lemia gimtosios kalbos pokyčius ir, Lee supratimu, tokia kalba jau neturėtų būti traktuojama kaip etaloninga gimtoji kalba, o jos vartotojas kaip tipiškas GK. Disertacijos autorė sutinka su mintimi, kad dažnu atveju toks gimtakalbis jau nėra tipiškas etaloningas gimtakalbis, tačiau net jeigu K1 vartojimas kuriam laikui nutrūksta, vertinant asmens tapatybės požiūriu, kalba vis tiek išlieka gimtoji. Pavyzdžiui, jau minėta, kad didelė dalis lietuvių diasporoje kaip savo K1 nurodo lietuvių kalbą, tad jie yra lietuvių kalbos GK.

Su šiuo GK bruožu susijęs ir Lee 5 punkte minimas priklausymas kalbinei bendruomenei. Paprastai asmenys tas bendruomenes identifikuoja ir tiki, kad skirtingoms grupėms būdingi elgesio, emociniai ir moraliniai skirtumai (Irvine, Gal 2009, 403). Davieso sąrašė toks bruožas

nepateikiamas, tačiau apskritai jis taip pat rašo apie priklausymą gimtakalbių grupei, kurioje nariai vienas iš kito tikisi tai grupei būdingo kalbinio ir nekalbinio elgesio, pvz., kad kalbėtojas gali išreikšti mintį keliais būdais; nesusierzina, jei iš pirmo karto nepavyksta išreikšti minties (NGK paprastai susierzina); kitiems GK bus suprantama ne tik sakoma informacija, bet ir kūno kalba: veido išraiška, galvos judesiai ir pan. (Davies 2003, 200–203). Taip pat Daviesas teigia, kad narystė tarp gimtakalbių gali būti prarandama, nes gyvenant svetimkalbėje aplinkoje GK grupės nario kalboje ir elgesyje atsiranda pokyčių (ten pat, 203). Narystės praradimą dažnai jaučia ir patys asmenys, pavyzdžiui, tyrimo *Emigrantų kalba* apklausa parodė, kad 27 proc. lietuvių, gyvenančių svetur iki 6 m., ir apie 30–40 proc., gyvenančių svetur daugiau nei 7 m., teigia Lietuvoje nebesijaučiantys savi (Vilkienė 2015a, 163). Tiesa, nėra visiškai aišku, ką respondentai turėjo galvoje sakydami, kad nebesijaučia savi, tačiau disertacijos autorė mano, kad net ir taip besijaučiantys asmenys gali būti lietuvių kalbos gimtakalbiai. Nes, kaip jau minėta, K1 ne tik atlieka komunikacinę funkciją, bet ir atspindi asmens tapatybę.

Kitas GK bruožas, minimas abiejų kalbininkų – kalbos jausmo turėjimas. Daviesas išskiria du kalbos jausmo aspektus (2 ir 3 punktai): pajautimą, kas kalboje (idiolekte) yra priimtina, ir pajautimą, kai tam tikri standartizuotos kalbos elementai nesutampa su idiolekto elementais. Pastarasis gimtakalbio bruožas suponuoja, kad GK išmano ar turėtų išmanyti ir savo K1 bendrines normas – to mokoma ir mokykloje. Tačiau Peterio Trudgillo (1999, 118–125) manymu, tik keli GK vartoja standartizuotą kalbą, kuri suprantama kaip socialinis dialektas (iš Doerr 2009a, 7). Kaip teigia Doerr, standartizuota kalba niekam nėra gimtoji kalba, o tik kultūrinis darinys (2009b, 47). Šio darbo autorė linkusi pritarti Doerr požiūriui, kad standartizuota kalba nėra įgyjama kaip gimtoji, jos išmokstama vėliau, tačiau ne visi asmenys išmoksta ją vartoti. Taigi nebūtų teisinga teigti, kad GK gerai išmano ir laisvai vartoja standartizuotą kalbą.

Iš esmės sutampa Davieso 4 punktas ir Lee 3 punktas, kuriais teigiama, kad GK gali sklandžiai spontaniškai komunikuoti ir rašyti. 5 punktu Daviesas nurodo, kad GK geba kūrybiškai rašyti, tačiau Lee kūrybiškumo nemini. Tuo abejoja ir šio teksto autorė, nes ne visi asmenys iš prigimties yra kūrybingi, tačiau to galima mokytis specialiuose užsiėmimuose. Ir atvirkščiai – yra rašytojų, kūrusių ne tik savo gimtąją kalbą, pavyzdžiui, Samuelis Beckettas (Davies 2004, 436) ar Vladimiras Nabokovas ir pan. Lee akcentuoja kitą GK kompetenciją – gebėjimą bendrauti skirtingose socialinėse aplinkose. Iš tiesų Lee požiūris kelia klausimų šio darbo autorei: ar tikrai visi GK geba prisitaikyti prie skirtingų socialinių aplinkų ir tinkamai

komunikuoti? Tai yra auklėjimo ir išsilavinimo rezultatas. Yra situacijų, kai iš kalbėtojo tikimasi standartizuotos kalbos, tačiau, kaip jau buvo minėta, ne visi GK kalba tokia kalba (Leung, Harris, Rampton 2009, 144), tad tikėtina, kad jie ne visose situacijose gebėtų tinkamai komunikuoti. Tačiau tai nereiškia, kad jie nėra gimtakalbiai.

Paskutinis Davieso minimas GK bruožas yra gebėjimas versti į savo gimtąją kalbą. Tačiau šiuo punktu tarsi suponuojama, kad GK turi gerai mokėti ir svetimą kalbą. Vis dėlto švietimo praktikoje matyti, kad vertimo subtilybių yra mokomasi, tai nėra įgimtas gebėjimas. Lee savo sąrašą pabaigia teiginiu, kad GK neturėtų turėti svetimės kalbos akcento. Jis remiasi Tomu Scovelu, kuris sako, kad asmuo, kalbą įgijęs ne vaikystėje, turės svetimės kalbos akcentą (Lee 2005, 6). Šį požiūrį patvirtina ir tyrimo, kurio metu buvo tiriama Didžiosios Britanijos imigrantų kalba, rezultatai, rodantys, kad šešerių metų amžius yra ta riba, iki kurios svetimą kalbą įgyjama be akcento (Tahta, Wood, Loewenthal 1981, 268), o, išmokus kalbos vėliau, akcentas yra pastebimas. Tačiau jei asmuo nuo pat vaikystės vienodai intensyviai vartoja kelias kalbas, jis gali būti kelių kalbų gimtakalbis (Davies 2004, 433).

Šiame skyriuje pateikta tik maža dalis mėginimų nusakyti, kas yra gimtakalbis. Matyti, kad daugelio teorijų patikimumas kelia abejonių, išskyrus vieną – kad GK yra tas, kuris kalbą įgijo ankstyvoje vaikystėje (Lee 2005, 6). Tokio požiūrio laikosi ir Lietuvos kalbininkai, GK apibūdindami kaip „asmenį, kalbantį ankstyvoje vaikystėje bendraujant su tėvais, artimos aplinkos žmonėmis įsisavinta kalba, kuri dažniausiai jam yra pirmoji kalba“ (LTŽ 2012, 55). Šio darbo autorė, įvertinusi įvairias GK priskiriamas charakteristikas bei šio darbo tyrimo tikslą, išskiria du pagrindinius GK bruožus, kuriais ir bus remiamasi viso tyrimo metu. GK – tai asmuo, kuris 1) įgijo kalbą ankstyvoje vaikystėje gyvendamas tos kalbos aplinkoje ir ta kalba bendraudamas su tėvais (bent vienu iš jų), artimos aplinkos žmonėmis; 2) pats kalbą įvardija kaip savo gimtąją kalbą (taip priskirdamas save GK grupei). Taigi lietuvių kalbos GK yra žmogus, užaugęs Lietuvoje ir lietuvių kalbą įgijęs vaikystėje bendraudamas su tėvais ir artima aplinka, lietuvių kalbą nurodo kaip savo gimtąją kalbą. Šioje disertacijoje aprašomi tiriamieji – Airijos lietuviai – yra laikomi lietuvių kalbos gimtakalbiais, nes gimė ir užaugo Lietuvoje, tad lietuvių kalbą įsisavino Lietuvoje; jie patys lietuvių kalbą nurodo kaip gimtąją. Tačiau siekiant sukaupti homogenišką duomenų imtį, į tyrimą nebuvo įtraukti asmenys, nurodę dvi gimtąsias kalbas (pvz., lietuvių ir rusų).

2.1. Gimtakalbio žodyno dydis

Ankstesniame skyriuje buvo aptarta, kas yra gimtoji kalba ir ką lingvistai laiko gimtakalbiais. Šioje disertacijoje analizuojama, ar skiriasi ir dėl kokių veiksnių AL (t. y. gimtakalbių lietuvių, gyvenančių Airijoje) ir LL (t. y. gimtakalbių lietuvių, gyvenančių Lietuvoje) gimtosios kalbos žodyno dydis. Tad toliau aptariama, kas yra K1 žodyno dydis ir kaip jis gali būti matuojamas.

Mokslininkai Paulas Nationas (1993), Jutta Segbers (2017) neabejoja, kad konkrečios kalbos žodžių mokėjimas yra neatsiejama kalbinės kompetencijos dalis, svarbi ne tik kalbai suprasti, bet ir ja kalbėti (Nation 1993, iš Segbers, Schroeder 2017). Individo žodyną sudaro visi jo žinomi ir vartojami žodžiai (CDO 2018). Taigi iš apibrėžties matyti, kad yra receptyvusis žodynas (žinomi, suprantami žodžiai) ir produkcijos (vartojami žodžiai), kitaip tariant, dalį savo žodyno žodžių asmuo supranta išgirdęs ar perskaitęs, bet pats jų neprodukuoja, o kitą dalį žodžių aktyviai produkuoja kalbėdamas ar rašydamas. Žmogaus K1 žodynas per gyvenimą auga: pavyzdžiui, vokiečių kalbos žodyno tyrimas parodė, kad pirmos klasės mokiniai (apie 6 m.) turi sukaupę vidutiniškai 5 900 lemų žodyną, o sulaukę 20–25 m. asmenys vidutiniškai moka 73 000 lemų (Segbers, Schroeder 2017, 297). Anglų gimtakalbių žodyno tyrimas skelbia mažesnius skaičius: 20 m. amžiaus išsilavinęs asmuo vidutiniškai moka apie 42 000 lemų (Brysbaert et al. 2016). Skirtingi rezultatai tik parodo, kad nustatyti kalbos vartotojo žodyno dydį nėra lengva užduotis. Be to, nėra aišku, ar skirtingų kalbų gimtakalbiai sukaupia vienodą žodyną, tad norint analizuoti lietuvių gimtakalbių žodyno dydį ir pokyčius reikia lietuvių kalbai skirto tyrimo.

Lietuvių kalbos žodyno dydis pradėtas tirti dar palyginti neseniai, tad ir duomenų kol kas yra nedaug. 2019 metais VU mokslininkės Loreta Vilkieienė, Laura Vilkaitė-Lozdienė ir Justina Bružaitė-Liseckienė, remdamosi kitų kalbų tyrėjų patirtimi, parengė lietuvių kalbos žodyno dydžio testą, kurio vienetas lema, ir jį taikė tirdamos lietuvių, lenkų ir rusų mokyklų mokinių (16–17 m.) lietuvių kalbos mokėjimą, o vienas iš tyrimo uždavinių buvo ir respondentų žodyno dydžio nustatymas. Šis žodyno dydžio testas (kaip ir daugelis tokio tipo testų kitomis kalbomis) matuoja receptyvųjį žodyną: respondentams pateikiamas žodžių sąrašas ir prašoma pažymėti, kuriuos žodžius jie supranta. Taigi išsiaiškinama, kiek žodžių respondentai teigia suprantą, bet netikrinamas produktyvusis žodynas. Tai galima laikyti tyrimo ribotumu, nes lieka neaišku, kiek pažymėtų žodžių respondentai gali tinkamai vartoti. Kita vertus, kiti tyrimai rodo (Schmitt 2014, iš Vilkieienė et al. 2019), kad žodyno dydis atspindi ir jo gylį (gebėjimą

žodžius tinkamai vartoti), tad gautais rezultatais galima pasikliauti. Vilkienės ir kt. parengtu žodyno dydžio testu naudotasi ir šioje disertacijoje aprašomame tyrime, siekiant pamatuoti Airijos lietuvių ir Lietuvoje gyvenančių lietuvių K1 žodyno dydį (tyrimo rezultatai pateikiami 6.1.2 skyrelyje).

Minėtas Vilkienės ir kt. tyrimas atskleidė, kad 11 klasių lietuvių K1 žodyną vidutiniškai sudaro 52 800 žodžių (mažiausias – 32 016, o didžiausias – 64 032) (Vilkienė et al. 2019, 31). Kita vertus, kitas tyrimas parodė, kad mažesnių miestų to paties amžiaus mokinių rezultatai yra reikšmingai žemesni – jų žodyno vidurkis 50 000 žodžių (Miškinytė, Vilkienė 2020). Taigi galima sakyti, kad gyvenamoji vieta gali daryti įtakos mokinių žodyno dydžiui. Tuo pačiu žodyno testu matuojant suaugusių lietuvių K1 paaiškėjo, kad 22 m. amžiaus asmenų žodyno vidurkis yra 57 500, o vyresnių asmenų, apie 49 m. amžiaus, kiek didesnis – 60 800 žodžių (Andriuškevičiūtė, Vilkienė 2019). Matyti, kad su amžiumi žodynas auga, nes skirtumas tarp vyresniųjų klasių mokinių (16–17 m.) ir studentiško amžiaus (22 m.) asmenų žodyno dydžio yra nemažas – apie 4 700 žodžių. Vyriausių tirtų asmenų žodynas yra didžiausias, tačiau atotrūkis nuo studentiško amžiaus asmenų grupės ne toks didelis – apie 3 000 žodžių. Taigi šie rezultatai patvirtina anksčiau minėtą vokiečių kalbos tyrėjų išvadą, kad asmens K1 žodynas su amžiumi auga, ir tai, kad vyresniame amžiuje šis procesas sulėtėja, t. y. žodynas plečiasi ne taip greitai ir stipriai kaip studijų metais. Šioje disertacijoje aprašomas tyrimas taip pat analizuoja suaugusių lietuvių K1 žodyno dydį, o gauti duomenys lyginami su čia aptartais rezultatais.

Apskritai, nors teigiama, kad amžius yra svarbiausias kintamasis žodyno dydžiui (Keuleers et al. 2015, 1685), įvairių kalbų tyrėjai stebi ir kitų veiksnių įtaką, pavyzdžiui, lyties, išsilavinimo, kalbų mokėjimo ir kt. Lyties įtaka vertinama gana prieštaringai: studentų anglų kalbos kaip svetimšios akademinio žodyno tyrime vyrų rezultatai geresni nei moterų (Scarella, Zimmerman 1998, 27), tačiau kiti tyrimai lyties veiksnio nemini (Keuleers et al. 2015). Lietuvių gimtakalbių žodyno dydžio rezultatai taip pat prieštaringi. Pavyzdžiui, Vilkienės ir kt. (2019) tyrimas atskleidė, kad Vilniaus lietuviškose mokyklose vyresniųjų klasių mokinių žodyno dydžiui lyties veiksnys turi reikšmingos įtakos: merginų žodyno rezultatai geresni nei vaikinų. Tačiau tyrimas mažesnių miestų mokyklose nerodo sąsajos tarp lyties ir žodyno dydžio (Miškinytė, Vilkienė 2020, 76). Suaugusių lietuvių žodyno tyrime moterų vidutiniškas žodynas yra didesnis nei vyrų, bet skirtumas nėra statistiškai reikšmingas (Andriuškevičiūtė, Vilkienė 2019, 165). Neaišku, kodėl rezultatai skirtingi, tačiau minėti mokinių žodyno

tyrimai rodo, kad lyties veiksnys gali būti priklausomas nuo gyvenamosios vietos: Vilniuje lytis yra reikšmingas kintamasis, o mažesniuose miestuose – nereikšmingas. Vis dėlto dar reikia tyrimų, išsamiau analizuojančių šį aspektą.

Kitas svarbus kintamasis žodyno dydžio tyrimuose yra išsilavinimas. Kitų kalbų tyrimai rodo, kad respondentų žodyno dydis teigiamai koreliuoja su išsilavinimo pakopomis, t. y. kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo didesnis žodynas (Brysbaert et al. 2016; Keuleers et al. 2015). Panašūs rezultatai gauti ir tiriant lietuvių gimtakalbių žodyną, tačiau pabrėžiama tik magistro pakopos svarba (Andriuškevičiūtė, Vilkienė 2019). Atskleista ir tai, kad kuo daugiau kalbų respondantai moka, tuo didesnę K1 žodyną turi sukaukę (Keuleers et al. 2015; Andriuškevičiūtė, Vilkienė 2019). Tiesa, išsilavinimas ir daugiakalbystė nebūtinai veikia paraleliai: pastebėta, kad kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo mažesnė K2 įtaka žodyno dydžiui ir atvirkščiai (Keuleers et al. 2015, 1679). Kaip matyti, daugelis veiksnių gali lemti asmens žodyno dydį, tačiau čia apsiribota kelių pagrindinių veiksnių paminėjimu. Šioje disertacijoje aprašant emigrantų K1 žodyno dydį, taip pat analizuojama amžiaus, išsilavinimo, kalbų mokėjimo įtaka K1 žodyno dydžiui.

3. GIMTOSIOS KALBOS ATRICIJA

Svarbu išsiaiškinti, kas yra kalbos atricija (angl. *language attrition*) ir kokia ji gali būti. Viena iš pirmųjų definicijų kalbos atriciją nusako kaip K1 kalbinės produkcijos eroziją (Seliger 1985, iš Sharwood, Van Buren 1991), kitaip tariant, atricija yra neigiami pokyčiai (erozija) aktyvioje kalbinėje veikloje (kalbėjimo, rašymo). Tačiau disertacijos autorė nesutiktų, kad atricija yra tik neigiami pokyčiai kalboje, nes kitų kalbų įtaka gimtajai kalbai gali būti vertinama ir teigiamai, pavyzdžiui, praturtina gimtosios kalbos žodyną (Ben-Rafael 2004, 169). *Sociolingvistikos terminų žodyne* (DOS 2004) pateikiamos dvi kalbos atricijos reikšmės. Pirmiausia teigiama, kad tai – kurios nors kalbos gramatinių, leksinių ar fonetinių ypatybių praradimas ar kaita, paprastai vykstanti dėl to, kad viena kalba pradedama vartoti rečiau nei kita (t. y. nuo vienos kalbos pereinama prie kitos). Tokia situacija gali susidaryti, kai asmuo emigruoja į kitą šalį, kurioje dominuoja kita kalba, ir kasdieniame gyvenime tenka vartoti svetimąją kalbą. Kartais nutinka, kad dominuojančios kalbos vartojimas išstumia K1, kartais jos vartojamos pramaišiu, tačiau bet kokių atveju atsiradęs kalbų kontaktas gali turėti įtakos asmens K1. Antroje apibrėžtyje įvardijamas iš esmės toks pat reiškinys, tačiau kylantis dėl kitų priežasčių – tai gramatinių, leksinių, fonetinių ypatybių ar visos kalbos praradimas ar kaita dėl sveikatos būklės, pavyzdžiui, dėl smegenų pažeidimo. Užsienio literatūroje šis reiškinys dažnai vadinamas kalbos praradimu (angl. *language loss*). Monika Schmid, viena aktyviausių kalbos atricijos tyrėjų, taip pat akcentuoja, kad atricija galima vadinti tik nepatologinius kalbos pokyčius, tad ji atriciją apibrėžia kaip sveiko žmogaus dalinį ar visišką kalbos pamiršimą (Schmid 2011, 3). Tačiau ir Schmid pateikiamoje apibrėžtyje akcentuojami neigiami pokyčiai kalboje (pamiršimas). Tad šiame darbe laikomasi *Sociolingvistikos terminų žodyne* (DOS 2004) pateikiamos pirmosios apibrėžties, pabrėžiančios kalbos „praradimą ar kaitą“, t. y. aiškinančios atriciją ne tik kaip neigiamą reiškinį (kaita gali būti ir teigiama), atsirandantį dėl kitų kalbų įtakos. Disertacijoje analizuojama Airijoje gyvenančių lietuvių gimtoji kalba ir stebima, ar vyksta K1 atricija anglų kalbos (K2) aplinkoje vienu – žodyno dydžio – aspektu

Kalbos atricija kaip tyrimų sritis pripažinta 1980 metais vykusioje konferencijoje, skirtoje atricijos temai (Weltens, Cohen 1989). Nuo tada atricijos tyrimų vis daugėjo. Kitų kalbų atricija yra dažnas lingvistų tyrimų objektas, pavyzdžiui, analizuota anglų (Dostert 2009), hebrajų (Goral et al. 2008), olandų (Schmid, Fagersten 2010), rumunų (Cherciov 2011), rusų (Pavlenko, Malt 2011; Shishkin, Ecke 2018), turkų (Yagmur 1997), vokiečių

(De Bot, Clyne 1994; Negrisanu 2008; Schmid, Fagersten 2010 ir kt.) ir kitų kalbų kaip gimtųjų atricija. Lietuvių gimtosios kalbos atricija dar nėra daug tyrinėta, tad ir terminas *atricija* (angl. *attrition*) gali kelti klausimų ar abejonių dėl tinkamumo. Apibrėžiant šią sąvoką dažnai yra pasitelkiami žodžiai *nykimas* (angl. *decline*), *praradimas* (angl. *loss*), *redukcija* (angl. *reduction*) ir pan. (plg. Weltens, Cohen 1989; Seliger, Vago 1991; DOS 2004; Cherciov 2011 ir kt.). Apibūdinti atricijos procesui jie yra tinkami, tačiau pačiam reiškiniui pavadinti minėti žodžiai turi neigiamą konotaciją, be to, reikšmės yra per siauros ir todėl netikslios, pavyzdžiui, kalbos atricija nėra kalbos (iš)nykimas ar visiškas praradimas, o tik tam tikrų kalbinių vienetų pasikeitimas. Redukcija taip pat nebūtų tikslus terminas, nes atricijos metu kalba patiria ne tik redukciją (kažko sumažėjimą), bet ir papildoma naujais elementais, pavyzdžiui, naujais žodžiais, kitokiais tarties bruožais ir pan. Tiesioginis angliško žodžio *attrition* vertimas į lietuvių kalbą yra *trynimasis(is)*, *dilimas*, tačiau ir šie žodžiai turi neigiamą konotaciją ir nėra tiksliai apibūdinantys aptariamą reiškinį. Tikėtina, kad dėl šių ar panašių priežasčių lietuvių kalbos tyrėjų (pavyzdžiui, Blažienė 2016; Vilkienė 2019a), besigilinančių į šį reiškinį, publikacijose yra vartojamas tarptautinis terminas *kalbos atricija*. Tad ir šios disertacijos autorė renkasi vartoti tokį terminą, kaip tiksliausiai nusakantį reiškinio esmę.

Vis dėlto, net ir apibrėžus kalbos atricijos reiškinį, nėra lengva konkrečiai pasakyti, kas ar kokie pokyčiai jau gali būti laikomi kalbos atricija. Keliamas klausimas, ar atricija paveikia turimas K1 žinias, ar tų žinių kontrolę, t. y. gebėjimą jas tinkamai pritaikyti (Sharwood, Van Buren 1991). Teoriškai galėtų būti abu atvejai. Pavyzdžiui, jeigu emigravęs asmuo gyvena labai izoliuotai, neturi kontaktų su K2, o kontaktai su K1 aplinkos žmonėmis yra labai reti, gali būti, kad tokio asmens K1 kompetencija išliks nepakitusi, tačiau bus vis sunkiau pritaikoma, kalbinės žinios sunkiau prieinamos (Köpke 2007, 15). Tačiau jau minėta, kad atricija paprastai stebima kalbų kontaktų fone, todėl tikėtina, kad gyvenimas K2 aplinkoje, bendravimas su tos aplinkos žmonėmis lems vis didesnę įsitraukimą į tą aplinką ir K2 normų perėmimą, pritaikymą savo kalboje (ten pat, 15). Tokiu atveju paveikiamos asmens K1 žinios – su tuo sutinka ir disertacijos autorė. K2 gali turėti įtakos visiems K1 lygmenims (fonetikai, žodynui, morfologijai, pragmatikai), o tą įtaką gali išduoti įvairūs požymiai: K1 supaprastėjimas ar nuskurdimas, taip pat kalbėtojo neryžtingumas, kurį parodo dažnas dvejojimas, pasitaisymai ar taikomos apsidraudimo strategijos (angl. *hedging strategie*), norint išvengti kategoriškumo (Schmid, Köpke 2009, 211). Šie požymiai, Schmid ir Köpke manymu, ir rodo esant kalbos atriciją (ten pat). Tačiau tai nėra baigtinis ar nekintantis atricijos požymių

sąrašas: atricijos tyrimai varijuoja tiek stebimais kalbos lygmenimis, tiek naudojamais duomenų rinkimo įrankiais ir taikomais analizės metodais, priklausomai nuo to skiriasi ir tyrimų rezultatai, o kartu pastebima ir kitų atriciją rodančių požymių. Kadangi šiame darbe aprašoma K1 žodyno atricija, išsamiau bus aptariami tik žodyno atricijos požymiai (3.3 poskyris).

Kaip jau minėta, kalbos atricija pasireiškia, kai viena kalba pradeda vartoti rečiau nei kita (t. y. nuo vienos kalbos pereinama prie kitos) (DOS 2004). Šioje disertacijoje aprašoma lietuvių K1 situacija, gyvenant K2 aplinkoje Airijoje. Būtų galima manyti, kad kitos kalbos įtaka gimtajai kalbai pasireiškia tik po ilgesnio kontakto, tačiau lingvistai teigia, kad nebūtinai – „mainai“ tarp dviejų kalbų gali pradėti vykti, kai tik kalbėtojas nors kiek pramoksta kitos kalbos (Weltens, Cohen 1989, 128; Schmid 2011, 12). Teigiama, kad žmonės, mokantys daugiau nei vieną kalbą, savo gimtąją kalbą suvokia kitaip nei vienakalbiai asmenys (Kecskes, Papp 2000, 9). Tai reiškia, kad, pavyzdžiui, asmuo mokykloje ar kitur pradėjęs mokytis svetimšios kalbos, dalį informacijos ar patirties sąmoningai ar nesąmoningai perkelia į gimtąją kalbą. Vis dėlto kalbos atricijos tyrėjai laikosi nuomonės, kad kalbos atricija pasireiškia, jeigu pasireiškia, per pirmąją emigracijos dekadą (Yagmur 1997; Schmid, Dusseldorp 2010; Schmid 2011, 79), bet atricija nebūtinai pasireiškia. Taigi nebūtų teisinga atricija laikyti bet kokią kalbų kontakto įtaką gimtajai kalbai. Be to, Köpke teigia, kad joks veiksnys negali būti vienintelis, lemiantis kalbos atricijos atsiradimą (Köpke 2007, 17), t. y. pokyčiai kalboje vyksta dėl kelių įvairių veiksnių. Disertacijos autorė sutinka, kad kalbų kontaktas nėra vienintelis veiksnys, tad toliau aptariama daugiau galimų kalbos atricijos veiksnių.

3.1. K1 atricijos veiksniai

Kalbos atricijos procesui įtakos gali turėti daugelis veiksnių: K1 vartojimo dažnumas (angl. *rehearsal*), buvimo K2 aplinkoje trukmė (angl. *exposure*), K2 vartojimo intensyvumas (angl. *use*) (Schmid 2011, 70). Tačiau ir šie lingvistiniai aspektai nėra vieninteliai ir ne patys reikšmingiausi. Schmid teigia, kad ryšys tarp K1 vartojimo ir atricijos nėra toks tiesioginis, kaip gali pasirodyti. K1 atriciją lemia ne tik lingvistiniai, bet ir socialiniai veiksniai: kalbos vartotojo amžius, išsilavinimas, tėvų išsilavinimas, socioekonominė padėtis ar net psichologiniai veiksniai: kalbėtojo savo tapatybės suvokimas, nuostatos, emocijos (Weltens, Cohen 1989, 128; Schmid 2011, 70). Etninės tapatybės supratimas ir nuostatos K1 atžvilgiu lietuvių kalbos diasporoje jau yra tyrinėta. Pavyzdžiui, Loretos Vilkienės tyrimas rodo, kad jei respondentai laiko save lietuviais, lietuvių

kalba jiems yra „vienas pagrindinių etninės tapatybės bruožų“ (Vilkienė 2015b, 132), todėl ją stengiasi išlaikyti bei perduoti savo vaikams. Kristina Jakaitė-Bulbukienė (2015b, 111) teigia, kad teigiamos nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių lietuvių kalbos išlaikymą. Taip pat svarbu ir lietuvių bendruomenės teigiamos nuostatos kalbos išlaikymo atžvilgiu (ten pat, 112). Taigi ankstesni tyrimai rodo, kad daugeliui lietuvių K1 yra neatsiejama nuo lietuviškos etninės tapatybės, nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu yra labai palankios, todėl stengiamasi lietuvių kalbą išlaikyti. Kadangi minėti aspektai jau yra tyrinėti, šiame darbe į juos nebus gilinamasi, tačiau skiriama dėmesio analizuoti respondentų amžiaus, išsilavinimo, vartojamų kalbų skaičiaus, lietuvių kalbos vartojimo ir kitų veiksnių įtaką K1 atricijai. Toliau plačiau aptariama keletas svarbių veiksnių, galinčių turėti įtakos K1 atricijai atsirasti.

3.1.1. Kalbos vartotojo amžius

Kalbant apie amžiaus įtaką kalbos atricijai reikėtų skirti du amžiaus kintamuosius: amžių apklausos metu (toliau – AAM) ir respondento amžių emigracijos metu (toliau – AEM). Jau žinoma, kad AEM yra stipriai susijęs su K1 atricija vien todėl, kad jis yra tiesiogiai susijęs su K1 įsisavinimu (Schmid 2002, 20). Pastebėta, kad jeigu asmuo į svetimą kalbą aplinką atvyksta dar nepasiekęs lytinės brandos amžiaus, jo K1 gali patirti stiprią atriciją, o kai kuriais atvejais pirmoji kalba gali būti visiškai užmiršta (Köpke 2018, 355). Ir priešingai, išvykusių vyresnio amžiaus asmenų K1 nėra tokia jautri K2 poveikiui ir atricija nebūna labai stipri arba ji gali visai nevykti. Taip nutinka todėl, kad, kaip manoma, iki lytinės brandos K1 dar nėra visiškai susiformavusi (angl. *incomplete acquisition*), o tokios kalbos tyrimai, kaip teigia Schmid, neturėtų būti painiojami su atricijos tyrimais (Schmid 2011, 7). Emanuelis Bylundas, tyręs ispanų gimtakalbius, gyvenančius Švedijoje, teigia, kad gimtoji kalba stabilizuojasi apie 12 gyvenimo metus (Bylund 2009, 694). Tokios amžiaus ribos laikosi ir kiti atricijos tyrėjai, pavyzdžiui, Schmid (2011) ir Barbara Köpke (2018), tad ir šiame darbe analizuojama K1 atricija tik tų asmenų, kurie iš Lietuvos į Airiją išvyko būdami 12 metų amžiaus ar vyresni. Taigi jų gimtoji lietuvių kalba jau buvo susiformavusi, o pokyčiai galėtų būti siejami su atricijos reiškiniu.

Kaip jau minėta, kitas amžiaus kintamasis – respondento amžius apklausos metu – mažai aptariamas K1 atricijos tyrimuose. Apskritai reikėtų pasakyti, kad dėl senyvo amžiaus net ir sveiko vienakalbio asmens kalba gali patirti pokyčių (Goral et al. 2008). Tačiau tiriant emigravusiųjų kalbą susiduriama su sunkumu, kaip atskirti, ar pokyčiai kalboje radosi dėl

respondentų amžiaus, ar dėl kalbų kontakto. Suprantama, kad pokyčiai dėl amžiaus negali būti siejami su kalbos atricija. Svarbu atkreipti dėmesį, kad amžius gali paveikti tik kalbos produkcinis gebėjimas, t. y. kalbėjimą ir rašymą, o receptyvieji gebėjimai, t. y. supratimas, išlieka nepakitę net ir vyresniame amžiuje, išskyrus sunkiau vykstantį naujos informacijos supratimą (Burke, Mackay 1997, 1848). Tačiau kalbos atricija paveikia abi sritis. Be to, tikėtina, kad amžiaus nulemti pokyčiai galėtų rasti žmogui sulaukus 70 ar 80 metų (Goral et al. 2008, 516). Čia aprašomame tyrime matuojami tiek produkciniai, tiek receptyvieji gebėjimai, tačiau vyriausiam dalyviui buvo 66 metai, tad amžių kaip savarankišką veiksnių K1 pokyčiams galima atmesti, t. y. pastebėtus kalbos pokyčius, spėtina, reikėtų sieti ne tiesiogiai su respondentų amžiumi, bet su atricija. Tačiau galima kelti klausimą, ar amžius emigracijoje turi įtakos kalbos atricijai.

Mira Goral ir kt. (2008) tyrė vyresnių (55–64 m.) ir jaunesnių (19–38 m.) suaugusiųjų dvikalbių žodyno pokyčius, siekdami įvertinti, ar jie nulemti tiesiog amžiaus, ar atricijos. Tyrimas parodė, kad vyresniųjų grupė pateiktas užduotis gimtąja hebrajų kalba (kur buvo matuojamas ir atlikimo laikas) atliko lėčiau nei jaunesniųjų grupė, tačiau atsakymų tikslumas tarp grupių nesiskyrė. Vis dėlto toks skirtumas negalėjo būti nulemtas amžiaus dėl kelių priežasčių: pirma, respondentų amžius nesiekė 70 metų, antra, vyresnių respondentų gyvenimo trukmė K2 aplinkoje buvo reikšmingai ilgesnė nei jaunesnių. Kitaip tariant, labiau tikėtina, kad tiriamųjų K1 atricijai įtakos turi gyvenimo trukmė K2 aplinkoje, o ne amžius. Amžiaus aspektas aptariamasis ir Susan Claire Dostert tyrime, kuriame analizuojama anglų gimtakalbių, gyvenančių Vokietijoje, K1 atricija (2009, 171). Tačiau ši autorė teigia, kad AAM neturi įtakos K1 atricijai (ten pat).

Matyti, kad minėti tyrimai nerodo atricijos sąsajos su amžiumi. Tačiau tuose tyrimuose pasitelkiami skirtingi metodai, skiriasi ir tyrimų tikslai, o tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl skiriasi rezultatai. Siekiant turėti daugiau duomenų apie AAM kintamąjį, šis aspektas bus analizuojamas ir šiame darbe.

3.1.2. Išsilavinimas

Kalbos atricijos tyrimuose minimas ir išsilavinimo veiksnys, tačiau manoma, kad jis kalbą gali paveikti dvejopai. Viena vertus, manoma, kad aukštesnis išsilavinimas dažnai susijęs su geresnėmis darbo sąlygomis ir didesnėmis pajamomis, tad respondentai gali sau leisti dažniau grįžti į gimtąją šalį (Jaspaert, Kroon, iš Schmid 2002, 21), taigi jų K1 yra reguliariai atnaujinama ir tai neleidžia rasti kalbos atricijai. Kita prielaida, kad

išsilavinęs žmogus yra raštingas, geba naudotis informacinėmis technologijomis, o tai yra dar viena galimybė palaikyti kontaktą su artimaisiais. Be to, išsilavinęs žmogus geriau jaučiau kalbą ir jos struktūrą, todėl jam lengviau ne tik mokytis naujų kalbų, bet ir išlaikyti savąją (ten pat, 21). Schmid ir Dusseldorp tyrimas rodo, kad aukštesnis išsilavinimas susijęs su didesne K1 žodyno įvairove ir su geresniais testų rezultatais (Schmid, Dusseldorp 2010, 142–143).

Kita vertus, atlikta tyrimų, siekiant išsiaiškinti, kokia yra išsilavinimo įtaka K2 išmokimui. Rezultatai rodo, kad aukštesnį išsilavinimą turinčiose šeimose dvikalbystė suprantama teigiamai, vaikai skatinami mokytis kalbų, tad jų K2 žodynas turtingesnis nei žemesnio išsilavinimo šeimose augančių vaikų (Dixon et al. 2012, 544). Tad šio darbo autorės nuomone, aukštesnis išsilavinimas galėtų turėti ir neigiamos įtakos K1 išlaikymui, nes aukštesnis išsilavinimas reikalauja geresnį K2 mokėjimą, gerą darbą ir daugiau socialinių ryšių K2 aplinkoje, tad natūraliai sumažėja K1 vartojimo poreikis. Tokiu atveju yra geros sąlygos rasti K1 atricijai. Taigi čia aprašome tyrime bus atsižvelgiama ir į išsilavinimo įtaką.

3.1.3. Gyvenimo trukmė emigracijoje ir tėvų kalba

Būtų natūralu tikėti, kad kuo ilgiau žmogus gyvena K2 aplinkoje, tuo didesnė tikimybė patirti K1 atriciją. Tačiau yra tyrimų, rodančių kitokius rezultatus. Keesas de Botas ir Michaelas Clyne'as atliko ilgalaikį tyrimą ir analizavo 16 metų rinktus duomenis. Šis tyrimas parodė, kad per 16 metų periodą tiriamųjų gimtosios kalbos atricijos reiškinys nebuvo pastebėtas. Taigi minėti mokslininkai daro išvadą, kad kalbos atricijos procesas nebūtinai prasideda tik dėl to, kad patenkama į K2 aplinką. Be to, tie emigrantai, kurie sugeba išlaikyti kalbą pirmuosius metus, tikėtina, kad ją išlaikys nepakitusią (ar bent nestipriai pakitusią) ir visą gyvenimą (De Bot, Clyne 1994¹²). Pavyzdžiui, tiriant vokiečių bendruomenės kalbą anglakalbėje aplinkoje kaip pavyzdys nurodomas vienas vokiečių, kuris emigracijoje gyvena daugiau nei 60 metų, tačiau jo kalboje pasitaikė tik 5 proc. nepataisomo kalbos praradimo atvejų (angl. *non-repairable loss*) (Face et al. 1992, 146).

Abejojama ir tuo, kad kalbos atricijos procesas stiprėja ilgėjant gyvenimo K2 aplinkoje laikui. Jasminka Beganovič (2006) tyrė dvi serbų /

¹² Prieiga per internetą:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01434632.1994.9994554> [žiūrėta 2016 02 20].

kroatų / bosnių kalbų (S/K/B) vartotojų grupės, kurių viena Olandijoje gyvena 12 metų, kita iki 5 metų (abiejų grupių žmonės dirba ir studijuoja K2 aplinkoje). Rezultatai rodo, kad 5 metus ir mažiau Olandijoje gyvenančių žmonių S/K/B buvo paveikta olandų kalbos supratimo ir sintaksinio subjekto vartojimo srityse, o 12 metų gyvenančių žmonių kalboje matomas poveikis tik vartojant sintaksinius subjektus (Beganovič 2006, 42). Taigi galima manyti, kad K1 atricijos procesas yra netolygus: kartais stipresnis, kartais silpnesnis.

Kitas tyrimas atliktas su turkų šeimomis Olandijoje. Rezultatai parodo, kad šeimos, gyvenančios Olandijoje 5 metus, nariai pokalbius dažniau pradeda turkų kalba, o šeimos, gyvenančios Olandijoje 15 metų, nariai dažniau pradeda kalbėti olandiškai, ypač vaikai (Huls, de Mond 1992, 106¹³). Taigi šiuo atveju matyti aiški sąsaja su gyvenimo trukme K2 aplinkoje. Tačiau reiktų atkreipti dėmesį ir į kitus kintamuosius – šeimos sudėtį. Šiuo atveju šeima, gyvenanti Olandijoje 15 metų, vaikų susilaukė jau K2 aplinkoje, todėl didelė tikimybė, kad svetimą kalbą į namus atneša vaikai. Trumpiau gyvenanti šeima į Olandiją atvyko jau su vaikais, tad turkų kalba visiems šeimos nariams yra priimtinesnė. Tokie duomenys parodo, kad analizuojant kalbos atriciją reikia atsižvelgti į daugelį kintamųjų. Taigi tėvai pasirenka, kokią kalbą vartos su vaikais, tačiau jų pasirinkimui, kaip matyti, gali turėti įtakos ir vaikai.

Be to, tyrimai rodo, kad tėvų kalbų vartojimas šeimoje turi didelę įtaką vaikų kalbos įsisavinimui. Kuo daugiau tėvai bendrauja etnine kalba, tuo stipresni vaikų gebėjimai kalbėti ta kalba. Jei tėvai namuose linkę vartoti dominuojančią šalies kalbą, vaikų etninė kalba bus silpnesnė (Dixon et al. 2012, 545). Tyrimas trejų metų vaikų žodyno vienakalbėse danų, etninės marokiečių ir etninės turkų kalbų šeimose parodė, kad istorijų sekimas ir kalbėjimas etnine kalba turi didelės įtakos vaikų etniam žodynui – jis tampa platesnis, turtingesnis. Tačiau stebina tai, kad knygų skaitymas etnine kalba marokiečių ir turkų šeimose (atvirkščiai nei danų šeimose) neturi įtakos vaikų žodynui (ten pat, 544). Vis dėlto nėra akcentuojamas skaitymo dažnumas – galbūt marokiečių ar turkų šeimose buvo skaitoma rečiau. Be to, istorijų pasakojimas yra gyvesnis procesas, tikėtina, ir įtaigesnis negu knygų skaitymas, tad tai irgi galėtų būti priežastis, kodėl knygų skaitymas minėtose šeimose neturi teigiamos įtakos vaikų etninės kalbos žodynui.

¹³ Prieiga per internetą:

<https://books.google.lt/books?id=JTNxqRVicVAC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> [žiūrėta 2016 02 15].

3.1.4. Bendruomenė ir kultūra

Paprastai emigravęs žmogus atsiduria jam svetimoje aplinkoje ir kultūroje. Naujoje aplinkoje imigrantas yra laikomas tautinės mažumos dalimi, o tai dažnai reiškia žemesnį prestižą priimančioje bendruomenėje. Tokiu atveju imigrantas gali norėti greičiau asimiliuotis naujoje aplinkoje ir dėst pastangas kuo geriau išmokti kalbą, artimiau susipažinti su vietiniais žmonėmis atsiribodamas nuo savo kalbos. Kita vertus, dažnai imigrantai didžiuojasi savo kultūra ir tapatybe, todėl buriasi į savas bendruomenes, stengdamiesi palaikyti tradicijas ir išlaikyti kalbą bei perduoti ją ateinančioms kartoms (Schmid 2002, 26). Kuo didesnės bendruomenės, tuo didesnė įtaka išlaikyti savo kalbą ir tradicijas. Jei bendruomenės mažos, greitai prisitaikoma prie naujos aplinkos ir perimamos ten priimtos taisyklės. Tokiu atveju nukenčia ir gimtoji kalba.

Kaip matyti, dalyvavimas bendruomenės veikloje yra susijęs su savos kultūros išlaikymu. Kalba dažnai suprantama kaip etniškumo simbolis, etninės tapatybės dalis (Vilkienė 2015b). Toks požiūris ypač dažnas tautinių mažumų bendruomenėse, kur kalba yra ne tik bendravimo priemonė, bet ir kultūrinis paveldas (Edwards 1985, iš Schmid 2002, 28). Vis dėlto vienos etninės bendruomenės greitai asimiliuojasi naujoje aplinkoje prarasdamos ir kalbą, ir tradicijas, o kitos išlieka išvermingos ir aktyvios. Tai gali priklausyti nuo įvairių dalykų, pavyzdžiui, nuo priimančiosios šalies gyventojų požiūrio į tam tikras tautines mažumas, nuo tautinės mažumos demografinio pasklidimo, nuo įvairių institucijų paramos ir pan. (Schmid 2002, 28). Taigi priklausymas etninei bendruomenei ir dalyvavimas jos veikloje nebūtinai reiškia, kad bus išlaikyta gimtoji kalba.

Tiriant Singapūro vaikus, kurių etninės kalbos yra malajų, tamilų ir kinų, paaiškėjo, kad daugiausia etninės kalbos vartoja malajai, nors jų populiacija (14 proc.) kur kas mažesnė už kinų (77 proc.). Gali būti kelios priežastys: pirma, malajų kalba yra ne tik pagrindinė namų kalba, bet ir mokyklos kalba; antra, malajų bendruomenė turi stipriausią tapatybės pojūtį, palyginti su kinais ir indais. Malajai gyveno toje teritorijoje nuo senų laikų, o kinai ir indai imigravo čia tik XIX–XX a. Malajų bendruomenės supratimu, kultūra, kalba ir religija yra stipriai tarpusavyje susiję dalykai, tad, praradus bent vieną iš jų, bus prarastas identitetas ir ryšys su kitais bendruomenės žmonėmis ir net kartomis (Dixon et al. 2012, 547). Tamilų kalba turi žemiausią statusą, palyginti su kitomis oficialiomis kalbomis, todėl tamilų kalbos vartojimo domenų mažėja ir lieka tik namai, tačiau aukšto išsilavinimo žmonės net ir namuose linkę daugiau vartoti anglų kalbą (ten pat, 547). Iš čia paminėtų tyrimų ir pavyzdžių matyti, kad etninės

bendruomenės buvimas savaime nėra labai stiprus veiksnys išlaikyti gimtąją kalbą. Tačiau, disertacijos autorės manymu, jeigu asmenys patys nori išlaikyti kalbą, jeigu turi teigiamas nuostatas dėl savo kultūros ir kalbos, tada etninė bendruomenė ir įsitraukimas į jos veiklą gali stipriai prisidėti prie K1 išlaikymo.

Šioje dalyje aptarta nemažai sociolingvistinių veiksnių, turinčių įtakos K1 atricijai. Tačiau būtų klaidinga manyti, kad šie veiksniai automatiškai paveikia visus kalbėtojus. Tikėtina, kad vienam bus paveikus amžius, kitam bendruomenės įtaka, trečiam tapatybės suvokimas ir pan. Ir atvirkščiai, reikėtų manyti, kad kalbos atricijos procese dalyvauja ne vienas veiksnys, bet jų mišinys. Pavyzdžiui, jei tiriamasis netapatina savęs su paveldėtąja kultūra, todėl nedalyvauja bendruomeninėje veikloje, vadinasi, kalbos pokyčiams įtakos turi jau bent keli veiksniai.

Nors šiame darbe teigiama, kad kalbų kontaktai yra pagrindinis veiksnys, skatinantis K1 atriciją, nereikėtų manyti, kad šis veiksnys yra tik neigiamas. Batia Laufer ir Liubov Baladzhaeva tyrė rusų imigrantų Sirijoje kalbą ir pastebėjo, kad gramatinių konstrukcijų testus prasčiau atliko ta grupė žmonių, kurie nemoka hebrajų kalbos, nei tie, kurie moka. Netgi atvirkščiai: gramatinių konstrukcijų vartojimas tiesiogiai koreliavo su hebrajų kalbos mokėjimo lygiu. Taigi autorės teigia, kad žmonių, nemokančių K2, gimtoji kalba gali patirti atriciją taip pat ar net labiau nei tų, kurie moka K2 (Laufer, Baladzhaeva 2015). Tokie rezultatai tik dar kartą patvirtina, kad kalbos atriciją lemia ne vienas, o daug veiksnių, taip pat parodo, kad galimus veiksnius sunku nuspėti, nes skirtingų asmenų kalbą gali veikti skirtingi veiksniai.

3.2. K1 žodyno atricija ir jos požymiai

Kaip jau minėta, atricija gali paveikti įvairias K1 sritis: gramatinės ypatybes (pvz., žodžių tvarkos pakeitimas sakinyje), leksines (pvz., pamirštami žodžiai) ar fonetines (pvz., tarties pokyčiai). Tačiau teigiama, kad paprastai didžiausią atricijos poveikį patiria žodynas (Schmid 2011, 17; Opitz 2011, 22). Spėjama, kad taip nutinka todėl, kad net ir pats dažniausias kalbos žodis yra pavartojamas rečiau nei tam tikras gramatinis ar fonetinis elementas. Tiek gramatinę, tiek fonetinę sistemą sudaro ribotas skaičius elementų ir nėra įprasta pridėti naujų; ir priešingai – žodynas nuolat kinta, nes pridedama naujų žodžių ar naujų reikšmių esamiems žodžiams (Schmid 2011, 54). Kita vertus, galbūt žodyno atricija taip akcentuojama todėl, kad žodyno pokyčiai lengviau pastebimi ir lengviau pamatuoti nei gramatikos ar fonetikos.

Žodyno atriciją ar jos užuomazgas gali išduoti keli požymiai žmogaus kalboje, pavyzdžiui, dažnos pauzės, pakartojimai, korekcijos (Schmid, Fagersten 2010; Schmid, Jarvis 2014), taip pat žodyno redukcija, kai prarandami rečiau vartojami žodžiai (Pavlenko, Malt 2011), hiperonimų vartojimas vietoj hiponimų, kodų kaitos atvejai (Yagmur 1997; Schmid 2008; Cherciov 2011). Tyrėjai, kalbėdami apie minėtus požymius, dažnai vartoja terminus *leksinis prieinamumas*¹⁴ (angl. *lexical access*) ir *leksinis parinkimas*¹⁵ (angl. *lexical retrieval*) (plg. Yagmur 1997; Köpke, Schmid 2004; Köpke 2007; Schmid, Fagersten 2010; Schmid, Jarvis 2014 ir kt.). *Leksinis prieinamumas Psichologijos žodyne* apibrėžiamas kaip procesas, kuris vyksta smegenyse prieš produkuojant tam tikrą žodį (DOP 2007). Teigiama, kad yra dvi stadijos: pirmoji susijusi su semantiškai ir sintaksiškai tinkamos lemos radimu, antroji – su leksemos parinkimu (Caramazza 1997, 177). Tai tarsi pasyvus leksinio vieneto aktyvavimas (Hulsen 2000, 42). Taigi leksinio prieinamumo procesas gali būti vertinamas pagal tai, kaip greitai ir sklandžiai pasiekiamas reikiamas žodis atmintyje. O *leksinis parinkimas* suprantamas kaip tam tikro leksinio vieneto produkcija, pavyzdžiui, žodžio ištarimas (Taft 2013), t. y. verbalinė išraiška. Tai tarsi aktyvus leksinio vieneto pavartojimas (Hulsen 2000, 39). Šiuo atveju gali būti vertinami ištarti ar parašyti žodžiai, ar jie savo reikšme ir forma tinka įvardyti tai, ką norėta įvardyti. Taigi leksinis parinkimas yra tiesiogiai susijęs su leksiniu prieinamumu ir atvirkščiai, galbūt todėl, kaip pastebi disertacijos autorė, šie terminai atricijos tyrimuose neretai vartojami sinonimiškai. Vis dėlto šiame darbe nutarta skirti sąvokas *leksinis prieinamumas* ir *leksinis parinkimas* bei joms priskirta anksčiau minėti žodyno atricijos požymiai (pauzės, pakartojimai, korekcijos, žodyno redukcija, hiperonimų vartojimas vietoj hiponimų, kodų kaitos atvejai), kurie aptariami toliau.

Sunkesnę leksinį prieinamumą kalboje rodo pasitaikantys dvejonės žymenys (angl. *hesitation markers*): pauzės, pakartojimai, korekcijos. Kaip teigia lingvistė Heater Hilton, „pakartojimai, performulavimai, dažnai kartu su tyliomis ar užpildytomis pauzėmis, išduoda esant sunkumų kalbėjimo procese“ (Hilton 2008, 154). Kitaip tariant, dvejonės žymenys parodo, kad asmuo abejoja, ieško geresnio varianto, vadinasi, jis nekalba visiškai laisvai. Pavyzdžiui, korekcijos kalbėjimo metu, kai kalbėtojas kažką pasako vienaip,

¹⁴ Terminas į lietuvių kalbą išverstas remiantis *Anglų–lietuvių psichologijos žodynu*, kuriame žodis *access* verčiamas kaip *priėjimas, išgavimas* (Bagdonas, Rimkutė 2013).

¹⁵ Terminas į lietuvių kalbą išverstas remiantis *Anglų–lietuvių psichologijos žodynu*, kuriame žodis *retrieval* verčiamas kaip *susigrąžinimas, atgavimas, išrinkimas, ieška* (Bagdonas, Rimkutė 2013).

tačiau vėliau pasitaiso, patikslina žodį arba pavardija kelis variantus, kol randa tinkamą, rodo sunkesnę leksinį prieinamumą. Gali būti, kad asmeniui kalbant nutrūksta minties eiga, stabtelima (pauzė), nes reikia prisiminti žodį. Paprastai tokie dvejojimai yra analizuojami svetimųjų kalbų mokėjimo ir vartojimo tyrimuose, tačiau taip pat pradėti stebėti ir K1 atricijos tyrimuose (Dostert 2009, 106). Suprantama, pauzių randasi ir neemigravusių K1 vartotojų kalboje, jos yra reikalingos tam, kad asmuo apgalvotų, ką nori pasakyti, ir tinkamai, suprantamai perteiktų mintį. Taip pat yra normalu kalbant pasitaisyti ar performuluoti pasakymą, kaip teigia Schmid ir Köpke, „visi kalbėtojai kartas nuo karto patiria panašių leksinio prieinamumo sunkumų“ (Schmid, Köpke 2009, 215). Tačiau didelis dvejonės žymenų dažnumas ir kiekis kalboje gali parodyti, kad kalbėtojui sunku perteikti mintį. Jeigu emigrantų kalboje tokių ženklų stebima reikšmingai daugiau nei neemigravusiųjų kalboje, galima manyti, kad išvykusiųjų K1 žodynas patiria atriciją.

Leksinis parinkimas, kaip minėta, yra kalbėtojo pavartoti žodžiai. K1 žodyno atriciją gali rodyti žodyno redukcija, hiperonimų vartojimas vietoj hiponimų, kodų kaita ar pan. (Yagmur 1997; Schmid 2008). Žodyno redukcija (angl. *lexical reduction*) yra žodyno turtingumo praradimas. Rogeris Andersen teigia, kad žodynas (dydis ir turinys) priklauso nuo asmens kalbinės patirties, t. y. nuo komunikacijai reikalingų žodžių vartojimo dažnumo, praktiškumo ir tinkamumo (Yagmur 1997, 9). Kitaip tariant, individo žodynas susideda iš jam dažnai reikalingų žodžių (pavyzdžiui, dažnai reikia pasisveikinti), iš ne tokių dažnų, bet praktiškų žodžių (pavyzdžiui, kartais asmuo eina į banką išsigyryninti pinigų, jam reikia paprašyti *išgyryninti*, taigi žodis praktiškas, nors ir nėra dažnai vartojamas) ir tinkamų tam tikrose situacijose (pavyzdžiui, žodžiai *mėsainis* ir *burgeris* gali būti vartojami sinonimiškai, tačiau tikėtina, kad paauglys draugų būryje vartos žodį *burgeris*, nes jo aplinkoje taip labiau įprasta, labiau tinka, o rašydamas rašinėlių mokykloje galbūt vartos žodį *mėsainis*, nes rašytinėje kalboje labiau priimtinas būtent šis variantas).

Taip pat pradedantis kalbėti vaikas pirmiausia išmoksta dažniausiai girdimų ir jam aktualiausių K1 žodžių. Dėl to Andersen kelia hipotezę, kad asmeniui emigravus lengviau išsaugomi dažnai vartojami (ar anksčiau vartoti) ir gerai žinomi, stilistiškai neutralūs žodžiai, o primirštami, atvirksčiai – retai žmogaus vartojami ir stipriai konotuoti žodžiai (ten pat). Kita vertus, žodžių vartojimo retumas, šio darbo autorės manymu, gali turėti ir teigiamą efektą. Jeigu tam tikri K1 žodžiai nėra vartojami kasdienėje kalboje, nes nėra tam poreikio, tačiau žinomi kalbos vartotojams ir reikalingi tam tikromis progomis, tikėtina, kad emigracijoje tie žodžiai išliks, nes ir ten

nebus poreikio jų kasdien vartoti svetimą kalbą, tad jie nepatirs neigiamo K2 poveikio. Kitaip tariant, galima daryti prielaidą, kad reto vartojimo žodžiai tarsi įšaldomi, tačiau esant reikalui prieinami ir vėl vartojami. Be to, žodžio vartojimo dažnumas savaime nereiškia, kad asmuo jį gerai žino, supranta ir tinkamai vartoja (Schmid, Jarvis 2014, 746).

Hiperonimų vartojimas vietoj hiponimų taip pat gali rodyti žodyno atriciją. Tokius atvejus aprašo Kutlay Yagmur, tyręs gimtakalbių turkų, gyvenančių Sidnėjuje, K1 (Yagmur 1997). Pavyzdžiui, informantai pasakodami istoriją pagal paveikslų seką, užuot sakę *pelėda*, sako *naktinis paukštis* arba *paukštis*. Taigi asmuo pavadina pelėdą aprašomuoju būdu (*naktinis paukštis*) arba pavartoja hiperonimą, t. y. platesnės reikšmės žodį (*paukštis*), taip užsitikrindamas, kad nesuklys. Tačiau, kaip teigia Evalda Jakaitienė, kalbėtojas hiponimą visada gali pakeisti hiperonimu (Jakaitienė 2009, 114) neiškreipdamas pasakymo minties. Todėl, šio darbo autorės nuomone, tiriant kalbos atriciją hiperonimų vartojimo atveju reikėtų atkreipti dėmesį, ar yra daugiau požymių (pavyzdžiui, pauzė ar korekcija), rodančių, kad kalbantysis neatsimena tinkamo žodžio, o ne dėl kitų priežasčių vartoja hiperonimą. Kita vertus, net jeigu tiriamųjų kalboje nėra tokių požymių, tačiau hiperonimų vartojimas yra dažnesnis negu kontrolinės grupės kalboje, disertacijos autorės manymu, būtų galima įtarti, kad tai yra žodyno atricijos požymis.

Kodų kaita gali rasti, jei asmuo neatsimena tinkamo K1 žodžio, todėl pavartoja K2 žodį. Kita vertus, kodų kaita kalboje nebūtinai yra kalbos atricijos požymis. Galbūt K2 žodis pavartojamas ne todėl, kad asmuo neatsimena K1 ekvivalento, o todėl kad K2 žodis individui dėl kokių nors priežasčių (pavyzdžiui, noro pasirodyti draugiškam su pašnekovu arba išmanančiam gyvenamosios šalies realijas ar kt.) atrodo tinkamesnis tam tikrame kontekste (Schmid 2002, 32). Taip pat gali būti, kad K2 žodis smegenyse suaktyvinamas greičiau, nes dažniau vartojamas, todėl jis ir pasakomas, bet tai dar nerodo, kad asmuo neprisimintų K1 žodžio esant kitoms aplinkybėms. Tad kodų kaitos atvejus kaip žodyno atricijos požymius reikėtų vertinti atsargiai ir būtinai atsižvelgiant į visumą.

Aptarus įvairius žodyno atricijos požymius galima kelti klausimą, koks kiekis tam tikrų atricijos požymių kalboje rodo, kad asmuo jau patiria žodyno atriciją? Vis dėlto disertacijos autorei nepavyko rasti atsakymo į šį klausimą, tačiau esama patarimų, kaip turėtų būti modeliuojamas atricijos tyrimas, kad gauti rezultatai būtų patikimi. Schmid ir de Botas (2008) pateikia šias gero tyrimo sąlygas: 1) ilgalaikis vienos tiriamųjų grupės stebėjimas, 2) rezultatų lyginimas su kontrole vienakalbių grupe, 3) tarmiškumo požymių atmetimas (t. y. nelaikymas atricijos požymiais),

4) atricijos požymių fiksavimo ir klasifikavimo atlikimas ne vieno, bet kelių tyrėjų ar stebėtojų, 5) atsižvelgimas ne tik į tai, kas „prarasta“, bet ir į tai, kas išlaikyta. Disertacijos autorės manymu, atitikti pirmąją sąlygą yra labai sudėtinga dėl kelių priežasčių: sunku sutelkti tokią tiriamųjų grupę, kurie sutiktų būti stebimi ilgą laiką; neaišku, kokius metodus taikyti apklausiant tuos pačius informantus skirtingu metu – jeigu būtų duodamas tas pats testas antrą kartą, informantai jau žinotų, ko tikėtis, tad rezultatai nebūtų patikimi; jeigu būtų keičiamas testas, būtų sunku palyginti pirmo ir antro testų rezultatus, nes skirtųsi testų pateiktis ir pan. Galbūt todėl dauguma atricijos tyrimų (plg. Yagmur 1997; Dostert 2009; Schmid, Dusseldorf 2010; Cherciov 2011 ir kt.) yra atliekami gretinant tiriamųjų grupę su kontroline grupe ir išvados daromos remiantis skirtumais tarp grupių. Taip elgiamasi ir disertacijoje aprašomo tyrimo metu. Disertacijos autorė nesutinka, kad gimtakalbių lietuvių kontrolinę grupę turėtų sudaryti tik vienakalbiai asmenys, tad šiame tyrime antroji sąlyga atitinkama iš dalies (daugiau apie kontrolinę grupę žr. 6 skyriuje). Tačiau disertacijos autorė sutinka, kad tarmiškumas kalboje negali būti laikomas kalbos atricijos požymiu, nes tarmė gali būti asmens gimtoji kalba. Taip pat galima sutikti, kad tyrimo rezultatai būna patikimesni, jeigu tiriamųjų kalbą vertina ne vienas tyrėjas ar stebėtojas, taip išvengiant subjektyvumo, bet ne visada įmanoma atitikti šią sąlygą. Be to, ši sąlyga nėra tokia svarbi, jei į tyrimą įtraukiama kontrolinė grupė. Galiausiai, disertacijos autorė sutinka ir su paskutine sąlyga: reikėtų susitelkti ne tik į tai, kas prarasta, bet stebėti ir tai, kas tiriamųjų kalboje yra išlikę – to siekiama ir šioje disertacijoje.

Taigi šiame darbe aprašome tyrime yra stebimas leksinis prieinamumas (fiksuojami ir analizuojami dvejonės žymenys) ir leksinis parinkimas (analizuojamas parinktų žodžių tinkamumas ir tikslumas, fiksuojama kodų kaita, hiperonimai). Be to, prie dvejonės žymenų įtraukiami ir atvejai, kai kalbėtojai retoriškai klausia *Kaip tai vadinasi?* arba sako *Pamiršau, kaip šitas žodis*. Autorės manymu, tokie atvejai, pasitaikantys tiriamojo kalboje, gali signalizuoti tai, kad asmeniui sunku atmintyje priėti prie tam tikrų K1 žodžių. Suprantama, visi paminėti požymiai vertinami atsižvelgiant į kalbėjimo intonacijas bei kontekstą, nes priklausomai nuo kalbančiojo, jie gali būti ir stilistiniai kalbos elementai, o ne atricijos požymiai. Taigi toliau aprašoma, kokie tyrimo metodai gali būti taikomi tiriant žodyno atriciją.

3.2.1. K1 žodyno atricijos tyrimo metodai ir duomenų rinkimo įrankiai

Kitų kalbų žodyno atricija yra nemažai tiriama, tačiau rezultatai yra priešaringi (Sands et al. 2007, 55), gali būti, kad skirtingi rezultatai iš dalies yra lemiami skirtingų tyrimo metodų. Suprantama, žodyno atricijos tyrimo metodų yra daug (paveikslėlių įvardijimas, nebylaus filmo ištraukos atpasakojimas ir kt.), visi jie turi tam tikrų pranašumų ir trūkumų. Tad toliau aptariami dažnai naudojami metodai, pakomentuojant jų pranašumus ir trūkumus.

Žodyno laisvumo testas (angl. *verbal fluency*)¹⁶. Vienas dažniausių metodų žodyno atricijos tyrimuose yra žodyno laisvumo matavimas: respondentų prašoma per skirtą laiką išvardyti kuo daugiau tam tikros semantinės kategorijos žodžių (ar žodžių, prasidedančių tam tikra raide). Tokios užduotys skirtos įvertinti, kaip respondentams sekasi prieiti prie žodžių atmintyje, t. y. matuojamas leksinio prieinamumo tempas ir vertinamas leksinis parinkimas (Dostert 2009). Tačiau taikant tokį testą gaunami priešaringi rezultatai, pavyzdžiui, viename tyrime emigrantų rezultatai yra prastesni nei kontrolinės grupės (Schmid, Jarvis 2014), o kitame atvirkščiai – emigravusieji atlieka testą geriau (Dostert 2009). Manoma, kad tokių testų rezultatai dažnai priklauso nuo semantinės kategorijos parinkimo: gyvūnų ar drabužių įvardijama daugiau nei įrankių ar ginklų (Schmid, Köpke 2009, 216). Be to, rezultatą didele dalimi lemia ir respondento reakcija, todėl tokios užduotys, šio darbo autorės nuomone, yra ydingos, nes reakcijos laikas neatspindi asmens kalbinių gebėjimų. Šiame darbe aprašomam tyrimui atlikti buvo pasirinkta naudoti žodyno dydžio testą, kurio rezultatas parodo asmens žodyno dydį.

C testas. Manoma, kad bendrą kalbos mokėjimo lygį kokybiškai atskleidžia praleistų žodžių įrašymo (angl. *cloze*) testas (toliau – PŽĮ testas). PŽĮ testą sudaro prozinio teksto pastraipos, kuriose tam tikru intervalu ištrinami žodžiai, pirmą ir paskutinį sakinius paliekant neliestus. Tokiu testu tikrinamas kalbos vartotojo gebėjimas nujausti sakinių sekos elementus, suprasti tekstą ir jį atstatyti (Caulfield, Smith 1981, 54).

PŽĮ testai buvo naudojami keliais tikslais: skaitymo gebėjimams tikrinti (t. y. skirtingo sudėtingumo tekstų supratimui matuoti) ir bendram kalbos lygiui matuoti (Rahimi 2014, 29). Dėl objektyvaus vertinimo ir panaudojimo galimybių testas buvo populiarus, tad radosi ir jo variacijų:

¹⁶ BEKM žodis *fluency* verčiamas kaip *sklandumas*, tačiau, disertacijos autorės manymu, šis žodis nelabai tinka, kai kalbama ne apie rišlią kalbą, o tik žodžių vardijimą.

- nekintamo intervalo žodžių praleidimas, t. y. visame tekste praleidžiamas kas penktas ar kas septintas ar pan. žodis;
- atrankinis (angl. *rational*) žodžių praleidimas, t. y. praleidžiami tam tikri žodžiai, pvz., tik jungtukai, tik įvardžiai ir pan.;
- C testas, kuriame kas antro žodžio dalis ištrinama, paliekant pirmą ir paskutinį sakinius neliestus (Rahimi 2014, 29–30).

Pastaroji atmaina, C testas, taip pat turi variacijų: paprastai tikrinamų žodžių intervalas tas pats – tikrinamas kas antras žodis, bet skiriasi ištrinama žodžio dalis. Pavyzdžiui, gali būti ištrinami du trečdaliai žodžio; ištrinama antra pusė žodžio arba paliekamos tik pirmosios žodžio raidės (Siggot 2004). Güntheris Siggotas teigia, kad C testo tyrimai visame pasaulyje su įvairiomis kalbomis atskleidžia jį kaip patikimą kalbos gebėjimų matavimo įrankį (ten pat).

C testas buvo sukurtas laikantis kelių kriterijų: a) naudojami trumpi tekstai, apie 100 žodžių; b) tekstai negali iš egzaminuojamųjų reikalauti specifinių žinių; c) atsakymai turi būti aiškūs, be dviprasmybių; d) gimtakai testą turėtų atlikti beveik puikiai. Testas buvo išbandytas su anglų ir vokiečių gimtakai ir besimokančiais tų kalbų kaip svetimųjų (Raatz, Klein-Braley 1981¹⁷). C testą sudaro nuo keturių iki šešių trumpų skirtingų tekstų, geriausia autentiškų. Kaip minėta, kiekvieno teksto pirmas ir paskutinis sakiniai paliekami pilni, o likusiame tekste, pradėdant antro sakinio antru žodžiu, ištrinama kas antro žodžio antra pusė. Jeigu žodis susideda iš nelyginio skaičiaus raidžių, paliekama trumpesnėji dalis. Testuojamųjų užduotis – įrašyti trūkstamas žodžių dalis. Taškas suteikiamas tik už visiškai teisingą atsakymą. Paprastai C testą sudaro 100 punktų, taigi galima surinkti 100 taškų (Katona, Dorney 1993, 35).

C testo populiarumas paskatino imtis tyrimų. Pavyzdžiui, norint patikrinti hipotezę, kad C testu galima tikrinti bendruosius kalbos gebėjimus, buvo išanalizuoti 843 kandidatų C testo ir TestDaF (angl. *Test of German as a Foreign Language*) rezultatai. Paaiškėjo, kad C testas yra visiškai patikimas instrumentas, matuojantis bendruosius kalbos gebėjimus kaip ir keturios TestDaF dalys (skaitymo, klausymo, rašymo ir kalbėjimo) (Eckes, Grotjahn 2006). Lyginant C testą su PŽI testu ar su kelių parinkčių tipo testais pastebėta, kad C testas yra ekonomiškiausias ir patikimiausias, geriausiai atspindintis bendruosius kalbos gebėjimus (Klein-Braley 1997¹⁸).

¹⁷ Prieiga internetu: <http://eric.ed.gov/?id=ED217735> [žiūrėta 2016 04 15].

¹⁸ Prieiga internetu: <http://ltj.sagepub.com/content/14/1/47.abstract> [žiūrėta 2016 04 16].

Be to, testo kūrėjai teigia, kad jis yra tinkamos kokybės tiek gimtakalbiams, tiek besimokantiems svetimųjų kalbų (Raatz, Klein-Braley 1981).

Greičiausiai dėl teigiamų tyrimų rezultatų C testo atžvilgiu, jo pranašumų lyginant su kitais testais ir galimybės tikrinti ne tik svetimosios, bet ir gimtosios kalbos gebėjimus C testas naudojamas ir kalbos atricijai identifikuoti bei analizuoti. Schmid C testą pasitelkia kaip vieną iš įrankių kalbos atricijai tirti. Ji, be visų kitų minėtų C testo rengimo taisyklių, į kas antro žodžio seką neįtraukia žodžių iš vienos raidės, vardų, skaičių ir pasikartojančių žodžių, t. y. skaičiuojant tokie žodžiai praleidžiami. Kalbininkės manymu, tokiu testu tikrinamos ne tik žodyno ar gramatikos žinios, bet ir bendras teksto supratimas, neišsakytų minčių išvelgimas ir pan. (Schmid 2011, 182).

C testas kaip vienas iš kalbos atricijos tyrimo įrankių naudojamas ir kitų kalbininkų darbuose. Mirela Cherciov C testą naudojo tirdama rumunų emigrantų gimtosios kalbos situaciją anglakalbėje aplinkoje ir rezultatai rodo, kad emigravusieji tiek rumunų, tiek anglų kalbos testą atliko šiek tiek prasčiau nei kontrolinių grupių respondentai (Cherciov 2011, 100). Kiek kitokius rezultatus atskleidžia Dostert tyrimas: vokiečių emigrantų teisingų atsakymų vidurkis 88,8 proc., o kontrolinės grupės – 89,3 proc. (Dostert 2009, 129). Šiuo atveju skirtumas labai nežymus, tad būtų galima teigti, kad emigravusiųjų gimtoji kalba nekinta.

Paveikslo atpasakojimas (angl. *picture description*)¹⁹. Tiriamiesiems rodomas W. H. Robinsono paveikslas *Egg Armour Plating* (Dostert 2009). Informantams leidžiama kelias minutes atidžiai pažiūrėti, o vėliau prašoma kuo detaliau atpasakoti, koks procesas, kokios veiklos vaizduojamos, kad būtų galima susidaryti kuo tikslesnį vaizdą. Lyginant su filmo atpasakojimu (aprašoma toliau), taikant šį metodą, informantams sunkiau išvengti detalaus atpasakojimo, stipresnis pagrindas kalbėti, nes visą laiką gali žiūrėti į paveikslą (negali pasakyti, kad kažko neprisimena, plg. filmo atpasakojimo metodą).

Filmo atpasakojimas. Informantams parodoma Charlie'io Chaplino nebylaus filmo ištrauka (10 minučių trukmės) ir prašoma atpasakoti, kas vyko toje ištraukoje (Dostert 2009; Schmid, Fagersten 2010; Schmid, Jarvis 2014). Naudojant šį metodą (kaip ir paveikslo atpasakojimo), siekiama išgauti rišlios šnekamosios kalbos pavyzdžių, rezultatai rodo, kad tiriamieji kalboje vyrauja dažnos vartosenos žodžiai (Schmid, Jarvis 2014), fiksuojama

¹⁹ Disertacijos autorės pasirinkta į lietuvių kalbą versti kaip *paveikslo atpasakojimas*, nes taikant šį metodą tiriamieji turi atpasakoti vaizduojamą veiksmų seką.

daugiau dvejonės žymenų (Schmid, Fagersten 2010). Tačiau taikant šį metodą surenkami nevienodos apimties kalbos pavyzdžiai, nes ne visiems informantams yra lengva iš atminties detaliai atpasakoti filmo ištraukos siužetą. Be to, tokį medžiagos rinkimą nėra lengva administruoti, nes reikia turėti tinkamą vietą ir įrangą, kad būtų galima rodyti filmo ištrauką, reikia skirti daugiau laiko užduoties atlikimui (peržiūrai ir atpasakojimui) nei taikant kitus metodus.

Paveikslėlių vardijimas. Tai psicholingvistinis eksperimentas, kai informantai turi kuo greičiau įvardyti jiems rodomus paveikslėlius. Tikslas – pamatuoti, kaip greitai ir kaip tiksliai tiriamieji įvardija rodomus objektus. Tokiu būdu matuojamas žodžių prieinamumas ir parinkimas. Duomenis paprasta analizuoti: suskaičiuojamas reakcijos vidurkis teisingiems atsakymams ir teisingų atsakymų proporcija kiekvienam respondentui (Schmid 2011). Gali būti naudojama 60–100 lengvai atpažįstamų paveikslėlių. Vis dėlto šio metodo taikymą nėra lengva administruoti, be to, reikia specialios įrangos norint tiksliai pamatuoti laiką ir pan. Schmid (ten pat) pastebi, kad šis metodas neatskleidžia skirtumų (nei laiko, nei tikslumo) tarp tiriamųjų ir kontrolinės grupės. Aneta Pavlenko ir Barbara Malt savo tyrime paveikslėlių vardijimo užduotį pritaikė kiek kitaip: informantai turėjo įvardyti įvairius gėrimų indus, laikas nebuvo matuojamas (Pavlenko, Malt 2011). Šio tyrimo rezultatai rodo retesnės vartosenos žodžių praradimą emigravusiųjų kalboje (ten pat).

Paveikslėlių ir žodžių jungimas. Taikant šį metodą, informantams rodomas paveikslėlis su gretimai pateiktais keturiais žodžiais ir prašoma rasti tinkamą žodį vaizduojamam objektui įvardyti (arba atvirkščiai – rodomas vienas žodis ir keturi paveikslėliai). Toks metodas parodo, ar tiriamasis gali atpažinti žodį, net jei negali jo įvardyti paveikslėlių vardijimo teste, taip pat tikrina leksinio prieinamumo sklandumą. Vis dėlto šis metodas paprastai neparodo skirtumo tarp dviejų grupių (Schmid 2011).

Aptarta tik dalis K1 žodyno atricijos tyrimuose naudojamų metodų, tačiau matyti, kad visi jie turi ir pranašumų, ir trūkumų, todėl svarbu, kad tyrimo metodai būtų taikomi atsižvelgiant į įvairius tyrimo aspektus: tikslą, tiriamųjų grupę, tyrimo trukmę, turimas sąlygas ir pan. Įvertinus šių metodų taikymo paprastumą ar sudėtingumą, laiko sąnaudas, gaunamus duomenis, jų apdorojimo galimybes ir pan., nutarta disertacijoje aprašomam tyrimui kokybinius duomenims rinkti taikant paveikslo atpasakojimo ir paveikslėlių vardijimo pagrindu parengtą objektų, veikslių ir ypatybių įvardijimo užduotį (daugiau apie tai 5.3 poskyryje).

4. AIRIJOS LIETUVIŲ SOCIOLINGVISTINIS PORTRETAS

Disertacijos tyrimo tikslinė grupė yra Airijoje gyvenantys lietuviai, tad šiame skyriuje pateikiama ir aptariama informacija apie lietuvių populiaciją Airijoje. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Airija yra viena iš populiariausių emigruojančių lietuvių kryptų. Lietuvos statistikos departamento duomenimis²⁰, 2010–2020 metais Airiją kaip būsimą gyvenamąją vietą nurodė 43 814 Lietuvos piliečių. Tai yra antra populiariausia kryptis po Jungtinės Karalystės, kur per tuos pačius metus nurodė ketinantys išvykti 213 986 lietuviai. Reikia atkreipti dėmesį, kad Lietuvos statistikos departamento apklausose dalyvauja asmenys, kurie dar gyvena Lietuvoje, bet teigia planuojantys išvykti ir nurodo šalį. Taigi apklausos rezultatai nevisiškai tiksliai atspindi emigracijos skaičius, nes tikėtina, kad dalis dalyvavusiųjų apklausoje vis dėlto liko Lietuvoje arba emigravo ne į Airiją, kaip buvo nurodę, bet į kitą šalį. Dėl šios priežasties buvo patikrinti ir Airijoje vykusio gyventojų surašymo rezultatai.

Naujausiais Airijos gyventojų surašymo duomenimis²¹, 2016 metais šalyje gyveno apie 4 921 500 žmonių, iš kurių apie 36 550 buvo lietuviai. Tai yra trečia pagal dydį tautinė mažuma Airijoje²². Ankstesni surašymo duomenys (2006 ir 2011 m.) rodo, kad prieš 15 metų (2006) ši šalis dar nebuvo tokia populiari tarp lietuvių, tada buvo suskaičiuota apie 24 600 lietuvių Airijoje. Vėliau, 2011 metais, lietuvių populiacija Airijoje jau buvo stipriai padidėjusi – apie 36 700 asmenų. Ši informacija iš dalies ir paskatino disertacijos autorę tyrimą atlikti Airijoje, o ne kitoje šalyje. Kita vertus, turbūt neįmanoma apklausti visos šalies populiacijos, įprasta, kad dalis žmonių nedalyvauja apklausose, taigi galima numanyti, kad lietuvių Airijoje yra dar daugiau, nei nurodo surašymo duomenys. Apie tikėtina didesnę lietuvių populiaciją rašoma ir *Vakarų ekspreso*²³ internetinėje publikacijoje: „Oficiali statistika rodo, kad Airijoje gyvena apie 40 tūkst. lietuvių, tačiau

²⁰ Europos migracijos tinklas, <https://123.emn.lt/>, „Į kokias valstybes išvykstama?“. Europos migracijos tinklas remiasi Lietuvos statistikos departamento ir Užsienio reikalų ministerijos pateikiamais duomenimis [žiūrėta 2021 08 29].

²¹ Disertacijos rengimo metu naujausi viešai prieinami duomenys reprezentuoja 2016 m. balandžio mėnesį vykusio surašymo rezultatus. <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpnin/cpnin/lithuanian/> [žiūrėta 2021 05 05].

²² Informacija iš <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpnin/cpnin/> [žiūrėta 2021 05 05].

²³ Informacija iš <https://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuva/airijos-prezidentas-lietuviai-labai-laukiami-1643457/> [žiūrėta 2021 05 05].

Lietuvos pareigūnai mano, kad realus skaičius yra dukart didesnis.“ Publikacijos skaitytojas komentare šiam teiginiui pritaria: „Teisingai dūmoja tie Lietuvos pareigūnai. Vienu iš tų į 40 tūkstančių neįskaičiuotų buvau ir aš <...>.“²⁴ Šie skaičiai rodo, kad nors Airija ir nėra pagrindinė emigracijos kryptis, šalyje gyvena daug lietuvių.

Oficialiais duomenimis, daugiau nei ketvirtis lietuvių imigrantų gyvena Dublino regione (apie 9 870 žmonių), taip pat nemaža dalis gyvena mažesniuose miestuose netoli Dublino. Ypač daug lietuvių gyvena Monachane, apie 130 kilometrų į šiaurę nuo sostinės nutolusiame nedideliame mieste. Skaičiuojama, kad lietuviai ten sudaro 13 proc. visų miesto gyventojų, kurių iš viso yra apie 7 600²⁵. Didžioji dalis šiame darbe aprašomo kokybinio tyrimo dalyvių buvo apklausti Dublino regione, o mažesnė dalis – Meinite, Kildaro regione. Kiekybinio tyrimo apklausa vyko ne tik gyvai, bet ir internetu, tad nėra aišku, kokiose Airijos vietose gyvenantys asmenys dalyvavo tyrime.

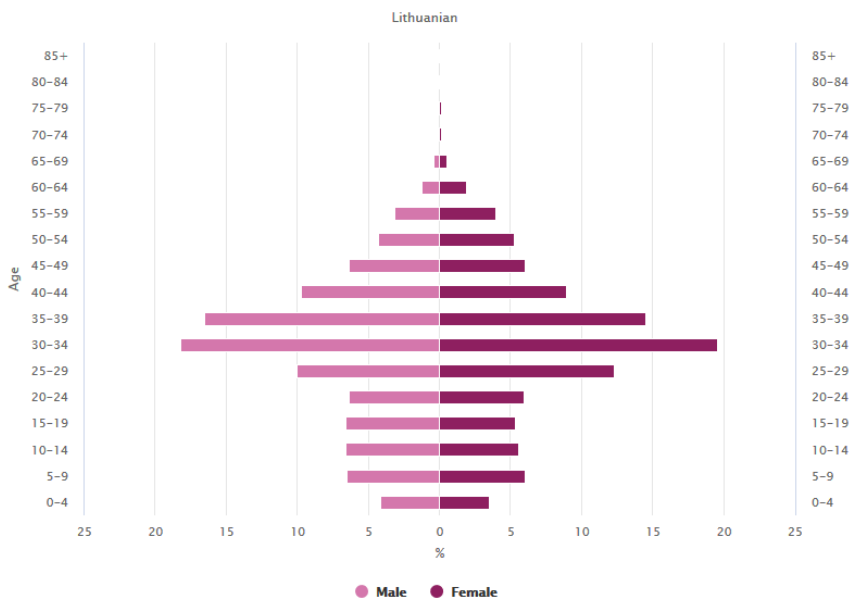
Buvo pasidomėta, kokio amžiaus lietuviai gyvena Airijoje. Jau minėto Airijos gyventojų surašymo duomenys rodo, kad Airijos lietuvių amžiaus vidurkis yra 31,8 metų. Pagal amžiaus grupes didžiausia dalis lietuvių, tiek vyrų, tiek moterų, yra sulaukę 30–34 ir 35–39 metų (1 pav.²⁶). Taigi daugiausia yra jaunų, darbingo amžiaus asmenų.

²⁴ Skaitytojo kalba netaisyta.

²⁵ Informacija iš

<https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpnin/cpnin/lithuanian/> [žiūrėta 2021 05 05].

²⁶ Informacija ir iliustracija iš <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpnin/cpnin/lithuanian/> [žiūrėta 2021 05 05].

1 pav. Airijos lietuvių grupės pagal amžių ir lytį

Airijos centrinio statistikos biuro internetiniame puslapyje svarstoma, kad darbingo amžiaus lietuvių tautybės asmenų skaičius lemia tai, jog Airijoje dirbančių lietuvių yra proporciškai daugiau negu dirbančių airių²⁷. Taip pat lietuviai yra pirmose pozicijose pagal šeimų, turinčių vaikų, skaičių (ten pat). Net 80 proc. lietuvių šeimų augina vaikus. Paminėtina ir tai, kad tik 4 proc. lietuvių apklausos metu turėjo airių tautybės partnerį (-ę), taigi lietuviai yra vieni iš mažiausiai linkusių kurti šeimas su airiais. Tiesa, statistika nepateikia informacijos apie lietuvių partnerystę su kitų tautybių (ne airių) asmenimis, tad neaišku ir tai, kiek lietuvių renkasi savos tautybės partnerius. Čia aprašomame tyrime 59 proc. dalyvavusių lietuvių nurodė, kad jų partnerių gimtoji kalba yra lietuvių (taigi, tikėtina, yra lietuviai). Panašią tendenciją atskleidžia ir kitose šalyse atlikti tyrimai: pavyzdžiui, 60 proc. Jungtinėje Karalystėje apklaustų lietuvių šeimų yra nemišrios, t. y. abu partneriai lietuviai (Jakaitė-Bulbukienė, Vaisėtaitė 2019). Tačiau čia kalbama tik apie pirmosios kartos emigrantus – labai tikėtina, kad vėlesnių kartų emigrantų šeiminei sudėčiai kitokia, daugiau mišrių šeimų.

Žinant, kiek lietuvių gyvena Airijoje, ir tai, kad net 80 proc. lietuvių šeimų augina vaikus, galima numanyti esant geras sąlygas išlaikyti gimtąją lietuvių kalbą ir perduoti ją savo vaikams. Airijos lietuvių bendruomenės

²⁷ Informacija iš <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpnin/cpnin/lithuanian/> [žiūrėta 2021 05 05].

internetiniame puslapyje²⁸ rašoma, kad Airijoje yra 9 lituanistinės mokyklos, kuriose mokosi 900–1 000 mokinių. Pirmoji lituanistinė mokykla „4 vėjai“ buvo įkurta 2004 metais. Tais pačiais metais Lietuva tapo Europos Sąjungos nare, tad, kaip teigiama *Pasaulio lietuvių* internetiniame puslapyje²⁹, į Airiją atvyko nemažai lietuvių. Iš pradžių pirmojoje lituanistinėje mokykloje mokėsi apie 40 mokinių. Šiuo metu mokykla turi tris padalinius (du Dubline, vienas Droedoje) ir tai yra didžiausia lituanistinė mokykla Europoje – ją lanko apie 500 mokinių (ten pat). Tačiau nėra statistinių duomenų apie tai, kiek mokyklinio amžiaus lietuvių vaikų apskritai gyvena Airijoje, tad neįmanoma pasakyti aktyvumo, t. y. koks procentas lietuvių vaikų eina į lietuviškas mokyklas.

Lietuviškose mokyklose daugiausia laiko skiriama lietuvių kalbos kompetencijai ugdyti, taip pat mokoma Lietuvos istorijos ir geografijos. *Pasaulio lietuvių* rašoma, kad Airijoje mokiniai baigdami vidurinę mokyklą per baigiamuosius egzaminus gali pasirinkti laikyti ir gimtosios kalbos baigiamąjį egzaminą (angl. *Leaving Certificate Lithuanian Higher Level*), tačiau jam turi pasiruošti savarankiškai. Taigi Airijos lituanistinėse mokyklose vyriausi mokiniai (9–12 kl.) yra ruošiami šiam egzaminui. Be to, nuo 2018 m. lietuvių kalbos kaip svetimšios pradėta mokyti ir Airijos vidurinėse mokyklose Dubline ir Monachane³⁰. Tai trumpos trukmės programa – lietuvių kalbos mokoma pirmus dvejus vidurinės mokyklos metus (mažiausiai 100 valandų) (ten pat). Sprendimas įtraukti lietuvių kalbą į mokyklų programas yra dalis Airijos švietimo sistemos svetimųjų kalbų strategijos, kuria siekiama paremti imigrantų bendruomenes ir padėti išlaikyti savas kalbas³¹. Lietuvių kalbos įtraukimas į Airijos vidurines mokyklas rodo, kad ši kalba svarbi ne tik lietuvių bendruomenei, bet ir Airijos kalbų politikai, o tai sustiprina kalbos poziciją šalyje.

Vis dėlto ne visose lietuvių šeimose stengiamasi išlaikyti lietuvių kalbą. Pavyzdžiui, Monachane esančios lituanistinės mokyklos „Lietuvos vaikai“ direktorė Edita Vaitkaitienė *delfi.lt* portalui teigė³², kad lituanistinę mokyklą

²⁸ Informacija iš <http://www.alb.ie/index.php?subj=showchp&id=9> [žiūrėta 2021 05 05].

²⁹ Informacija iš <http://pasauliolietuvis.lt/lituanistines-mokyklos-airijoje/> [žiūrėta 2021 05 05].

³⁰ Informacija iš *Lithuanian and Korean to be taught in Irish schools* (irishtimes.com) [žiūrėta 2021 05 05].

³¹ Informacija iš <https://www.irishtimes.com/news/ireland/irish-news/lithuanian-and-korean-to-be-taught-in-irish-schools-1.3623563> [žiūrėta 2021 05 05].

³² Informacija iš <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/miestelis-airijoje-kuriame-lietuviams-net-nebereikia-anglu-kalbos.d?id=75559039> [žiūrėta 2021 05 05].

lanko tik 5 proc. lietuvių vaikų, gyvenančių šiame mieste. Kaip jau minėta, Monachane gyvena didelė lietuvių bendruomenė ir, kaip teigia mokyklos direktorė, pagrindinius gyvenimiškus poreikius galima patenkinti nemokant anglų kalbos: „Yra lietuviška parduotuvė, restoranas, keturios ar penkios lietuvių kirpyklos, batų parduotuvė, autoservisas. Taip žmonėms ir nereikia kalbos – gyvena tarsi mažojoje Lietuvoje.“ Disertacijos autorės nuomone, toks lietuvių kalbos „įsitvirtinimas“ mieste galbūt yra viena iš priežasčių, kodėl tik maža dalis lietuvių vaikų lanko lituanistinę mokyklą: galbūt tėvai mano, kad vaikai natūraliai išmoks kalbos, bendraudami su tėvais, draugais ir girdėdami kalbą aplinkoje. Todėl labiau rūpinasi, kad vaikai gerai išmoktų vietinę kalbą.

Verta paminėti, kad, be lituanistinių mokyklų, prie lietuviškumo išlaikymo prisideda ir Airijoje leidžiamas lietuviškas laikraštis *Lietuvis* (yra ir internetinė versija www.lietuvis.ie). Jame rašoma apie dalykus, susijusius su Lietuva ir (ar) Airija. Internetiniame laikraštyje yra skiltis, skirta švietimui, kurioje pateikiama informacija apie lietuviškų mokyklų veiklą, pavyzdžiui, Lietuvos ir Airijos mokyklų bendradarbiavimą, ir apie mokinių viešnages Lietuvoje, apie lietuviškas stovyklas, festivalius ir konkursus.

5. TYRIMO METODIKA

Kaip jau buvo minėta įvade, disertacijoje aprašomas tyrimas buvo atliekamas naudojant ir kiekybinius, ir kokybinius metodus. Kiekybinei tyrimo daliai buvo parengtas Sociolingvistinis klausimynas ir nutarta naudoti žodyno dydžio testą. Kokybinė medžiaga rinkta taikant objektų, veiksmų ir ypatybių įvardijimo užduotį dviejų paveikslų pagrindu. Tikėtina, kad keliais skirtingais metodais gauti rezultatai papildys vieni kitus ir išvados bus patikimesnės. Toliau aptariama, kodėl pasirinkti tokie metodai ir kaip jie parengti tyrimui.

5.1. Sociolingvistinis klausimynas

Sociolingvistinis klausimynas buvo skirtas informacijai apie respondentus surinkti. Sprendžiant, kokius klausimus įtraukti, remtasi kitais klausimynais, naudotais panašiuose tyrimuose: daktaro disertacijoje „Daugiakalbystė, K1 atricija ir sąvoka „gimtakalbis“ (Dostert, 2009) ir projekte „Lietuvių kalba diasporoje: mokėjimas, vartojimas, nykimas“ (2015–2017, vad. Meilutė Ramonienė). Tačiau šioje disertacijoje aprašomas tyrimas sutelktas į žodyno atricijos požymius, tad į sociolingvistinį klausimyną įtraukti tik tie klausimai, kurie, disertacijos autorės nuomone, svarbūs žodyno atricijos tyrimui. Pasakytina, kad buvo parengti du sociolingvistiniai klausimynai: pirmiausia – AL grupei, vėliau pagal AL klausimyną parengtas variantas LL grupei. Taigi klausimynų pagrindas tas pats, tačiau pritaikytas grupėms pagal aktualius dalykus (klausimynų palyginimą žr. 2 lentelėje). Klausimynus sudaro kelių tipų klausimai: atvirieji, uždarieji su pateiktais atsakymų variantais ir uždarieji su pateikta atsakymų skale.

Tiriamosios grupės – AL – klausimyną sudaro 18 klausimų (žr. 1 priedą). Pirmi keli klausimai yra atrankiniai: klausama, ar asmuo Airijoje gyvena 5 metus ar ilgiau; kur asmuo gimė, kokio amžiaus išvyko iš Lietuvos, prašoma nurodyti gimtąją kalbą. Atsakymai į šiuos klausimus leido atrinkti tyrimui tikslinius respondentus. Kiti klausimai įtraukti remiantis įvairių kalbos atricijos ir žodyno dydžio tyrimų išvadomis.

2 lentelė. AL ir LL sociolingvistinių klausimynų palyginimas

AL sociolingvistinis klausimynas	LL sociolingvistinis klausimynas
<ol style="list-style-type: none"> 1. Jūsų lytis. 2. Kiek Jums metų? 3. Kokioje šalyje Jūs gimėte? 4. Kiek Jums buvo metų, kai išvykote iš Lietuvos? 5. Kokia Jūsų gimtoji / pirmoji išmokta kalba? 6. Kokios šalies / kokių šalių pilietis (-ė) esate? 7. Kuo Jūs save laikote? 8. Kokia buvo Jūsų / pirmojo emigravusio Jūsų šeimos nario pagrindinė emigracijos priežastis? 9. Jūsų išsilavinimas Lietuvoje. 10. Jūsų išsilavinimas kitoje šalyje. 11. Kokias kalbas Jūs vartojate Airijoje? 12. Kokia kalba kalbėdamas (-a) Jūs geriausiai išreiškiate savo mintis? 13. Kokia kalba kalbėdamas (-a) Jūs geriausiai išreiškiate savo jausmus? 14. Kokia Jūsų sutuoktinio (-ės) / partnerio (-ės) gimtoji / pirmoji išmokta kalba? 15. Kokia kalba su sutuoktiniu (-e) / partneriu (-e) kalbate <u>dažniausiai</u>? 16. Įvertinkite kiekvieną teiginį ir pažymėkite (+) tinkamus atsakymus. <ol style="list-style-type: none"> 16.1. Lietuviškai kalbu namuose 16.2. Lietuviškai kalbu darbe 16.3. Lietuviškai kalbu lietuvių bendruomenės renginiuose 16.4. Lietuviškai bendrauju viešose vietose (kavinėje, 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ar buvote išvykęs iš Lietuvos vienus metus ar ilgiau? 2. Jūsų lytis. 3. Kiek Jums metų? 4. Kokioje šalyje Jūs gimėte? 5. Kokia Jūsų gimtoji / pirmoji išmokta kalba? 6. Kokios šalies / kokių šalių pilietis (-ė) esate? 7. Įgytas išsilavinimas Lietuvoje. 8. Įgytas išsilavinimas kitoje šalyje. 9. Kokias kalbas Jūs vartojate Lietuvoje? 10. Kokia Jūsų sutuoktinio (-ės) / partnerio (-ės) gimtoji / pirmoji išmokta kalba? 11. Kokia kalba su sutuoktiniu (-e) / partneriu (-e) kalbate <u>dažniausiai</u>? 12. Įvertinkite kiekvieną teiginį ir pažymėkite (+) tinkamus atsakymus. <ol style="list-style-type: none"> 12.1. Lietuviškai kalbu namuose 12.2. Lietuviškai kalbu darbe 12.3. Lietuviškai bendrauju socialiniuose tinkluose (<i>Facebook, Twitter, Instagram</i> ir t. t.) 12.4. Lietuviškai kalbu su draugais 12.5. Lietuviškai skaitau savo malonumui (knygas, žurnalus, internetinius portalus ir t. t.) 12.6. Žiūriu lietuviškus vaizdo įrašus (televiziją, filmus, <i>Youtube</i> įrašus) 12.7. Klausau lietuviškų garso įrašų (muzikos, el. knygų ir

<p>kirpykloje ir t. t.)</p> <p>16.5. Lietuviškai bendrauju socialiniuose tinkluose (<i>Facebook, Twitter, Instagram</i> ir t. t.)</p> <p>16.6. Lietuviškai kalbu su draugais</p> <p>16.7. Lietuviškai bendrauju su Lietuvoje gyvenančiais žmonėmis (telefonu, per <i>Skype, Facetime</i> ir t. t.)</p> <p>16.8. Lietuviškai skaitau savo malonumui (knygas, žurnalus, internetinius portalus ir t. t.)</p> <p>16.9. Žiūriu lietuviškus vaizdo įrašus (televiziją, filmus, <i>Youtube</i> įrašus)</p> <p>16.10. Klausau lietuviškų garso įrašų (muzikos, el. knygų ir t. t.)</p> <p>16.11. Lietuviškai rašau (laiškus, dienoraštį ir t. t.)</p> <p>16.12. Kita (<i>įrašykite</i>)</p> <p>17. Ar Jus tenkina Jūsų materialinė padėtis / gerovė Airijoje?</p> <p>18. Kaip dažnai grįžtate į Lietuvą?</p>	<p>t. t.)</p> <p>12.8. Lietuviškai rašau (laiškus, dienoraštį ir t. t.)</p>
---	---

Kadangi yra duomenų, kad **lytis** turi įtakos žodyno dydžiui (Keuleers et al. 2015, 1677; Vilkienė et. al. 2019, 33), respondentų buvo prašoma nurodyti savo lytį. Kaip jau buvo minėta, **amžius** taip pat turi įtakos žodyno dydžiui: vyresnių asmenų K1 žodynas yra didesnis nei jaunesnių. Tačiau dar nėra aišku dėl amžiaus įtakos K1 atricijai, tad šiame darbe siekiama tai analizuoti. Taigi klausimyne respondentų buvo prašoma nurodyti savo amžių įrašant metus.

K1 atricijos tyrimuose analizuojamas **amžiaus emigracijos metu** (AEM) reikšmingumas. Kaip jau minėta, disertacijoje aprašomame tyrime galėjo dalyvauti asmenys, kurie emigravo būdami 12 m. ar vyresni, nes manoma, kad tada K1 jau yra visiškai susiformavusi. Tad pastebėti K1 pokyčiai galėtų būti siejami su atricija, o ne su nevisišku K1 įgijimu. Keli kitų kalbų tyrimai (Köpke 1999, iš Schmid 2011; Schmid 2002) rodo, kad

AEM nėra reikšmingas veiksnys suaugusiųjų K1 atricijai, tačiau vieno atsakymo dar nėra, todėl, disertacijos autorės manymu, svarbu tai paanalizuoti tiriant lietuvių kalbos atriciją.

Dar vienas kalbos atricijos tyrimams svarbus aspektas yra **gyvenimo trukmė emigracijoje** (GTE). Kaip jau minėta, dalis tyrimų atskleidžia (Beganovič 2006; Schmid, Dusseldorf 2010; Schmid 2011), kad kritinis periodas yra pirmi 10 metų emigracijoje: manoma, kad jei per tą laikotarpį asmens K1 atricijos nepatiria, ji išliks stabili ir vėliau. Atsižvelgiant į tokius pastebėjimus, šio tyrimo respondentų buvo klausiama, kiek metų jie gyvena Airijoje.

Taip pat buvo klausta, kokia respondento **pilietybė** ir kuo jis save laiko. Bandyta sužinoti, kiek asmenų yra priėmę Airijos pilietybę, kiek laiko save nebe lietuviais ir ar esama ryšio tarp atsakymų į šiuos klausimus ir atliktų užduočių rezultatų. Taip pat bandoma išvelgti, ar esama sąsajų tarp emigracijos priežasties ir K1 išlaikymo. Šios disertacijos autorės nuomone, tokia sąsaja tikėtina, nes kitų žvalgomųjų tyrimų metu pastebėta, kad nemaža dalis asmenų išvyksta ieškodami naujų galimybių, todėl stengiasi kuo greičiau ir geriau išmokti priimančiosios šalies kalbą, nėra linkę įsitraukti į lietuvių bendruomenės veiklas (Jakaitė-Bulbukienė, Vaisėtaitė 2019), todėl gali kilti grėsmė K1 išlaikymui.

Respondentų klausta ir apie įgytą **išsilavinimą** tiek Lietuvoje, tiek Airijoje, tikintis suprasti, ar išsilavinimo vieta turi įtakos žodyno dydžiui. Prašoma pažymėti, ar respondentas yra įgijęs aukštąjį išsilavinimą, ar vidurinį ir pan., tačiau neprašoma detalizuoti aukštojo mokslo pakopos. Vis dėlto darbo autorė linkusi manyti, kad šis klausimas nebuvo labai gerai apgalvotas, nes informacija apie aukštojo mokslo pakopas galėtų būti vertinga siekiant išvelgti skirtumus tarp respondentų grupių. Pavyzdžiui, Karolinos Andriuškevičiūtės ir Vilkienės tyrimas atkleidė, kad respondentų žodyno dydį teigiamai veikia magistro pakopos studijos, o bakalauro studijos nėra toks reikšmingas veiksnys (Andriuškevičiūtė, Vilkienė 2019, 173). Taigi trūkstamą klausimo detalumą galima laikyti tyrimo ribotumu.

Dalis klausimų susiję su **vartojamomis kalbomis** daugiausia dėmesio skiriant lietuvių kalbai. Siekiant sužinoti, ar vartojamos kalbos ir jų skaičius turi įtakos gimtosios kalbos žodyno dydžiui, respondentų klausiama, kokias kalbas jie vartoja Airijoje. Taip pat norėta sužinoti, kokia kalba respondentai geriausiai išreiškia mintis ir jausmus (du atskiri klausimai). Atsakymai į šiuos klausimus galėtų parodyti respondentų santykį su gimtąja kalba. Taip pat prašoma nurodyti situoktinio / partnerio gimtąją kalbą ir kokia kalba jie dažniausiai bendrauja. Šiais klausimais siekiama sužinoti kelis dalykus: viena, ar esama polinkio su lietuvių tautybės partneriu bendrauti

nelietuviškai, ir, antra, kuo skiriasi, jeigu skiriasi, mišrių ir nemišrių šeimų respondentų atsakymų rezultatai.

Kitas tikslas – įžvelgti, kokia veikla, susijusi su gimtosios **kalbos vartojimu** (tiek aktyviu, tiek pasyviu), turi įtakos geresniems respondentų rezultatams. Šiuo tikslu respondentams pateikiama 12 teiginių apie lietuvių kalbos vartojimą, teiginius prašoma įvertinti ir pažymėti, kaip dažnai vartoja lietuvių kalbą įvairiose situacijose, pavyzdžiui, lietuviškai bendrauja namuose, lietuviškai bendrauja darbe, lietuviškai skaito savo malonumui ir pan. Jakaitės-Bulbukienės tyrimas rodo, kad diasporoje lietuvių K1 geriau išlaikoma ir vaikams perduodama, jei asmenys vartoja ją šeimoje bei sudaromos sąlygos ją vartoti už namų domeno ribų (Jakaitė-Bulbukienė 2015b, 113). Be to, kalbos atricija yra gana tiesiogiai siejama su aktyvavimo slenkščio teorija (angl. *activation threshold theory*) (Paradis 2007, 121), kuria teigiama, kad vieną kartą pavartojus tam tikrą žodį, gramatinę formą ar pan., kitą kartą yra lengviau ją prisiminti ir vėl pavartoti (slenkstis yra žemesnis). Ir atvirkščiai – jeigu tam tikri žodžiai, gramatinės formos ir pan. nėra kurį laiką vartojami, t. y. iškeliami iš atminties, kalbos aktyvavimo slenkstis pakyla, todėl prireikus tam tikro žodžio tampa sunkiau jį atsiminti. Taigi, disertacijos autorės manymu, svarbu atkreipti dėmesį, kaip dažnai tiriamieji vartoja lietuvių kalbą ir kaip tai susiję su jų K1 žodynu.

Svarbu paminėti, kad klausime apie lietuvių kalbos vartojimą pateikiami teiginiai yra apibendrinamojo pobūdžio, nedetalizuojantys kiekvienos situacijos. Pavyzdžiui, teiginiu „Lietuviškai kalbu namuose“ nesiekama išsiaiškinti, su kokiais asmenimis (partneriu (-e), vaikais ar pan.) bendraujama lietuviškai, bet tikimasi sužinoti, kaip dažnai apskritai namuose kalbama lietuviškai. Taip pateikti teiginius nuspręsta manant, kad svarbiau yra kiek / kaip dažnai, o ne su kuo bendraujama. Kita svarbi priežastis – siekta neapsunkinti ir neplėsti klausimyno papildomomis detalėmis, kad respondentai nenutrauktų klausimyno jo neužpildę. Vis dėlto toks teiginių pateikimas turi ir neigiamų niuansų. Susitikimų su respondentais metu pastebėta, kad kai kuriuos teiginius respondantai prašydavo patikslinti. Pavyzdžiui, perskaitę teiginį „Lietuviškai kalbu su draugais“, klausdavo, apie kokios tautybės draugus klausama. Tekdavo patikslinti, kad reikia galvoti apie bendravimą su visais turimais draugais ir įvertinti, kokią dalį bendravimo su draugais užima lietuvių kalba. Per pirmus bandomuosius interviu pastebėjus šiuos kylančius neaiškumus, vėliau kiekvieno interviu metu respondentams iš karto buvo patikslinami klausimai. O klausimyną perkeltiant į elektroninę erdvę, nesklaidumų kėlę klausimai buvo pakoreguoti ar papildyti paaiškinimais.

Disertacijos autorės nuomone, svarbu patikrinti, koks ryšys sieja užduočių rezultatus ir respondentų **materialinę padėtį**, todėl buvo klausiama „Ar Jus tenkina Jūsų materialinė padėtis Airijoje?“. Kitų kalbų tyrimų rezultatai (Dixon et al. 2012) atskleidžia dvejopą sąveiką: viena vertus, gera materialinė padėtis gali reikšti stiprų išitraukimą į gyvenamosios šalies bendruomenę ir į darbo kolektyvą. Tokie asmenys paprastai dažniau bendrauja priimančiosios šalies kalba negu gimtąja, tad yra tikimybė, kad gimtoji kalba patiria atriciją. Kita vertus, gera materialinė padėtis reiškia, kad asmuo gali sau leisti dažniau grįžti į gimtinę aplankyti artimųjų (ten pat). Kiekvieno grįžimo metu suaktyvinamas gimtosios kalbos žodynas, tad tikimybė patirti K1 atriciją sumažėja. Šiuo tyrimu taip pas bus bandoma išsiaiškinti, koks ryšys tarp respondentų K1 žodyno ir materialinės gerovės.

Kontrolinei grupei – LL – buvo pritaikytas tas pats sociolingvistinis klausimynas kaip ir tiriamajai grupei, tačiau šiek tiek pakoreguotas (iš viso 12 klausimų) (žr. 2 priedą). Suprantama, iš šio klausimyno reikėjo pašalinti klausimus, susijusius su emigracija (pvz., „Kiek Jums buvo metų, kai išvykote iš Lietuvos?“ arba „Kaip dažnai grįžtate į Lietuvą?“ ir pan.). Tačiau kaip atrankinio klausimo šios grupės klausiama „Ar buvote išvykęs iš Lietuvos vienus metus ar ilgiau?“. Siekta į kontrolinę grupę įtraukti emigracijos nepatyrusius asmenis, tačiau suprantama, kad dabartiniame globaliame pasaulyje to tikėtis yra sunku. Taip pat dalis klausimų buvo pakoreguoti, kad tiktų Lietuvoje gyvenantiems asmenims, pavyzdžiui, AL klausiama „Kokias kalbas Jūs vartojate Airijoje?“, o LL – „Kokias kalbas Jūs vartojate Lietuvoje?“.

Be šių paminėtų būtinų pakeitimų, šiek tiek buvo pakoreguoti atsakymo į klausimą apie išsilavinimą Lietuvoje variantai, t. y. buvo pridėtas variantas „Aukštasis universitetinis“ ir nurodytos galimos mokymosi institucijos (pvz., universitetas, akademija). AL klausimyne pateikiami tokie atsakymo variantai: „Pradinis“, „Pagrindinis“, „Vidurinis“, „Specialusis vidurinis / aukštesnysis“, „Aukštasis“, „Kita (nurodykite)“. Tad AL ir LL klausimynuose klausimo apie išsilavinimą atsakymų variantai šiek tiek skiriasi, tačiau analizuojant rezultatus LL atsakymai „Specialusis vidurinis / aukštesnysis“ ir „Aukštasis“ (ne universitetinis) buvo sujungti, kad būtų galima lyginti su AL atsakymais.

5.2. Kiekybinio tyrimo įrankis – žodyno dydžio testas

Žodyno dydžio testas yra lietuviškas testas, skirtas tiek lietuvių gimtakalbių, tiek lietuvių kalbos kaip antrosios vartotojų žodyno dydžiui matuoti. Šį testą parengė Vilkienė, Vilkaitė-Lozdienė ir Bružaitė-Liseckienė (Vilkienė et al. 2019, žr. 3 priedą), atlikusios tyrimą apie Vilniaus mokyklų vienuoliktų klasių moksleivių (lietuvių, lenkų ir rusų) lietuvių kalbos mokėjimo kokybę. Testo autorės kaip pavyzdžius naudojo kelis užsienyje taikomus testus: LexTALE, X_LEX ir Y_LEX, parengtus anglų kalbos vartotojų žodyno dydžiui matuoti. LexTALE³³ autoriai Kristin Lemhöfer ir Mirjam Broersma (2012) teigia, kad šis įrankis yra greitas ir patikimas būdas norint įvertinti vidutinio ir aukšto lygio anglų kalbos kaip svetimšios vartotojo žodyną. X_LEX testu matuojamas žodyno dydis iki 5 000 žodžių, tad tinkamas pradedančiajam vartotojui, o Y_LEX testu matuojamas 6 000–10 000 žodyno dydis, tad taikomas pažengusiems kalbos vartotojams (Schmitt 2010, 45; Vilkienė et al. 2019). Šie testai jau yra pritaikyti ir besimokantiems kitų kalbų (prancūzų, ispanų, olandų, vokiečių), o rezultatai vertinami teigiamai kaip ne tik gerai atspindintys žodyno mokėjimą, bet ir patikimai atskiriantys gimtakalbį vartotoją nuo negimtakalbio (Brybaert 2013; Izura et al. 2014).

Kaip minėta, lietuviškas *Žodyno dydžio testas* buvo rengiamas, kad tiktų matuoti ir gimtakalbių lietuvių žodyną, ir tų, kurie lietuvių kalbą vartoja kaip antrąją (Vilkienė et al. 2019, 31). Testo atlikimo principas paprastas – testuojamieji pateiktame žodžių sąrašė turi pažymėti, kuriuos žodžius supranta. Disertacijos autorės nuomone, šis testas galėtų būti tinkamas įrankis ir emigraciją patyrusių asmenų žodynui matuoti. Gavus lietuviško testo autorių leidimą, testas buvo pateikiamas šio tyrimo respondentams popieriniu formatu ir įkeltas į internetą *Google Forms* platformoje. Tikimasi, kad *Žodyno dydžio testas* patikimai parodys, ar esama skirtumo tarp AL ir LL rezultatų, o kartu ir ar galima išvelgti K1 atriciją AL grupėje. Šiuos duomenis lyginant su Sociolingvistinio klausimyno atsakymais turėtų paaiškėti, kokie veiksniai lemia vienokius ar kitokius rezultatus.

³³ Pavadinimas LexTALE šifruojamas kaip *Žodyno testas pažengusiems anglų kalbos vartotojams* (angl. *Lexical Test for Advanced Learners of English*).

5.3. Objektų, veiksmų ir ypatybių įvardijimo užduotis kaip duomenų rinkimo būdas

Kokybiniam tyrimui atlikti ir kalbos pavyzdžiams surinkti buvo parengta objektų, veiksmų ir ypatybių įvardijimo užduotis (toliau – objektų įvardijimo užduotis) (remtasi anksčiau aptartais paveikslo atpasakojimo ir paveikslėlių vardijimo metodais). Specialiai šiam tikslui buvo disertacijos autorės sukurti ir dailininkų nupiešti du skirtingų temų paveiksliai³⁴: *Pajūris* ir *Miesto šventė* (žr. 2 ir 3 pav.). Juose vaizduojamos skirtingų komunikacinių sričių situacijos: asmeninio ir viešojo gyvenimo. Tokie du paveiksliai naudoti siekiant paskatinti tiriamuosius kalbėti apie visiškai skirtingas situacijas (su asmeniniu ir visuomeniniu kontekstu susijusias) ir išgauti kalbėjimo pavyzdžius, kuriuos būtų galima palyginti. Paveikslų turinys parinktas remiantis Bendraisiais Europos kalbų metmenimis (2008, 76–77) (toliau – BEKM), kur aprašomos keturios kalbos vartojimo sritys: asmeninio gyvenimo, viešųjų veiklų, profesinių veiklų ir mokymo bei mokymosi. Disertacijos autorės nuomone, profesinių veiklų ir mokymo / mokymosi sritys per daug siauros ir būtų sudėtinga paveiksluose pavaizduoti taip, kad visiems informantams būtų vienodai artimos ar atvirkščiai – neutralios. Pavyzdžiui, mokymo ir mokymosi kontekstas būtų artimas besimokantiems ar dirbantiems pedagoginį darbą informantams, bet tolimas užsiimantiems kitomis veiklomis. Tokiu atveju tyrimo rezultatai būtų nepatikimi. Asmeninio gyvenimo ar viešųjų veiklų sritys neutralesnės, nebūtinai susijusios su informantų profesine veikla, tačiau neturėtų būti svetimos informantams, nes pasitaiko kasdieniame gyvenime, todėl tyrimo rezultatai turėtų būti patikimesni.

Asmeninį gyvenimą atspindinčiame paveiksle *Pajūris* vaizduojama 10 skirtingų poilsavimo scenų: žvejyba ir nardymas, vestuvių fotosesija, aitvaro leidimas, pora ant sūpynių, tėvas su sūnumi ir šuniu, sportuojanti moteris ir vaikas, pora ant pakloto, ledų pirkimas, iškyla, sužadėtuvs (žr. 2 pav.). Paveikslo turinį stengtasi apgalvoti taip, kad būtų užkoduota kuo įvairesnių veiksmo žodžių (pvz., *tupėti, nardyti, pirštis* ir t. t.), objektų (pvz., *sūpuoklės, aitvaras, valtis* ir t. t.) ne tik semantine prasme, bet ir gramatine (pvz., įterpta bent po žodį iš kiekvienos linksniuotės) (žodžių sąrašą žr. 3 lentelėje). Dominuoja vardažodžiai (daiktavardžiai, būdvardžiai) ir veiksmažodiniai žodžiai (veiksmažodžiai, dalyviai), o prieveiksmių

³⁴ Paveikslus pagal disertacijos autorės užsakymą piešė dailininkai Vytautas Tautkevičius (paveikslas *Pajūris*) ir Jūratė Narmontaitė (paveikslas *Miesto šventė*).

nuspręsta nekoduoti, nes būtų per daug sudėtinga tiek nupiešti, tiek vėliau apklausos metu išgauti tuos žodžius iš informantų.

2 pav. Pajūris³⁵

3 lentelė. Paveiklo **Pajūris** stebimų žodžių sąrašas

Pajūris	
Scena	Stebimi žodžiai
1. Žvejyba ir nardymas	Nardyti, žvejoti, žvejys, meškerė, valtis, žuvis, maudymosi kostiumėlis, taškuotas, akvalangas, plaukmenys, kiras / žuvėdra, vogti
2. Vestuvių fotosesija	Jaunieji, antis, pulti, tupėti, nuometas, puokštė
3. Mergaitė su aitvaru	Leisti, aitvaras, mergaitė
4. Pora ant sūpynių	Suptis, sūpynės / sūpuoklės, asmenukė
5. Tėvas su sūnumi ir šuniu	Pūsti, vytis, loti, sugriauti, pavadėlis, dryžuotas, piktas, šuo, naršyti, ištrūkti

³⁵ Respondentams rodomuose paveiksluose situacijos nebuvo sunumeruotos.

Pajūris	
Scena	Stebimi žodžiai
6. Sportuojanti moteris ir vaikas	Sukti, liemuo, lankas, pilis, traktorius, verkti
7. Ledų pirkimas	Varvėti, liūdnas / pavargęs, nėsčia
8. Pora ant pakloto	Tepti, paklotas, languotas, garbanoti, praplikęs
9. Iškyla	Iškylauti, kepti, šiaudelis, plikas, barzdotas, strazdanota, kuodas
10. Sužadėtuvės	Klūpėti, pirštis, žiedas, nustebusi

Viešąsias veiklas atspindinčiame paveiksle *Miesto šventė* vaizduojamas renginys mieste ir su tuo susijusios scenos: pakyla su atlikėjais, paradas, mama su vaiku, žmonių minia su plakatu, vagystė minioje, kariai su patrankomis, imamas interviu, cukraus vatos pardavėja, folkloro ansamblis, žaibai danguje (žr. 3 pav.). Šiam paveikslui turinys taip pat buvo planuojamas taip, kad būtų užkoduota įvairių veiksmų (pvz., *žygiuoti, pranešti, kalbinti* ir t. t.) ir objektų (pvz., *plakatas, vagis, prijuostė, būgnas* ir t. t.) (visą žodžių sąrašą žr. 4 lentelėje).

3 pav. *Miesto šventė*

4 lentelė. Paveikslo *Miesto šventė* stebimų žodžių sąrašas

Miesto šventė	
Scena	Stebimi žodžiai
1. Pakyla su atlikėjais	Scena, pristatyti, vazonas, vedėjas, groti
2. Paradai	Žygiuoti, kareiviai, mušti, joti, raiteliai, būgnai, šautuvai, žirgai
3. Mama su vaiku	Mojuoti, vėliavėlė
4. Kariai su patrankomis	Šauti, patrankos, užsidengti, salvė
5. Imamas interviu	Filmuoti, kalbinti, žurnalistas, operatorius, žibintas, balandis, atsitrenkti
6. Žmonių minia su plakatu	Plakatas
7. Vagystė minioje	Vogti, vagis, rodyti, sulaikyti
8. Cukraus vatos pardavėja	Vežimėlis, cukraus vata, atsitrenkti, balandžiai
9. Folkloro ansamblis	Griežti, dainuoti, šokti, tvenkinys, muzikantai, smuikas, tautiniai drabužiai, prijuostė, liemenė, karoliai, juosta, marškiniai
10. Žaibai danguje	Žaibuoti, debesuota

Du paveikslai skiriasi ne tik vaizduojamomis situacijomis, bet ir tų situacijų dažnumu: tikėtina, kad su asmeninio gyvenimo situacijomis (poilsis, buvimas su draugais, šeima ir pan.) kasdienybėje susiduriama dažniau nei, pavyzdžiui, su paradais ar folkloro ansamblių pasirodymais (viešojo gyvenimo detalės). Dviejų skirtingų paveikslų derinimas yra svarbi tyrimo dalis, nes leidžia pažvelgti į vieno asmens skirtingus kalbos pavyzdžius. Objektų įvardijimo užduoties dviejų skirtingų paveikslų pagrindu metodas turėtų padėti sužinoti, kuo skiriasi, jeigu skiriasi, informantų K1 žodynas kalbant apie kasdienes dalykus ir kalbant apie retesnius, proginus.

Reikia pasakyti, kad aprašant paveikslų turinį dailininkams buvo įtrauktas nemažas skaičius stebimų aspektų (objektų, veiksmų, ypatybių)³⁶, tačiau nebuvo lengva visa tai pavaizduoti taip, kad visiems būtų aiškiai

³⁶ Vaizduoti kelias situacijas viename paveiksle nuspręsta atsižvelgiant į Dostert (2009) tyrimą, kuriame buvo naudotas paveikslas, taip pat vaizduojantis skirtingas veiklas (skirtingus darbus dirbančius asmenis).

suprantama. Iš dalies taip įvyko todėl, kad paveikslai buvo piešiami ant gana nedidelio (A4) formato lapų, kad būtų patogų transportuoti, tačiau tokio dydžio paveiksluose kai kurios detalės tapo per mažos (pvz., maudymosi kostiumėlio raštas ar strazdanos ant kūno), tad dalis informantų sunkiai įžiūrėjo, kas vaizduojama, todėl ne visada galėjo įvardyti. Be to, dėl laiko stokos ar dėl to, kad kalbinant sudėtinga viską susekti ir sukontroliuoti, ne visada visko buvo paklausta, taigi galutinis tikrinamų žodžių sąrašas yra trumpesnis, nei buvo planuota iš pradžių. Anksčiau aptartose lentelėse pateikti jau galutiniai žodžių sąrašai.

5.3.1. Objektų, veiksmy ir ypatybių įvardijimo užduoties taikymas

Objektų įvardijimo užduotis buvo taikoma tiesioginių ir virtualių susitikimų su informantais metu. Airijos lietuviai buvo apklausti išvykos į Airiją metu, o Lietuvos lietuviai – susitinkant gyvai ar naudojantis internetinėmis ryšio priemonėmis. Iš pradžių informantų buvo prašoma užpildyti sociolingvistinį klausimyną, o vėliau rodomi paveikslai. Informantams pasakoma, kad jie turės pasakyti, ką mato dviejuose paveiksluose, ir paprašoma leidimo pokalbį įrašyti diktofonu. Pirmiau rodomas paveikslas *Pajūris* (asmeninio gyvenimo scenos). Prašoma skirti 1–2 minutes paveiksliui apžiūrėti ir pasakyti, kaip jį galėtų pavadinti. Tai tik įžanginis klausimas, pateikiamas tam, kad asmuo bent kiek atidžiau apžvelgtų paveikslą, stengdamasis suprasti, kas vaizduojama, tad paminėti paveikslų pavadinimai nėra analizuojami. Vėliau informanto prašoma papasakoti, kas vaizduojama paveiksle: *Papasakokite, ką matote: kokie žmonės, kas ką veikia?* Taigi tiriamasis gali pradėti vardyti nuo bet kurios pasirinktos situacijos. Reikia pasakyti, kad didžioji dalis apklaustųjų nesinaudodavo paveiksliams apžvelgti skirtu laiku, o tiesiog iš karto pradėdavo kalbėti. Bet tai tyrimui netrukdė, nes nebuvo planuota išgauti kuo nuoseklesnio, rišlesnio pasakojimo. Be to, tyrėjas sekėdavo pasakojimą ir, prireikus, pateikėdavo papildomų klausimų, pavyzdžiui, *Ką jis veikia? Kaip jis atrodo? Ką jie apsirengę? Ant ko jie sėdi? Ant kokio? Kaip ji jaučiasi? Kokia emocija? Kodėl taip manote?* Papildomi klausimai reikalingi tam, kad informantas įvardytų paveiksle užkoduotus aspektus (veiksmy, objektus, ypatybes). Klausimus stengiasi formuluoti taip, kad jie nepakreiptų atsakymo, bet ir neprimintų griežto egzaminavimo. Pavyzdžiui, informantui kalbant apie *Pajūrio* paveikslo 5 situaciją ir pasakius *pabėgo šuo*, bet neįvardijus *pavadėlio*, kuris yra tikslingai užkoduotas, klausiama *O kodėl jūs manote, kad šuo pabėgo?* Atsakydamas į šį klausimą informantas neišvengiamai turi kaip nors įvardyti užkoduotą objektą, tačiau pats

klausimas neišduoda, kuris objektas yra užkoduotas. Aptarus visas situacijas viename paveiksle, parodomas kitas paveikslas, *Miesto šventė*, ir užduotis kartojama: tiriamojo prašoma suteikti paveikslui pavadinimą ir papasakoti, kas vyksta, kaip atrodo žmonės ir pan.

Visi interviu, kaip jau minėta, įrašyti diktofonu: vidutinė vieno AL interviu trukmė apie 19 min., visų AL interviu trukmė sudaro 9 val. 48 min.; vidutinė vieno LL interviu trukmė apie 26 min., visų LL interviu trukmė sudaro 13 val. 29 min. Vėliau įrašai atrankiniu būdu transkribuoti, išrašant tik tas dalis (pasakymus), kuriose pavartojami žodžiai, įvardijantys užkoduotus aspektus. Taip pat buvo stebima, ar minėtus žodžius informantai lengvai atsimena, ar tenka stabtelėti ir pagalvoti ar pakoreguoti. Tad interviu išrašymo procesas susidėjo iš kelių etapų. Pirmajame etape interviu buvo klausomi ir išrašomi pažymint pauzes, kartojimus, korekcijas ir pan. (žr. 6 priedą). Antrajame etape interviu buvo dar kartą perklausyti patikrinant, ar viskas gerai išrašyta. Trečiasis etapas buvo kodavimas. Koduojama keletas dalykų: dvejonės žymenys (angl. *disfluency markers* arba *hesitation markers*) ir parinkti žodžiai (toliau vadinami informantų raiškos vienetais) (žr. 7 priedą). Raiškos vienetai koduojami *Excel* lentelėje: šalia tikrinamų žodžių sąrašo išrašomi kiekvieno informanto pavartoti žodžių variantai ir prie jų nurodomi parinktų žodžių (ar tų, kurių nepavyko prisiminti) bei dvejonės žymenų kodai. Svarbu pabrėžti, kad kodų lentelėje įrašomi tik tie dvejonės žymenys, kurie informantų kalboje pasitaikydavo prieš pat tikrinamą žodį, bet neįrašomi tie, kurie pasitaikydavo kitose kalbėjimo dalyse.

Kaip minėta anksčiau, dvejonės žymenys yra svarbus rodiklis, galintis atskleisti, ar kalboje esama žodyno atricijos. Šiame tyrime buvo fiksuojami keturi dvejonės žymenys ir žymenų samplaika: pauzė, kartojimas, korekcija, pripažinimas, kad nežino žodžio, žymenų samplaika.

Pauzė (kodų lentelėje žymima raide *p*). Pauze buvo laikoma tai, kai informantas kalbėdamas stabteli ir toliau tęsia tą patį pasakymą. Fiksuotos tylios pauzės (tekste žymima daugtaškiu, 1 pvz.) ir užpildytos pauzės (tekste žymima *eee, aaa, mmm* ar pan., 2 pvz.), jos analizuotos kartu.

1. *ir jie irgi ant patiesalo, bet dabar taip... juostuoto tada sakytumėm* (M35/19)³⁷

³⁷ Čia ir toliau tekste prie AL šnekamosios kalbos pavyzdžių skliausteliuose pateikiamas informanto identifikacinis kodas: raidė nurodo lytį (M – moteris, V – vyras), skaičius prieš pasvirąjį brūkšnį – amžių apklausos metu, o skaičius po pasvirąjo brūkšnio – gyvenimo Airijoje trukmę metais. LL informantai koduojami nurodant tik lytį ir amžių.

2. *moteris eee tepa nuo saulės kremą vyrui ant nugaros* (M49/21)

Kodų lentelėje visos pauzės įvardijamos raide *p*. Be to, *p* raide koduojami ir tokie atvejai, kai prieš tikrinamą žodį yra kartojamas kitas žodis (3 pvz.) arba tęsiama pirmoji žodžio raidė (4 pvz.), nes, disertacijos autorės manymu, tokiu būdu informantas suteikia sau daugiau laiko pagalvoti prieš pasakydamas tam tikrą žodį.

3. *jinai su su nardymo eee prietaisais* (M43/13)

4. *šita porelė irgi guli ant ššššachmatinio eee kilimėlio* (M33/12)

Galima manyti, kad šie pavyzdžiai rodo, jog informantai sudvejojo ir stabtelėjo įvardydami nardymo kaukę ar patiesalo raštą (*languotas*), todėl tokie atvejai šiame tyrime laikomi pauzėmis.

Verta paminėti, kad kitų kalbų tyrimuose (plg. Dostert 2009; Schmid, Fagersten 2010) tylios ir užpildytos pauzės analizuojamos atskirai, argumentuojant tuo, kad tylios pauzės susijusios su kognityviniais procesais, kurie savo ruožtu susiję su leksiniu prieinamumu, o užpildytos pauzės dažnai yra vartojamos sąmoningai siekiant organizuoti kalbą (Schmid, Fagersten 2010, 756). Be to, pastebima, kad skirtingo pobūdžio pauzės būdingos skirtingoms kalboms (ten pat). Tačiau šiame darbe įvairios pauzės analizuojamos kartu, nes tyrime gauti kalbos pavyzdžiai nėra rišlus kalbėjimas, tad, disertacijos autorės įsitikinimu, užpildytos pauzės atlieka tokią pačią funkciją kaip tylios pauzės.

Kartojimas (kodų lentelėje žymima raide *k*). Tai atvejai, kai informantas, kitaip nei 3 pavyzdyje, pakartoja tikrinamą žodį su dvejone balse (5 pvz.). Dvejonė balse parodo, kad dvejojama būtent dėl to žodžio, kurį kartoja, o ne dėl to, kurį pasako po to (kaip 3 pavyzdyje), tad tai svarbus aspektas koduojant tokius atvejus.

5. *kadangi čia miesto šventė, tai žurnalistai žurnalistai filmuoja* (M34/21)

Šiame pavyzdyje informantas sudvejoja dėl žodžio *žurnalistai*, todėl žodį pakartoja, be to, kalbėjimo intonacija nėra tvirta. Tačiau panašūs atvejai, kai taip pat pakartojami žodžiai, bet kalbėtojo intonacija yra tvirta, šiame tyrime nėra laikomi kartojimu, nes, disertacijos autorės nuomone, kalbantysis pakartodamas žodį galvoja, ką sakyti toliau, ar apžvelgia kitą sceną paveiksle.

Korekcija (kodų lentelėje žymima *kor*). Tai atvejai, kai informantas kažką pasakęs sugrįžta ir mintį ar žodį pasako kitaip, t. y. pakoreguoja (6 pvz.).

6. *atsitrenkė į... lempą žibintą* (M66/17)

7. *jina* apsirengusi maudymo maudymosi kostiumėlį (M33/12)

Kaip rodo 6 pavyzdys, iš pradžių informantas gatvės žibintą pavadina *lempa*, bet tuoj pat pakoreguoja pasakydamas *žibintas*. Šiame pavyzdyje svarbu ir kalbėtojo intonacija, kuri ir parodo, kad antruoju žodžiu mintis yra patikslinama, pakoreguojama. 7 pavyzdyje informantas sudvejoja įvardydamas maudymosi kostiumėlį: iš pradžių pavartoja daiktavardį be sangrąžos dalelytės, bet vėliau pasitaiso.

Pripažinimas, kad nežino žodžio (kodų lentelėje žymima *pn*). Tokiais atvejais informantas įvardydamas objektus pripažįsta, kad nežino vieno ar kito žodžio, klausia, kaip tai pavadinti, ar pan. (8 pvz.). Paprastai kalbos atricijos tyrėjai tokių atvejų nefiksuoja kartu su dvejonės žymenimis, tačiau, šio tyrimo autorės manymu, tokia informacija yra svarbi, tad ji buvo fiksuota.

8. *ir kaip tie daiktai vadinasi* *lastai lastais va plaukioja* (M66/17)

9. *čia spalvotas sijonas su raudona... kaip... net nežinau kaip ir pavadinti su raudonu* (M35/19)

8 pavyzdyje asmuo tarsi savęs klausia, kaip pavadinti plaukmenis, bet greitai prisimena – pavadina *lastais*. Tačiau 9 pavyzdys rodo, kad kartais informantai neįvardija reikiamo dalyko: šiuo atveju kalbinamasis pripažįsta, kad nežino, kaip pavadinti prijuostę, bet tinkamo žodžio nesuranda. Kita vertus, neaišku, ar informantas tik interviu metu neatsiminė tinkamo žodžio, ar niekada jo nežinojo. Belieka tik spėti, kad žodis *prijuostė* neturėtų būti labai svetimas, nes tuo pačiu žodžiu vadinama ne tik tautinio drabužio dalis, bet ir dėvima buityje, todėl tokie atvejai buvo fiksuojami. Tačiau kitokia situacija matyti 10 pavyzdyje – informantas svarsto, įvardija vieną paukštį, tačiau nėra dėl jo tikras ir nepriima galutinio sprendimo.

10. *ai tai eee gal kokios čia antys prie vandens nežinau kas čia per paukščiai* (M34/21)

Tikėtina, kad taip įvyko ne todėl, kad asmuo neatsiminė žodžio, o todėl, kad galbūt paveikslas neaiškus ar informantas nelabai išmano vandens paukščius. Tad šis ir panašūs atvejai nėra fiksuojami kaip pripažinimas, jog nežino žodžio.

Dvejonės žymenų samplaika (kodų lentelėje žymima *s*). Tai tokie atvejai, kai informantui stengiantis prisiminti žodį stebimi keli dvejonės žymenys, pavyzdžiui, pauzė ir korekcija arba pauzė ir pripažinimas, kad neprisimena žodžio, ir pan. (11 pvz.):

11. ...aš nežinau lieme nu liemenė pagal mane marškiniai liemenė ir sijonas (M28/14)

11 pavyzdyje informantas vardija tautinių drabužių dalis ir sudvejojęs, kaip pavadinti liemenę, stabteli (*p*), sako, kad nežino (*pn*), bet tuoj pat sako žodį *liemenė*, tačiau stabtelėdamas žodžio vidury (*p*), ir galiausiai patvirtina savo sprendimą pakartodamas žodį (*k*). Kadangi dvejojimą dėl žodžio rodo ne vienas žymuo, šis ir panašūs atvejai kodų lentelėje žymimi kodu *s*.

Reikėtų pabrėžti, kad tokiais atvejais, kai informantai mėgindavo geriau išsižiūrėti į vaizduojamus objektus ar garsiai svarstydavo, kas pavaizduota, pavartoti dvejonės žymenys nebuvo fiksuojami ir analizuojami.

Be dvejonės žymenų kodavimo, buvo vertinami ir **parinkti žodžiai**, kuriais informantai įvardijo užkoduotus aspektus. Svarbu pabrėžti, kad nors planuojant paveikslų turinį buvo sudaryti žodžių sąrašai, apklausos metu nebuvo siekiama iš informantų išgauti būtent tuos žodžius. *Stebimais žodžiais* tyrime vadinami užkoduoti objektai, veiksmai, ypatybės, kuriuos informantų buvo prašoma įvardyti. Tai, kaip informantai pavadina stebimus žodžius, vadinama *raiškos vienetais*. Raiškos vienetai skirstomi į kelias grupes: tinkamas raiškos vienetas, netinkamas raiškos vienetas, kodų kaita, neegzistuojantis raiškos vienetas, atsakymas nepateiktas, kita.

Tinkamas raiškos vienetas (kodų lentelėje žymima skaičiumi 3). Šiuo kodu žymimi visi atvejai, kai informantai pavartoja tinkamą žodį kažkam įvardyti. Apie tinkamumą sprendžiama atsižvelgiant į įprastą vartoseną, tikrinant žodynus (DLKŽ, LKŽ) bei ieškant vartosenos atvejų tekstyne (CLARIN) ar kai kuriais atvejais *Google* paieškos sistemoje. 5 lentelėje pateikiami keli pavyzdžiai, kurie buvo laikomi tinkamais raiškos vienetais.

5 lentelė. Tinkamų raiškos vienetų pavyzdžiai

Stebimi žodžiai	Informantų raiškos vienetai
nardymo kaukė	akvalangas, vamzdelis, šlangelė, nardymo prietaisas, įranga nardymo ir pan.
taškuotas	su rutuliukais, su taškučiais, su žirniukais, taškeliais, margas, burbuluotas ir pan.
sakyti kalbą	pristatyti, kalbėti, pranešinėti, pasirodyti, dainuoti, rėžti kalbą, atlikti kūrinį ir pan.
žibintas	gatvės lempa, šviestuvai, stulpas, gatvės apšvietimas ir pan.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, informantai kai kuriuos užkoduotus objektus įvardija labai skirtingai. Pavyzdžiui, nurodoma objekto dalis, o ne

visuma (*vamzdelis, šlangelė, stulpas*) arba atvirškčiai – pasirenkamas platesnės reikšmės žodis (*prietaisas, įranga, apšvietimas*) užuot įvardijus konkrečiau. Visi tokie variantai laikomi tinkamais raiškos vienetais. Taip pat pavyzdžiai rodo, kad daikto ypatybę informantai įvardija ne tik būdvardžiu, bet kartais ir daiktavardinėmis konstrukcijomis su prielinksniu *su* (*su rutuliukais, su taškučiais* ir kt.). Pavyzdys „sakyti kalbą“ parodo, kad paveiksluose nupiešti objektai ar veiksmai gali būti labai įvairiai interpretuojami: vieni informantai teigė, kad vyras scenoje kažką *pristato*, kiti – kad *pasirodo, dainuoja, koncertuoja* ar pan., tačiau šiame tyrime tokie variantai laikomi tinkamais raiškos vienetais.

Netinkamas raiškos vienetas (kodų lentelėje žymima skaičiumi 2). Šiuo kodu žymimi atvejai, kai informantai pavartoja kalboje egzistuojantį žodį, tačiau netinkantį konkrečiam objektui pavadinti. Tokie atvejai parodyti 6 lentelėje.

6 lentelė. Netinkamų raiškos vienetų pavyzdžiai

Stebimi žodžiai	Informantų raiškos vienetai
plaukmenys	plautai, plaustai ir pan.
paklotas	užtiesalas, užklotas, paklodė ir pan.
plakatas	ženklas, vėliava ir pan.
tvenkinys	upelis, pelkė ir pan.

Kaip rodo lentelėje pateikti pavyzdžiai, informantai kartais pavartoja panašiai skambančius žodžius, bet turinčius kitą reikšmę, pavyzdžiui, *plaukmenys* vadinami *plautais, plaustais* ar pan. Tačiau DLKŽ nurodoma, kad *plautas* yra avilio dalis, o *plaustas* – statinys, skirtas plaukti, taigi nei vienas iš šių žodžių neįvardija „dirbtinio peleko, tvirtinamo prie kojos“, t. y. plaukmens (DLKŽ). Kitas pavyzdys rodo, kad daiktas (*paklotas*) vadinamas panašios reikšmės žodžiais, pavyzdžiui, *užtiesalas, užklotas, paklodė* ir pan. Vis dėlto žodžiu *užtiesalas* ir *užklotas* vadinamas audeklas, kuriuo kažkas užtiesiama, uždengiama (dažnai lova, kaip rodo CLARIN tekstyne esantys pavyzdžiai), o *paklodė* yra į „lovą klojama marška“ (DLKŽ), tad šie atvejai laikyti netinkamais raiškos vienetais. Be to, kartu su netinkamos raiškos vienetais paprastai yra fiksuojami ir dvejonės žymenys (12 ir 13 pvz.).

12. *čia turi kažkokį... nežinau gal ženklą* [nusiųjuokia] (M35/19)

13. ... [nusiųjuokia] *upelis* [apie tvenkinį] (M28/14)

Kaip matyti, 12 pavyzdyje informantas dvejoja, kaip pavadinti plakatą: dvejonę rodo ir pauzė, ir tai, kad pasakęs žodį nusiųjuokia. Panaši situacija ir 13 pavyzdyje – informantas, nerasdamas žodžio tvenkiniui pavadinti,

nusijuokia ir pavadina upeliu. Tad tokie ir panašūs atvejai šiame tyrime laikomi netinkamais raiškos vienetais.

Paminėtina ir tai, kad planuojant paveikslus ir juose vaizduojamas scenas buvo galvojama apie pavienius žodžius (ne žodžių junginius), tačiau vėliau analizuojant surinktus kalbos pavyzdžius pastebėta, kad nedidelė dalis užkoduotų žodžių sudaro žodžių junginius. Pavyzdžiui, buvo koduoti žodžiai *pūsti, sukti, lankas, leisti, aitvaras*, o ne junginiai *pūsti burbulą* (žodis *burbulas* nebuvo sąmoningai koduotas, bet neišvengiamas nusakant pavaizduotą situaciją, kur paauglys pučia kramtomosios gumos burbulą), *sukti lanką* ar *leisti aitvarą*. Analizuojant raiškos vienetus kilo klausimas, kaip tokius atvejus vertinti: ar stebėti ir koduoti junginį kaip vienetą, ar stebėti atskirus žodžius. Vis dėlto, norint analizuoti žodžių junginius, reikėtų atlikti kitokį tyrimą, o šios disertacijos tikslais nesiekama analizuoti žodžių junginių. Taigi šioje disertacijoje analizuojant duomenis pateikti raiškos vienetai vertinami pažodžiui (t. y. atskirai koduota žodžiams *sukti* ir *lankas* pateikti raiškos vienetai), tačiau vertinant vieno ar kito raiškos vieneto tinkamumą atsižvelgta ir į tai, kokie žodžiai yra prie jo prisišlieję. Pavyzdžiui, veiksmažodis *daryti*, einantis kartu su žodžiu *burbulus*, vertintas kaip netinkamas raiškos vienetas, nes juo pakeitus veiksmažodį *pūsti* sudaromas nenatūralus žodžių junginys. Tokio tipo žodžių junginiai buvo tikrinami CLARIN³⁸ tekстыne naudojant išplėstinę paiešką, o pagal pateiktus rezultatus vertinta, ar tikrinamas žodis nesuardo įprasto žodžių junginio. Pavyzdžiui, minėtame tekстыne randami du junginio *daryti burbulą* pavartojimai, tačiau jų reikšmė yra kita (plg. „<...> geba atskirti, kur yra tikros problemos, o kur iš jų *daromi burbulai*“). Taigi žodis *daryti* stebimai situacijai įvardyti vertintas kaip netinkamas raiškos vienetas.

Neegzistuojantis raiškos vienetas (kodų lentelėje žymima skaičiumi 11). Šiuo kodu žymimi tokie raiškos vienetai, kurie nėra fiksuojami lietuvių kalbos žodynuose ir neaptinkami tekстыne, tačiau kalbamajame kontekste lengvai suprantami; gali būti informantų okaziniai dariniai. Keli pavyzdžiai pateikiami 7 lentelėje.

7 lentelė. Sukurtų raiškos vienėtų pavyzdžiai

Stebimi žodžiai	Informantų raiškos vienetai
nardyti	snorkliuoti
pulti	nuknektinti
varvėti	apsidėblinti

³⁸ CLARIN tekстыnas: <http://corpus.vdu.lt/>.

Pavyzdžiuose esantis žodis *snorkliuoti* padarytas prie angliško žodžio *snorkel* (reiškiančio kvėpavimo vamzdelį) pridodant lietuvišką veiksmazodžio dėmenį *-uoti*. Tačiau lietuvių šnekamojoje kalboje vartojamas žodis *snorklinti* (su dėmeniu *-inti*), šio žodžio pavartojimo atvejų galima rasti ir *Google* paieškoje. Tačiau atvejų su žodžiu *snorkliuoti* nebuvo rasta, tad disertacijos autorės nuspręsta jį laikyti neegzistuojančiu. Žodžiu *nuknektinti* informantas pavadina veiksmą, kai antis puola ar mėgina nutraukti jaunosios nuometą. Šis žodis labai panašus į kartais vartojamą *nukneckinti*, kurio reikšmė yra (kaip rodo tekstyne ir *Google* paieškos sistemoje rasti pavyzdžiai) nugalabyti arba pavogti, nugvelbti. Tad tikėtina, kad informantas mėgino pasakyti *nukneckinti*, tačiau pasakė truputį kitaip. Galima manyti, kad panašiai atsitiko ir su neegzistuojančiu žodžiu *apsidėblinti*, kuriuo turbūt norėta pasakyti *apsidrėbti*. Tačiau *dėblinti* reiškia „iš paniūrų žiūrėti“ (LKŽ). Taigi tokie raiškos variantai laikytini neegzistuojančiais raiškos vienetais.

Kodų kaita (kodų lentelėje žymima skaičiumi 22). Tai atvejai, kai informantai kalbėdami pavartojo ne lietuvių kalbos žodžių, jų nepakeisdami, nepritaikydami pagal lietuvių kalbos darybą ar pan.

Atsakymas nepateiktas (kodų lentelėje žymima skaičiumi 10). Tai atvejai, kai informantai nežinojo ar neatsiminė žodžio, todėl nepateikė jokio varianto.

Kita (kodų lentelėje žymima skaičiumi 2). Šiuo kodu žymimi tokie atvejai, kuriems netiko priskirti jau aptartus kodus, pavyzdžiui, informantas pateikia ne visą atsakymą arba pateikia atsakymą, bet jį paneigia ir pan. (8 lentelė).

8 lentelė. Kitų raiškos vienetų pavyzdžiai

Stebimi žodžiai	Informantų raiškos vienetai
atsitrenkti	„nori ant to šviestuvo“, „čia ant šitos lempos“
plakatas	„vėliava, ne vėliava“
juosta	„juosta, diržas“

Kaip matyti iš pavyzdžių, informantai nepateikia tvirto atsakymo. Kalbėdami apie situaciją, kur balandis skrisdamas atsitrenkia į žibintą, tarsi nebaigia minties, neįvardija, kas atsitiko. Kitas informantas, nežinodamas, kaip pavadinti plakata, svarsto, kad galbūt vėliava, bet atsakymą paneigia ir kito nepateikia. Trečiu atveju asmuo pateikia kelis variantus tautinei juostai įvardyti, vienas iš jų yra tinkamas raiškos vienetas, tačiau informantas sinonimiškai įvardija ir kitą variantą. Vis dėlto, disertacijos autorės manymu,

tai nėra sinonimai. Šių paminėtų raiškos vienetų, autorės nuomone, negalima laikyti nei tinkamais raiškos vienetais, nei netinkamais, taip pat neatitinka ir kito kodavimo, tad jie priskiriami prie kitų raiškos vienetų.

Visi sukoduoti atvejai vėliau buvo analizuojami pasitelkiant *R studio* programą, t. y. buvo lyginama dvejojimo žymenų kiekis tarp AL ir LL grupių, taip pat gretinami pateikti raiškos vienetai, skaičiuojamas statistinis reikšmingumas.

Suprantama, kad objektų įvardijimo užduotimi išgauta kalba yra tik iš dalies natūrali, nes pokalbis vyksta tyrime numatytomis temomis, pokalbio linkmė yra šiek tiek reguliuojama tyrėjo. O tyrėjo klausimai galėjo turėti įtakos pateikiamiems atsakymams ne tik semantine prasme, bet ir pasakymo struktūros. Be to, informantai žino, kad dalyvauja lietuvių kalbos tyrime, tad stengiasi kontroliuoti savo kalbą, stebi, kokius žodžius vartoja (14 pvz.).

14. <...> *čia atsitrenkė vat paukštis į... į tą žibintą bet taip ir norisi sakyti leeempa natūraliai būtų lempa jeigu negalvotum kokius žodžius vartot tai... pasakytum kuo paprasčiau* (M38/9)

Kaip matyti iš pavyzdžio, informantė pripažįsta, kad pokalbio metu rinkosi, kokius žodžius vartoti, tad kalba nebuvo visiškai natūrali. Kita vertus, tiriamieji nežino visų su tyrimu susijusių detalių, nežino, į ką sutelkti dėmesį, tad iš esmės jų kalbėjimas yra spontaniškas ir, galima manyti, pateikiantis patikimų šnekamosios kalbos pavyzdžių.

6. KIEKYBINIO IR KOKYBINIO TYRIMŲ DALYVIAI IR REZULTATAI

Kaip jau minėta, siekiant atsakyti į tyrimo klausimus, buvo pasitelkti kiekybinis ir kokybinis tyrimai. Tyrimuose dalyvavo dvi respondentų grupės: tiriamoji ir kontrolinė. Tačiau dėl skirtingo tyrimų pobūdžio juose dalyvavo skirtingas skaičius respondentų: kiekybiniame tyrime dalyvavo 100 tiriamųjų, o kokybiniame tyrime – 30. Tiek pat buvo apklausta ir kontrolinės grupės asmenų: 100 dalyvavo kiekybiniame ir 30 kokybiniame tyrime.

Tiriamąją grupę iš viso sudaro 100 asmenų. Visi jie užpildė sociolingvistinį klausimyną ir atliko žodyno dydžio testą. 30 iš šių respondentų dalyvavo ir objektų įvardijimo užduoties etape Airijoje. Taigi dalis asmenų atliko visas tris užduotis, t. y. dalyvavo ir kiekybiniame, ir kokybiniame tyrime (30 asmenų), o kita dalis – tik kiekybiniame tyrime (70 asmenų). Visi AL respondentai sudaro homogenišką grupę keliais aspektais:

- visų gimtoji kalba lietuvių,
- visi gimė Lietuvoje,
- visi yra pirmos kartos emigrantai,
- visi gyveno Lietuvoje iki 12 metų amžiaus ar ilgiau,
- visi gyvena Airijoje 5 metus ar ilgiau.

Apskritai kiekybinio tyrimo apklausoje dalyvavo daugiau tiriamųjų – iš viso klausimyną užpildė ir žodyno dydžio testą atliko 176 žmonės. Tačiau paminėti tiriamosios grupės charakteristikos aspektai pirmiausia veikė kaip atrankinė informacija. Tad tie asmenys, kurių gimtoji kalba ne lietuvių, kurie gimė ne Lietuvoje ar Lietuvoje iki emigracijos gyveno trumpiau nei 12 metų ir pan., į tiriamąją grupę nebuvo įtraukti. Be to, pagal tiriamųjų grupes buvo siekiama subalansuoti ir kontrolines grupes, t. y. ieškota tam tikros lyties, amžiaus ir išsilavinimo asmenų. Taigi buvo susidurta su daugiau iššūkių ir dėl to Lietuvoje apklausta mažiau asmenų (apie 120) negu Airijoje, be to, ir tarp šių apklaustųjų ne visi atitiko ieškomų respondentų kriterijus. Taigi galiausiai tarp analizuojamų duomenų pateko 100 respondentų atliktys.

Tyrimo duomenys buvo pradėti rinkti išvykos į Airiją (Dubliną) metu³⁹ tiesiogiai susitinkant su respondентаis. Išvykos metu buvo apklausta 30 asmenų. Dalį respondentų sutelkė Airijoje turimi kontaktai, kita dalis sutelkta naudojant „sniego gniūžtės“ metodą, kai patys respondentai kvietė dalyvauti kitus. Vis dėlto įkalbinti asmenis dalyvauti tyrime nebuvo lengva

³⁹ Duomenų rinkimo išvyka buvo 2019 04 28–2019 05 04. Duomenis rinko disertacijos autorė, jai padėjo disertacijos vadovė L. Vilkienė.

užduotis, tačiau to priežastis galima tik spėlioti. Viena iš priežasčių gali būti ta, kad apklausa vyko tik Dubline ir Meinute, bet ne visi norintys ar sutikę dalyvauti galėjo atvykti į šiuos miestus. Dėl būtinybės susitikti akis į akį, tikėtina, neatvyko į pokalbius ir dalis tų, kurie gyvena netoli, bet negalėjo susitikti būtent tą savaitę ar būtent tuo metu, kai vyko apklausos. Lengviausia buvo pasiekti tuos žmones, kurie daugiau ar mažiau dalyvauja lietuvių bendruomenės veikloje. Tačiau tai yra ir tyrimo ribotumas, nes atspindi tik dalį Airijos lietuvių, bet neatspindi nuomonės tų, kurie lietuviškoje veikloje nedalyvauja.

Visiškai kitaip vyko **kontrolinės grupės** telkimas Lietuvoje. Pirmiausia, žmonės buvo kviečiami dalyvauti kiekybiniame tyrime. Didžioji dalis duomenų buvo surinkta internetu, nes sociolingvistinis klausimynas ir žodyno dydžio testas buvo paskelbti *Google forms* platformoje. Kaip jau minėta, iš viso kiekybiniame tyrime dalyvavo apie 120 Lietuvoje gyvenančių lietuvių, tačiau dauguma jų buvo įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą, tad šių duomenų nepakako, kad grupė būtų subalansuota išsilavinimo aspektu. Siekiant subalansuoti LL grupę išsilavinimo aspektu, buvo įtraukta dalis kito žodyno dydžio tyrimo metu surinktų duomenų⁴⁰.

Vėliau buvo telkiami asmenys kokybiniam tyrimui. Nedidelę dalį kokybinio tyrimo apklaustųjų sudaro tie asmenys, kurie dalyvavo ir kiekybiniame tyrime. Dalis interviu buvo imti tiesioginių susitikimų su informantais metu, o kita dalis – nuotoliniu būdu *MS Teams* platformoje, paveikslus rodant ekrane. Visus LL grupės asmenis vienija šie bruožai:

- visų gimtoji kalba lietuvių,
- visi gimė Lietuvoje,
- visi gyvena Lietuvoje be ilgesnės nei 1 metų pertraukos.

Dar galima pridurti, kad visi LL respondentai moka bent vieną svetimąją kalbą ir dalis asmenų ją kartais vartoja darbe. Iš dalies tokių respondentų (mokančių ar vartojančių svetimąją kalbą) įtraukimas į kontrolinę grupę gali būti suprantamas kaip tyrimo ribotumas, nes lingvistų teigiama, kad tokių asmenų K1 jau, tikėtina, patiria K2 įtaką (Weltens, Cohen 1989, 128; Schmid 2011, 12) ir galbūt neturėtų būti laikoma etaloninės lietuvių K1 pavyzdžiu. Vis dėlto disertacijos autorė su tokiau požiūriu nesutiktų, nes, *Eurostat* duomenimis⁴¹, apie 95,6 proc. Lietuvos

⁴⁰ Paminėtas tyrimas aprašomas K. Andriuškevičiūtės ir L. Vilkienės publikacijoje „Suaugusio lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis“ (2019).

⁴¹ Informacija iš Europos Sąjungos statistikos departamento https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_skills_statistics [žiūrėta 2021 05 05].

gyventojų teigia mokantys bent vieną svetimąją kalbą, tad būtų netikslinga ieškoti nemokančiųjų jokios K2, nes jų lietuvių kalbos pavyzdžiai, tikėtina, neatspindėtų didžiosios dalies asmenų kalbos.

Kadangi skirtinguose tyrimuose dalyvavo skirtingo dydžio grupės ir iš dalies skirtingi asmenys, išsamią dalyvių charakteristiką disertacijos autorės nuspręsta aptarti skyriuose prieš kiekvieno tyrimo rezultatus. Taigi toliau aprašomų dalykų seka yra tokia: pirmiausia aptariami kiekybinio tyrimo dalyviai (tiriamoji ir kontrolinė grupės) ir pateikiami to tyrimo rezultatai bei analizė. Vėliau aptariami kokybinio tyrimo dalyviai (tiriamoji ir kontrolinė grupės) ir pateikiami to tyrimo rezultatai bei analizė.

6.1. Kiekybinio tyrimo dalyviai ir rezultatai

6.1.1. Kiekybinio tyrimo dalyviai

Kiekybiniame tyime analizuojama 100 Airijos lietuvių K1 žodyno dydžio testo atlikčių: siekiama pamatuoti respondentų K1 žodyno dydį ir nustatyti, kokie veiksniai galėtų turėti įtakos žodyno dydžiui. Šie duomenys lyginami su Lietuvos lietuvių grupės (100 respondentų) duomenimis. AL ir LL grupės buvo siekiama kiek įmanoma subalansuoti lyties, išsilavinimo ir respondentų amžiaus aspektais. 9 lentelėje matyti abiejų grupių sugretinimas pagal lytį, išsilavinimą ir amžių apklausos metu, taip pat pateikiama AL amžius emigracijos metu ir emigracijos trukmė.

9 lentelė. AL ir LL grupių sugretinimas

		AL (n)	LL (n)
Lytis	Moteris	72	67
	Vyras	28	33
Išsilavinimas	Aukštasis universitetinis	50	50
	Kitas	50	50
Amžius (metai)	24–37	37	43
	38–49	44	27
	50–67	19	30
Amžius emigracijos metu (metai)	14–25	47	N/A
	26–36	36	N/A
	37–52	17	N/A
Emigracijos trukmė (metai)	5–10	31	N/A
	11–21	69	N/A

Tiriamosios grupės, kaip matyti lentelėje, lyties aspektu subalansuoti nepavyko: AL grupėje moterų yra daugiau negu vyrų (atitinkamai 72 ir 28). Dėl šios priežasties disertacijoje lyties kintamasis nebus detaliai analizuojamas. Kita vertus, K1 atricijos tyrėjai nepastebi, kad lytis turėtų įtakos atricijai (Köpke 1999, iš Schmid, Dusseldorp 2010, 129).

Apklauskos metu tiriamųjų amžius buvo nuo 27 iki 66 metų: vidurkis 41 metai ($SD = 9$, $M = 40$)⁴². Dalyviai buvo suskirstyti pagal amžių į tris grupes (27–37, 38–49 ir 50–66 metų), kad būtų galima atsakyti į klausimą, ar respondentų amžius apklauskos metu koreliuoja su jų K1 žodyno dydžiu. Kaip matyti (žr. 9 lentelę), pirmoje grupėje (27–37 m.) yra 37 respondentai, antroje (38–49 m.) – 44 respondentai, o vyriausio amžiaus grupėje (50–66 m.) respondentų yra mažiausiai – 19.

Tiriamųjų amžius emigracijos metu buvo nuo 14 iki 52 m., vidutinis amžius – 29 m. ($SD = 8$, $M = 26$ m.). Visi respondentai suskirstyti į tris amžiaus grupes: 14–25 m. (47 resp.), 26–36 (36 resp.) ir 37–52 m. (17 resp.). Pirmųjų dviejų grupių amžiaus ribos parinktos pagal Köpke atricijos tyrime aprašomas amžiaus grupes (iš Schmid 2011, 77), o trečią grupę sudaro likę vyriausi respondentai.

Dar vienas aspektas, susijęs su metais, yra gyvenimo trukmė emigracijoje (GTE). Šio tyrimo respondentų buvo klausama, kiek metų jie gyvena Airijoje. Apklauskos metu respondentai Airijoje buvo pragyvenę vidutiniškai 13 metų ($SD = 3$, $M = 13$). Vėliau respondentai pagal GTE buvo suskirstyti į dvi grupes: gyvenančius Airijoje 5–10 metų (31 respondentas) ir 11–21 metus (69 respondentai). Taigi didesnė dalis tiriamųjų Airijoje gyvena daugiau nei 10 metų, tad bus svarbu palyginti, ar emigracijos trukmė turi įtakos AL žodyno dydžiui.

Pagal išsilavinimą, įgytą Lietuvoje, dalyviai suskirstyti į dvi grupes: pirmoje grupėje – respondentai, turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą, o antroje – turintys kitą, ne universitetinį, išsilavinimą (aukštąjį, profesinį ar vidurinį). Abiejose grupėse yra po 50 respondentų. Svarbu prabrėžti, kad dalis respondentų (37 asmenys) mokėsi ar studijavo ne tik Lietuvoje, bet ir Airijoje (žr. 10 lentelę).

⁴² SD – standartinis nuokrypis. Tai dydis, nusakantis atsitiktinio dydžio įgyjamų reikšmių sklaidą apie vidurkį. M – mediana. Tai vidurinė reikšmė, skirianti mažesnę ir didesnę imties puses.

10 lentelė. AL išsilavinimas ir jo įgijimo vieta

Išsilavinimas Lietuvoje	Aukštasis universitetinis	50
	Kitas	50
Išsilavinimas Airijoje	Aukštasis universitetinis	19
	Kitas	18

Tačiau, kaip minėta, šiame tyrime respondentai buvo skirstomi pagal aukščiausią įgytą išsilavinimą Lietuvoje, t. y. jei asmuo Lietuvoje baigė tik vidurinę mokyklą, o išvykęs į Airiją įgijo aukštąjį universitetinį išsilavinimą, jo rezultatai analizuojami kartu su tais, kurie Lietuvoje neįgijo aukštojo universitetinio išsilavinimo. Taip elgiamasi todėl, kad šiame darbe aptariamas K1 žodynas, o jis auga kartu su išsilavinimu, tad svarbu žiūrėti, koks išsilavinimas buvo įgytas **gimtąja** kalba. Vis dėlto toks skirstymas yra ir šio tyrimo ribotumas, nes įgytas išsilavinimas Airijoje gali turėti įtakos K1 žodynui, tačiau tiriamųjų imtis per maža, kad būtų galima šį aspektą analizuoti.

Kitas keblumas yra tai, kad išsilavinimo sistema Lietuvoje ir Airijoje nėra vienoda, t. y. abiejų šalių išsilavinimo lygių pavadinimai ne visada sutampa. Siekiant vienodo duomenų kodavimo, buvo išstudijuotas švietimo lygių skirstymas Airijoje⁴³ ir Lietuvoje⁴⁴ ir sugretintas su Tarptautine standartine švietimo klasifikacija⁴⁵. Galiausiai, kaip jau minėta, AL dalyviai suskirstyti į dvi grupes pagal aukščiausią įgytą išsilavinimą Lietuvoje: 50 asmenų įgijo aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir 50 – kitą išsilavinimą.

Kontrolinėje grupėje taip pat yra 100 respondentų. Kaip jau minėta, AL ir LL grupės buvo siekiama subalansuoti lyties, išsilavinimo ir amžiaus aspektais. Išsilavinimo atžvilgiu LL subalansuota tolygiai: kaip ir AL grupėje, 50 respondentų yra įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir 50 – žemesnį nei aukštąjį universitetinį (žr. 9 lentelę).

Lyties aspektu AL ir LL grupės taip pat yra panašios. Kontrolinėje grupėje, kaip ir tiriamojoje, moterų yra daugiau negu vyrų – atitinkamai 67 ir 33. Tačiau procentiškai lyčių pasiskirstymas AL ir LL grupėse nėra vienodas: LL grupėje vyrų yra daugiau, o moterų mažiau negu AL grupėje.

⁴³ Airijos švietimo sistemos aprašymas (National Framework of Qualifications (Ireland), www.nfq.ie [žiūrėta 2020 05 10]).

⁴⁴ Lietuvos švietimo sistemos aprašymas (National Framework of Qualifications (Lithuania), https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/lithuania_en [žiūrėta 2020 05 10]).

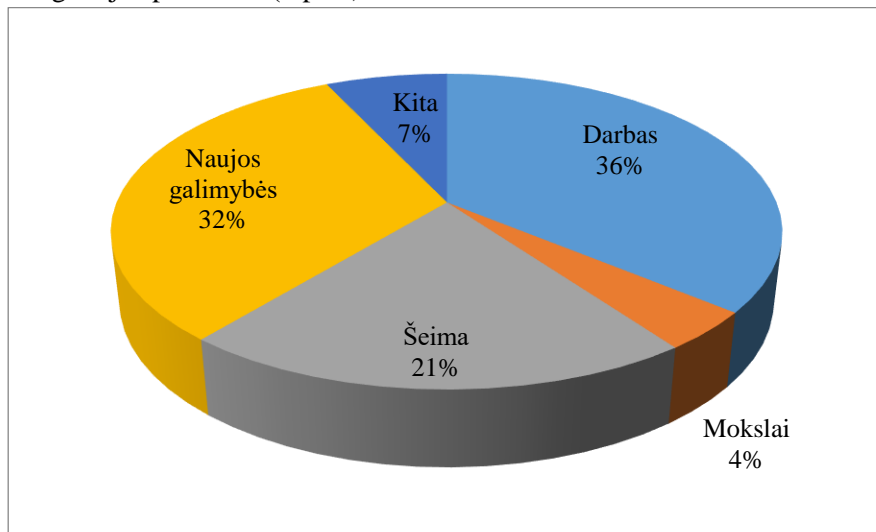
⁴⁵ Tarptautiniai švietimo sistemos standartai (angl. *The International Standard Classification of Education* (2011)).

Vis dėlto, kaip ir minėta anksčiau, lyties kintamasis nebus detaliai analizuojamas ir tai yra šio tyrimo ribotumas.

Jauniausiam LL dalyviui apklausos metu buvo 24 metai, o vyriausiam – 67. Amžiaus vidurkis 42 metai (SD = 11, M = 40), tad apskritai LL dalyvių amžius yra labai panašus kaip ir AL grupės. Tačiau šiek tiek skiriasi dalyvių skaičius skirtingo amžiaus pogrupiuose (žr. 9 lentelę): 24–37 m. pogrupyje yra 43 asmenys, 38–49 m. pogrupyje – 27 asmenys, o 50–67 m. pogrupyje – 30 dalyvių. Matyti, kad aptartais aspektais AL ir LL grupės yra panašios, tad aptariant žodyno dydžio rezultatus bus siekiama pažvelgti, ar minėti aspektai turi įtakos abiejų grupių žodyno dydžiui (daugiau žr. 6.1.2 skyrelyje).

Kaip jau žinoma, sociolingvistinis klausimynas atskleidžia daugiau informacijos apie tiriamųjų grupę: buvo klausiama, kokias kalbas jie vartoja, kaip dažnai vartoja lietuvių kalbą, be to, teirautasi emigracijos priežasčių ir pan. Viso šito klausta siekiant išsiaiškinti, kas gali turėti įtakos respondentų K1 žodyno dydžiui. Tad toliau pateikiamas išsamus AL grupės portretas.

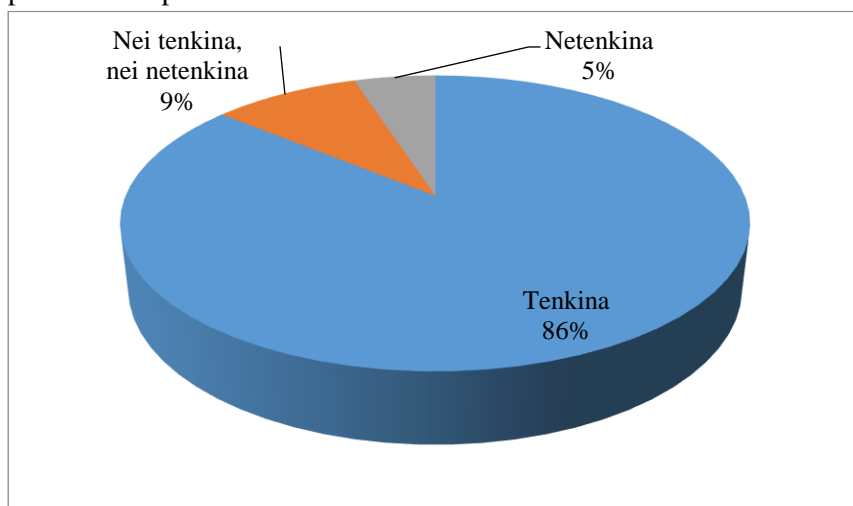
Jakaitės-Bulbukienės tyrimas apie šeimos kalbų politiką parodė, kad emigracijos priežastis, susijusi su teigiamomis nuostatomis Lietuvos atžvilgiu, lemia lietuvių kalbos išlaikymą šeimoje (Jakaitė-Bulbukienė 2015b, 111). Tyrime teigiama, kad tokia sąsaja akivaizdi kalbant apie pokario emigrantus, kurie išvyko iš Lietuvos ne savo noru, todėl tikėjosi sugrįžti ir stengėsi išlaikyti kalbą ir kultūrą (ten pat). Nors disertacijos tyrime dalyvavo tik pirmos kartos emigrantai, nuspręsta patikrinti, ar galima išvelgti ryšį tarp dabartinių emigrantų išvykimo priežasties ir K1 žodyno dydžio. Taigi respondentų buvo klausiama, kokia buvo pagrindinė jų ar jų tėvų emigracijos priežastis (4 pav.)

4 pav. AL emigracijos priežastis

Atsakymai rodo, kad daugiau nei trečdalis respondentų (36 proc.) išvyko dėl darbo. Kiek mažiau, tačiau taip pat apie trečdalis respondentų (32 proc.) nurodė, kad pagrindinė emigracijos priežastis buvo naujos galimybės, noras pažinti pasaulį. Šeima ar sutuoktinis (-ė), partneris (-ė) taip pat buvo svarbus veiksnys, lemiantis pasirinkimą išvykti – 21 proc. respondentų emigravo dėl šios priežasties. Tik 4 proc. asmenų išvyko dėl mokslų, o 7 proc. – dėl kitų priežasčių. Apskritai galima pasakyti, kad šio tyrimo dalyviams darbo ar ekonominiai motyvai nebuvo vyraujanti emigracijos priežastis, beveik tiek pat asmenų išvyko ieškodami naujų galimybių (plg. 2012 m. atliktą apklausą, parodžiusią, kad 57,6 proc. apklaustųjų emigravo dėl ekonominių motyvų; Rudžinskienė, Paulauskaitė 2014, 72). Be to, priešingai nei pokario emigrantai, šio tyrimo dalyviai, tikėtina, išvyko iš Lietuvos savo noru, todėl, disertacijos autorės manymu, respondentai yra motyvuoti įsilieti į šalies gyvenimą, kuo geriau vartoti dominuojančią kalbą, o tai gali turėti įtakos jų K1 žodynui.

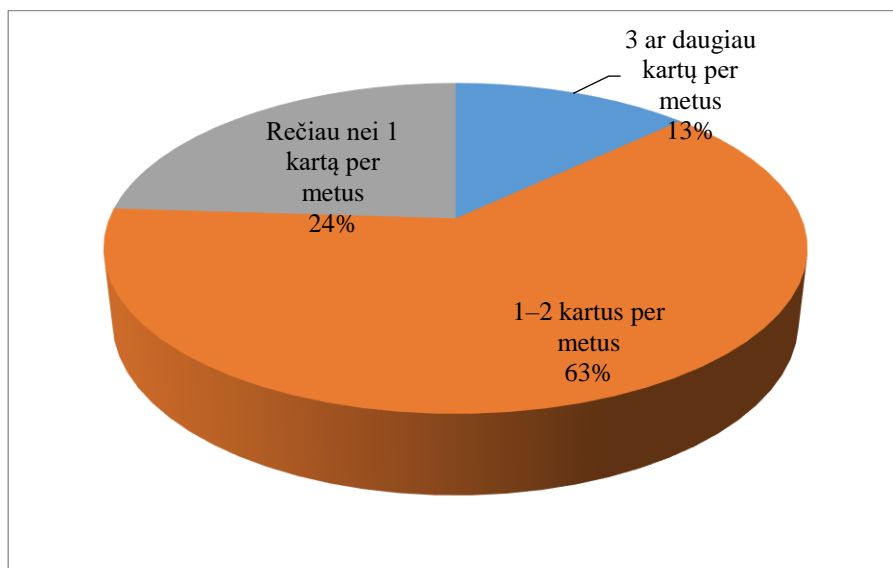
Respondentų teirautasi, ar juos tenkina materialinė padėtis Airijoje. Šio klausimo klausta, nes yra svarstymų, kad gera materialinė padėtis gali būti susijusi su geru K2 mokėjimu, tad yra tikimybė, kad asmens K1 patiria K2 įtaką. Kita vertus, manoma, kad gera materialinė padėtis leidžia emigrantams dažniau grįžti į gimtąją šalį aplankyti artimųjų, o grįžus suaktyvinama K1, taigi atitolinamas K1 atricijos procesas. Disertacijoje aprašomo tyrimo dalyviams buvo pateikti penki atsakymų variantai: *Tenkina*, *Labiau tenkina nei netenkina*, *Nei tenkina, nei netenkina*, *Labiau netenkina nei tenkina*, *Netenkina*. Vėliau atsakymai buvo sugrupuoti: pirmi du atsakymo variantai sulieti į vieną *Tenkina* grupę, o paskutiniai du sulieti į *Netenkina*. Atsakymai pateikiami 5 paveiksle.

5 pav. AL materialinė padėtis Airijoje

Kaip matyti, didžioji dalis disertacijos tyrime dalyvavusių respondentų (86 proc.) yra patenkinti savo materialine padėtimi ir tik 5 proc. tiriamųjų nėra patenkinti. 9 proc. asmenų teigė, kad jų materialinė padėtis nei tenkina, nei netenkina. Taigi žvelgiant į tokius rezultatus galima daryti prielaidą, kad didžioji dalis AL yra gerai išitvirtinę ir įsilieję į Airijos visuomenę.

Kaip jau minėta, respondentų materialinė padėtis gali būti susijusi su grįžimo į Lietuvą dažnumu, o tai gali turėti įtakos K1 žodyno dydžiui (kuo dažniau grįžta, tuo mažesnė tikimybė atricijos procesams rasti), tad tiriamųjų buvo klausama, kaip dažnai jie grįžta į Lietuvą (6 pav.).

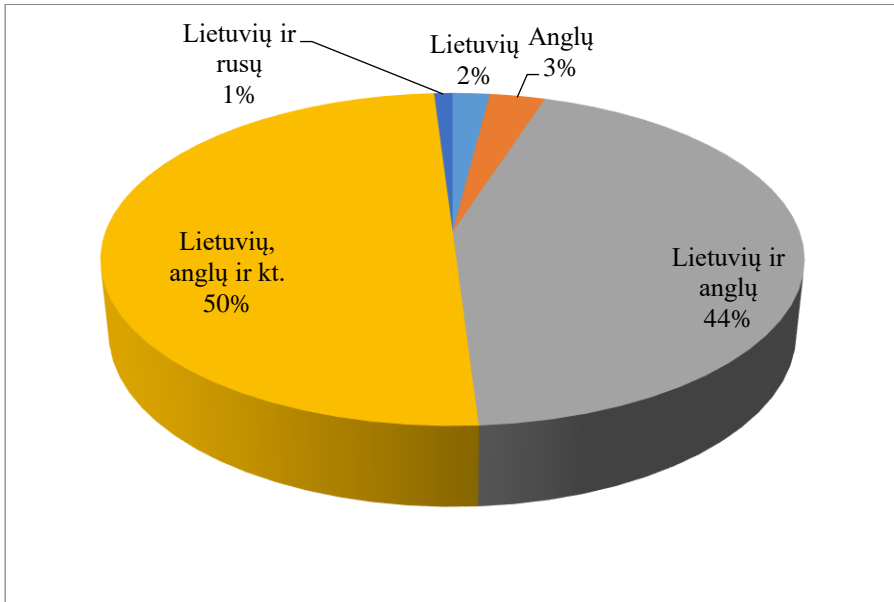

6 pav. Kaip dažnai AL grįžta į Lietuvą

Kaip rodo 6 paveiksle pateikti rezultatai, daugiau nei pusė respondentų (63 proc.) į Lietuvą grįžta bent vieną ar du kartus per metus, o 13 proc. asmenų teigė grįžtantys net tris ar daugiau kartų per metus. Rečiau negu vieną kartą per metus grįžta 24 proc. lietuvių. Galima sakyti, kad didžioji dalis apklaustųjų dažnai suaktyvina gimtąją lietuvių kalbą.

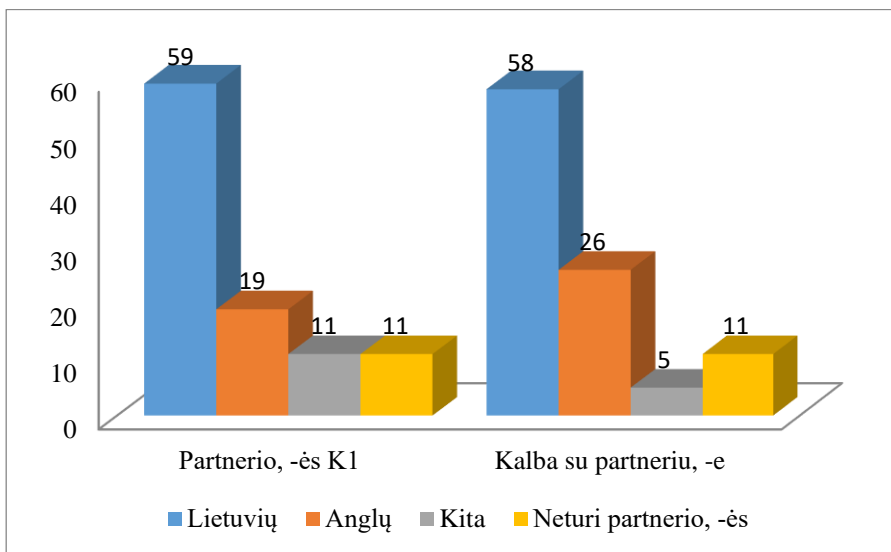
Nemažai klausimų sociolingvistiniame klausimyne buvo skirta informacijai apie tiriamųjų vartojamas kalbas. Vienas iš tokių klausimų – kokias kalbas jie vartoja Airijoje. Buvo pateikti keli atsakymų variantai: *Lietuvių*, *Anglų* ir *Kita*, kur jie galėjo įrašyti. Tiriamieji galėjo rinktis daugiau negu vieną variantą, o vėliau pateikti atsakymai buvo suskirstyti į kelias grupes (7 pav.). Rezultatai rodo, kad pusė visų apklaustųjų (50 proc.) Airijoje vartoja bent tris kalbas: lietuvių, anglų ir kitą (pvz., rusų, lenkų, ispanų ir kt.). Šiek tiek mažiau negu pusė respondentų (44 proc.) nurodė

vartojantys dvi kalbas: lietuvių ir anglų. Tik 3 proc. asmenų teigė vartojantys tik anglų kalbą, 2 proc. lietuvių kalbą ir 1 proc. vartoja lietuvių ir rusų kalbas. Taigi galima sakyti, kad šie rezultatai atkartoja *Eurostat* pateikiamus duomenis, kad apie 95,6 proc. Lietuvos gyventojų moka bent vieną svetimąją kalbą (žr. 6 skyrių).

7 pav. AL vartojamos kalbos Airijoje (proc.)

Siekiant išsiaiškinti, ar respondentų partnerio (-ės) gimtoji kalba turi įtakos respondentų K1 žodyno dydžiui, tiriamųjų buvo klausama, kokia sutuoktinio (-ės) ar partnerio (-ės) gimtoji kalba ir kokia kalba bendrauja su sutuoktiniu (-e) ar partneriu (-e). Atsakymai pateikti 8 paveiksle.

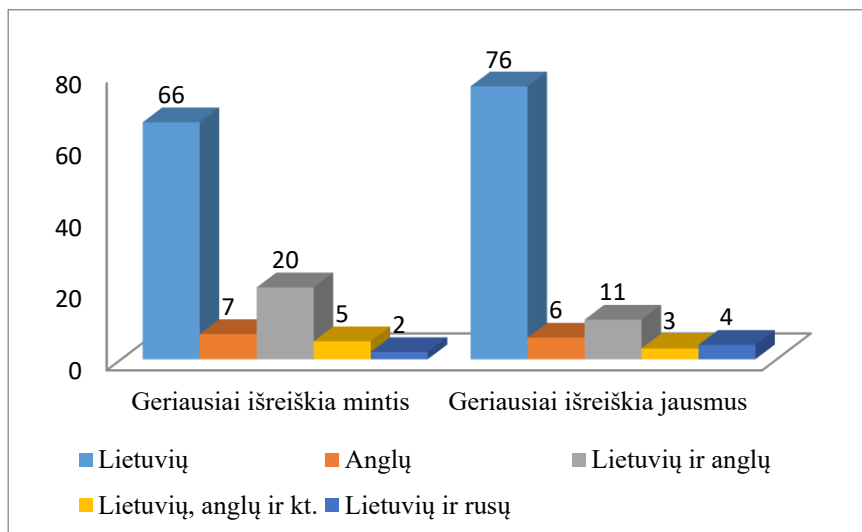

8 pav. AL partnerio (-ės) gimtoji kalba ir kokia kalba su juo / ja bendrauja (proc.)

Daugiau negu pusė respondentų (59 proc.) teigė, kad jų partnerio (-ės) gimtoji kalba yra lietuvių, tad galima spėti, kad jie yra lietuviai. 19 proc. apklaustųjų nurodė, kad partnerio (-ės) K1 yra anglų kalba, o mažiausią grupę (11 proc.) sudaro asmenys, kurių partnerių K1 kalba yra kita, ne lietuvių ar anglų, kalba. Dalis respondentų (11 proc.) teigė neturintys partnerio (-ės). Tačiau žvelgiant į atsakymus, rodančius, kokiomis kalbomis respondentai bendrauja su partneriu (-e), matyti kiek kitokie rezultatai. 58 proc. apklaustųjų nurodė, kad su partneriu (-e) kalba lietuviškai. Tad kyla klausimas, kodėl 1 proc. (arba 1 asmuo iš 100) renkasi su partneriu kalbėti ne lietuviškai, nors jo / jos gimtoji kalba yra lietuvių. Disertacijos autorės manymu, galimi keli variantai: respondentas suklydo ir pažymėjo ne tą atsakymą arba pora iš tiesų renkasi kalbėti ne lietuviškai, o galbūt dominuojančia šalies kalba, t. y. anglų kalba. Bet koku atveju matyti, kad didžioji dalis respondentų su partneriu (-e) bendrauja lietuviškai. 26 proc. asmenų nurodė, kad su partneriu (-e) bendrauja anglų kalba, ir tik 5 proc. kita kalba. Taigi galima manyti, kad dalis respondentų (apie 6 proc.) su partneriu (-e) bendrauja angliškai, nors jo / jos gimtoji kalba yra kita.

9 paveiksle matyti atsakymai į klausimus *Kokiomis kalbomis geriausiai išreiškiate mintis?* ir *Kokiomis kalbomis geriausiai išreiškiate jausmus?* Atsakymai rodo, kad didžioji dalis AL grupės (66 proc.) geriausiai mintis išreiškia kalbėdami lietuviškai. Gana nemažai asmenų (20 proc.) teigia, kad mintis gerai išreiškia tiek lietuvių, tiek anglų kalbomis. 7 proc. apklaustųjų

nurodė, kad geriausiai mintis išreiškia kalbėdami angliškai, truputį mažiau asmenų (5 proc.) – kalbėdami tiek lietuviškai, tiek angliškai, tiek kažkuria kita kalba ir 2 proc. asmenų – lietuvių ir rusų kalbomis.

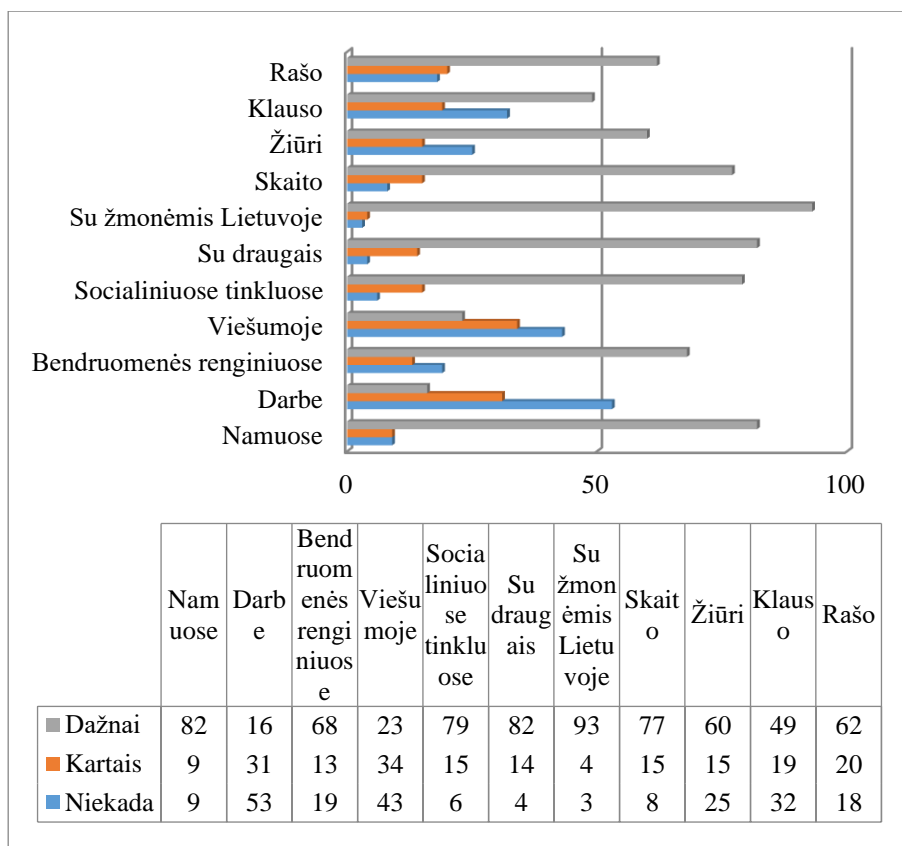
9 pav. Kokiomis kalbomis AL geriausiai išreiškia mintis ir jausmus (proc.)

Vis dėlto respondentai truputį kitaip jaučiasi kalbėdami apie jausmus. Didesnė dalis respondentų (76 proc.) teigia, kad jausmus geriausiai išreiškia kalbėdami lietuviškai. Mažiau respondentų nurodė (11 proc.), kad jausmus vienodai gerai išreiškia tiek lietuvių, tiek anglų kalbomis. 6 proc. asmenų mano, kad jausmus geriausiai išreiškia anglų kalba, 4 proc. – lietuvių ir rusų kalbomis, o 3 proc. – lietuvių, anglų ir kažkokia kita kalba. Taigi galima sakyti, kad AL asmenims jausmus išreikšti svetimąja kalba yra sunkiau nei mintis.

Galiausiai AL grupės buvo klausta, kaip dažnai jie vartoja lietuvių kalbą (ir aktyviai, ir pasyviai). Respondentų buvo prašoma įvertinti 12 teiginių, pavyzdžiui, *Lietuviškai kalbu namuose*, *Lietuviškai kalbu darbe*, *Lietuviškai kalbu su draugais*, *Lietuviškai skaitau savo malonumui*, *Klausau lietuviškų įrašų* ir pan. pasirenkant iš atsakymo variantų *Visada*, *Dažnai*, *Kartais*, *Retai*, *Niekada*. Vėliau atsakymai *Visada* ir *Dažnai* sulieti į vieną grupę *Dažnai*, o *Retai* ir *Niekada* sulieti į grupę *Niekada* (10 pav.).

Žiūrint į 10 paveikslą matyti, kad beveik visose paminėtose situacijose daugiausia respondentų nurodė dažnai kalbantys lietuviškai. Daugiausia respondentų žymėjo, kad dažnai lietuviškai bendrauja su žmonėmis Lietuvoje (93 proc.), su draugais (82 proc.), namuose (82 proc.) ir socialiniuose tinkluose (79 proc.). Taip pat dažnai lietuviškai atlieka

paminėtas keturias kalbines veiklas: skaito lietuviškai savo malonumui (77 proc.), žiūri lietuviškus vaizdo įrašus (60 proc.), klauso lietuviškų garso įrašų (49 proc.) ir rašo lietuviškai (62 proc.). Tačiau didžioji dalis respondentų teigė, kad niekada nekalba lietuviškai darbe (53 proc.) ir viešumoje (43 proc.), kiek mažiau teigė, kad šiose vietose kartais kalba lietuviškai (atitinkamai 31 ir 34 proc.).

10 pav. Kaip dažnai AL vartoja lietuvių kalbą (proc.)

Apskritai verta pasakyti, kad visas paminėtas situacijas bent dalis asmenų įvertino kaip niekada nekalbantys lietuviškai, pavyzdžiui, niekada neklauso lietuviškų garso įrašų 32 proc. apklaustųjų, niekada nežiūri lietuviškų vaizdo įrašų 25 proc., nerašo lietuviškai 18 proc. ir niekada nebendruoja lietuviškai bendruomenės renginiuose 19 proc. asmenų. Maža dalis respondentų niekada nekalba lietuviškai namuose (9 proc.), socialiniuose tinkluose (6 proc.), su draugais (4 proc.) ar net su asmenimis Lietuvoje (3 proc.).

Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad kai kurie teiginiai gali būti interpretuojami dvejopai, pavyzdžiui, 3 proc. tiriamųjų teigė, kad niekada nekalba lietuviškai su žmonėmis Lietuvoje, ir tai gali reikšti, kad asmenys arba renkasi kalbėti kita kalba, arba neturi artimųjų Lietuvoje, tad apskritai su niekuo iš Lietuvos nepalaiko ryšio. Panašiai gali būti vertinamas ir teiginys apie bendravimą lietuviškai lietuvių bendruomenės renginiuose – galbūt dalis respondentų niekada nesilanko tokiuose renginiuose. Disertacijos autorė sąmoningai suformulavo tokius teiginius, norėdama sužinoti (ir akcentuoti), ne kaip dažnai lankomasi tam tikrose vietose (pvz., bendruomenės renginiuose) ar pakliūnama į tam tikras situacijas, bet kaip dažnai kalbama lietuviškai. Vis dėlto dabar aišku, kad tokios teiginių formuluotės yra tyrimo ribotumas, nes respondentai galėjo netinkamai juos suprasti.

Visa čia aptarta informacija apie AL grupę buvo įtraukta analizuojant AL kiekybinio tyrimo, t. y. žodyno dydžio testo, rezultatus siekiant sužinoti, kokie aspektai gali turėti įtakos respondentų žodyno dydžiui. Taigi toliau aptariami kiekybinio tyrimo rezultatai.

6.1.2. Kiekybinio tyrimo rezultatai

Kiekybiniu tyrimu buvo siekiama pamatuoti Airijos lietuvių K1 žodyno dydį ir jį palyginti su Lietuvoje gyvenančių lietuvių žodyno dydžiu. Lyginant grupių rezultatus siekiama atsakyti į klausimą, ar skirtumai tarp grupių (jei tokių yra) gali būti siejami su žodyno atricija. Be to, siekiama sužinoti, kokie veiksniai gali turėti įtakos respondentų žodyno dydžiui. Disertacijos autorė darė prielaidą, kad AL žodynas yra mažesnis negu LL žodynas ir tai galėtų rodyti, kad AL žodynas galimai patiria atriciją.

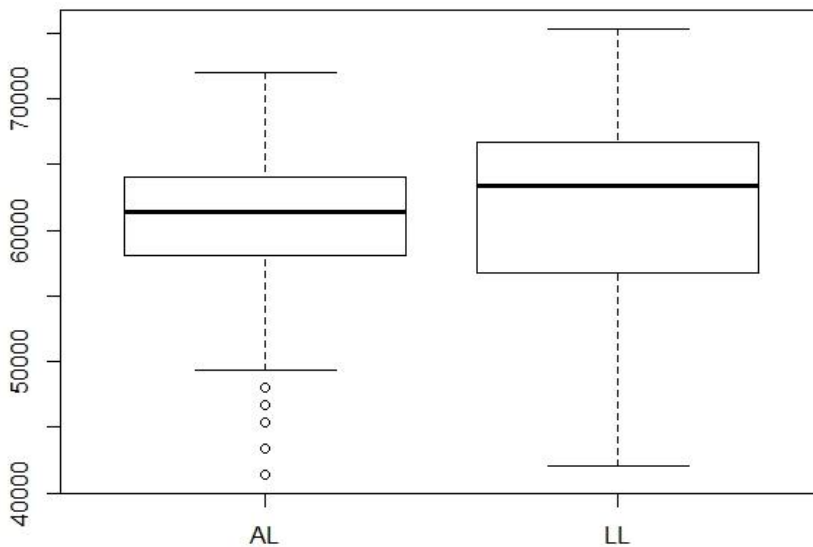
Visi tyrimo dalyviai turėjo atlikti žodyno dydžio testą, kuriuo dalyviams pateikiamas žodžių sąrašas ir prašoma pažymėti, kuriuos žodžius supranta. Testo rezultatai pateikiami 11 lentelėje.

11 lentelė. AL ir LL grupių žodyno dydis

	n	Mažiausias žodynas	Didžiausias žodynas	Žodyno vidurkis	Mediana	SD
AL	100	41 354	72 036	60 300	61 364	5786
LL	100	42 021	75 371	62 100	63 365	6906

Rezultatai rodo, kad AL grupėje didžiausias žodynas yra 72 036, o mažiausias – 41 354 žodžiai, tad skirtumas tarp didžiausio ir mažiausio

žodynų yra nemažas, t. y. 30 682 žodžiai. Žodyno vidurkis apie 60 300, mediana – 61 364 lemos. O LL grupės mediana yra gerokai didesnė (63 365). Tai rodo, kad iš esmės daugumos LL grupės respondentų žodynas yra didesnis nei Airijoje gyvenančių asmenų. Tai atsispindi ir lentelėje – visi nurodyti rezultatai LL grupėje yra aukštesni: didžiausias žodynas yra 75 371 lema, mažiausias – 42 021, o vidurkis – apie 62 100. Žvelgiant į 11 paveikslą matyti, kad LL žodyno ribos yra platesnės negu AL grupės, skirtumas tarp mažiausio ir didžiausio žodyno yra apie 33 400 žodžių. Patikrinus AL ir LL grupių žodyno vidurkių skirtumą T testu, paaiškėjo, kad jis yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,048$, $d = 0,280$)⁴⁶, tai reiškia, kad AL žodynas yra statistiškai reikšmingai mažesnis nei LL žodynas, nors skirtumas nėra didelis.

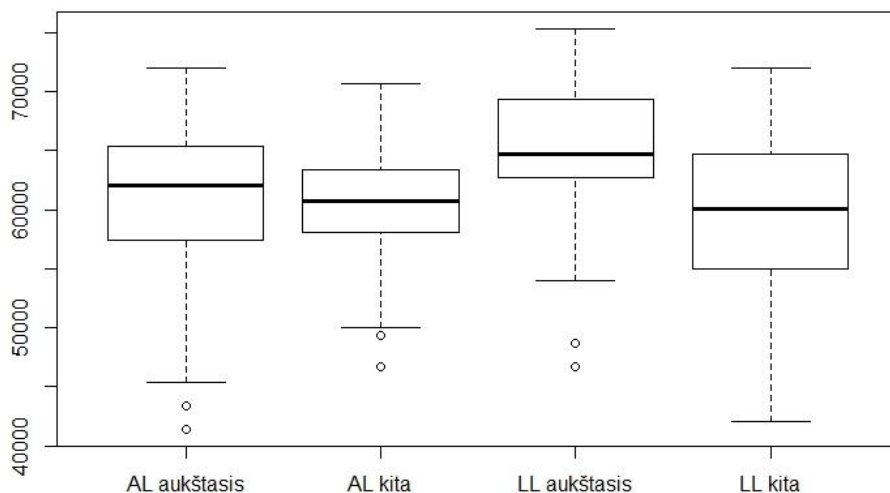
11 pav. AL ir LL grupių žodyno dydis

Kita vertus, AL grupės rezultatai yra panašūs į Andriuškevičiūtės ir Vilkienės (2019) tirtos grupės, kurios amžiaus vidurkis 49 metai, rezultatus. Šios grupės vidutinis žodyno dydis 60 800 lemu ($M = 60\ 364$). Taigi AL žodyno vidurkis nelabai skiriasi (60 300), mediana yra 1 000 žodžių didesnė ($M = 61\ 364$). Tačiau AL grupė yra jaunesnė (41 m.), būtų logiška tikėtis

⁴⁶ T testas leidžia palyginti dviejų grupių rezultatų vidurkių skirtumo statistinį reikšmingumą (skirtumas reikšmingas, jeigu $p < 0,05$). Efekto dydis (d) parodo tam tikro reiškinio stiprumą. Kai lyginami dviejų grupių rezultatai, mažas efektas, jei $d < 0,5$; vidutinis efektas, jei $d < 0,8$; didelis efektas, kai $d \geq 0,8$.

mažesnio žodyno (nes žodynas auga kartu su amžiumi), bet taip nėra. Sunku pasakyti, kas lemia tokius rezultatus, bet atsižvelgiant į kitus tyrimus, rodančius, kad didesnę K1 žodyną sukaupia asmenys, mokantys svetimų kalbų (plg. Andriuškevičiūtė, Vilkienė 2019; Keuleers et al. 2015, 1676), būtų galima spėti, kad AL respondentų žodyno dydžiui teigiamos įtakos turi gyvenimas svetimos kalbos aplinkoje ir tos kalbos vartojimas. Tačiau kad būtų galima pateikti tikslesnių išvalgų, būtina apžvelgti kitų veiksnių įtaką AL žodynui.

Jau minėta, kad AL ir LL grupės pagal išsilavinimą yra subalansuotos tolygiai. Ankstesniais K1 tyrimais nustatyta, kad išsilavinimas yra reikšmingas veiksnys žodyno dydžiui, ypač magistro pakopos (Andriuškevičiūtė, Vilkienė 2019; Brysbaert et al. 2016). Vis dėlto atliekant šiame darbe aprašomą tyrimą buvo siekiama pažvelgti, ar esama skirtumo tarp aukštojo universitetinio ir žemesnio išsilavinimo asmenų žodyno, tad respondentų nebuvo prašoma nurodyti aukštojo išsilavinimo pakopų.

12 pav. AL ir LL grupių žodyno dydis pagal išsilavinimą

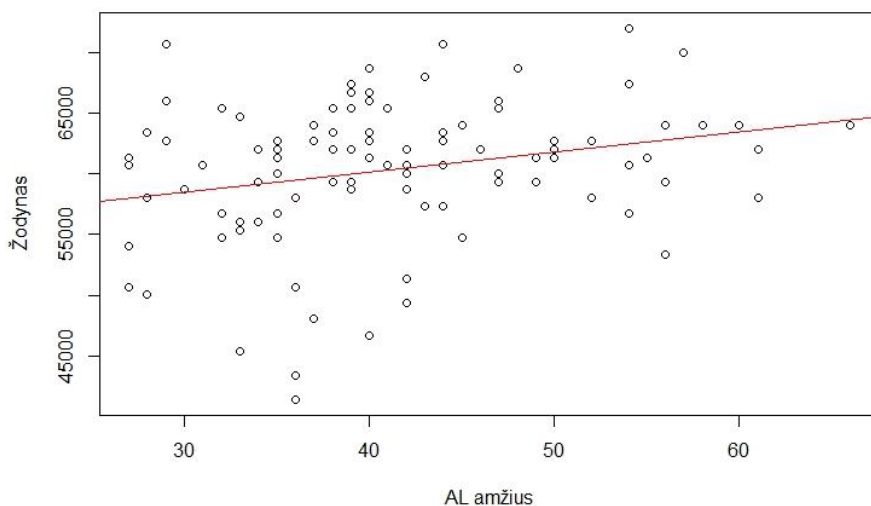
12 paveiksle pateikiamas AL ir LL grupių sugretinimas pagal išsilavinimą. Kaip matyti, AL grupėje didesnę žodyną yra sukaupę aukštąjį universitetinį išsilavinimą įgiję asmenys, tačiau skirtumas nėra didelis. Aukštojo universitetinio išsilavinimo respondentų žodyno dydžio vidurkis yra apie 60 400 žodžių ($SD = 6734$, $M = 62\ 031$), o žemesnio išsilavinimą įgijusių asmenų – apie 60 300 žodžių ($SD = 4720$, $M = 60\ 697$). T testo duomenimis, toks skirtumas yra statistiškai nereikšmingas ($p = 0,972$, $d = 0,006$), tad galima teigti, kad išsilavinimas aptartu požiūriu AL žodyno

dydžiui įtakos neturi. LL grupėje situacija kitokia – žodyno dydis stipriai skiriasi tarp skirtingo išsilavinimo asmenų: aukštąjį universitetinį išsilavinimą įgijusių respondentų žodyno vidurkis yra apie 64 800 žodžių (SD = 6181, M = 64 700), žemesnį išsilavinimą įgijusių asmenų – apie 59 400 (SD = 6597, M = 60 000). T testas parodė, kad skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,000062$, $d = 0,342$), o tai reiškia, kad įgytas išsilavinimas LL grupėje turi įtakos žodyno dydžiui.

Lyginant abi tiriamųjų grupes matyti (12 pav.), kad yra nemažas skirtumas tarp AL ir LL aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčių asmenų žodyno – atitinkamai žodyno vidurkis 60 400 ir 64 800 žodžių. Skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,0008$, $d = 0,687$). Kitaip tariant, Airijoje gyvenantys lietuviai, net ir turėdami aukštąjį išsilavinimą, atskleidė mažesnę K1 žodyną negu Lietuvoje gyvenantys lietuviai. O skirtumas tarp AL ir LL žemesnį išsilavinimą turinčių žmonių yra beveik nepastebimas, bet AL žodyno vidurkis yra didesnis nei LL – atitinkamai 60 300 ir 59 400 žodžių. Vis dėlto skirtumas nėra statistiškai reikšmingas ($p = 0,449$, $d = 0,151$). Apžvelgus šiuos rezultatus galima teigti, kad AL ir LL grupės skiria tik aukštojo išsilavinimo respondentų žodynas. Tad kyla klausimas, kodėl AL aukštąjį universitetinį išsilavinimą įgiję asmenys atskleidė daug mažesnę žodyną nei LL tokį patį išsilavinimą turintys tiriamieji, nors abiejų grupių respondentai išsilavinimą įgijo Lietuvoje.

Kaip minėta, dalis čia aptariamų AL respondentų išvykę iš Lietuvos studijavo ir Airijoje, tad būtų galima daryti prielaidą, kad studijuojant Airijoje stipriai augo respondentų K2 žodynas ir tai galbūt turėjo įtakos K1 žodynui, t. y. K1 žodyno augimas sulėtėjo. Siekiant tai patikrinti buvo atliktas T testas tarp asmenų, studijavusių tik Lietuvoje, t. y. nestudijavusių Airijoje, ir tų, kurie nurodė mokėsi ir Airijoje, bet paaiškėjo, kad žodyno dydžio skirtumas tarp šių grupių nėra statistiškai reikšmingas ($p = 0,108$, $d = 0,342$). Taigi spėjimą, kad studijos antrąja kalba galėtų turėti įtakos K1 žodynui, tenka atmesti. Kita vertus, negalima atmesti prielaidos, kad dėl gyvenimo svietimos kalbos aplinkoje K2 žodynas stipriai augo, o K1 žodynas pildėsi lėčiau nei gyvenant Lietuvoje arba visiškai nustojo augti. Galiausiai buvo apskaičiuotas skirtingo išsilavinimo pogrupių amžiaus vidurkis, siekiant patikrinti, ar rezultatų neveikia amžiaus veiksnys (plg. teoriją, kad žodynas auga kartu su amžiumi). Tačiau ir šią prielaidą tenka atmesti, nes AL aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčių asmenų amžiaus vidurkis 41 metai, o LL tokio paties išsilavinimo asmenų vidutinis amžius 37 metai. Ir atvirkščiai, AL žemesnio išsilavinimo asmenys yra jaunesni negu LL to paties pogrupio respondentai (vidurkis atitinkamai 41 ir 47 metai).

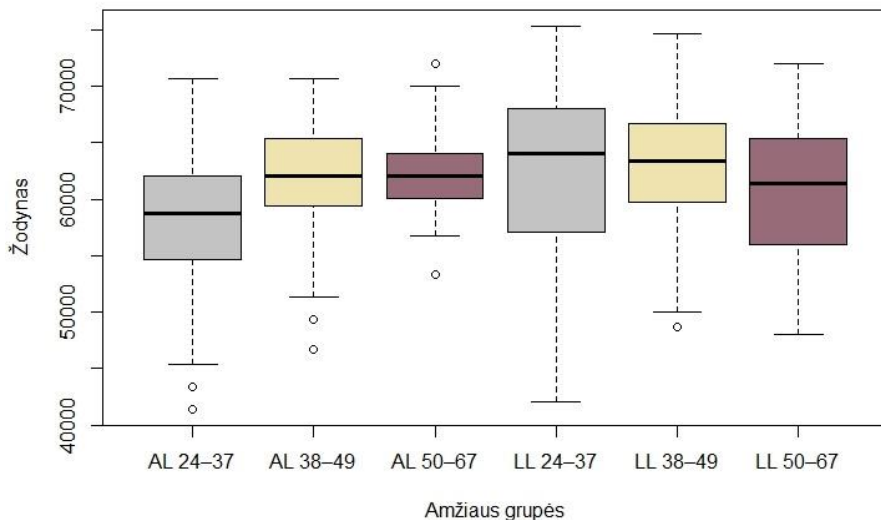
Vis dėlto amžius, kaip pavienis veiksnys, AL ir LL grupėse analizuotas išsamiau. Atliktas koreliacijos testas AL grupėje parodė, kad yra silpna teigiama koreliacija ($R = 0,25$) tarp respondentų amžiaus ir žodyno dydžio (13 pav.), koreliacija statistiškai reikšminga ($p = 0,01$). Taigi pasitvirtina prielaida, kad žodynas auga kartu su amžiumi. Tačiau koreliacijos testas LL grupėje neparodė sąsajos tarp respondentų amžiaus ir žodyno dydžio. Toks rezultatas prieštarauja ankstesniems lietuvių žodyno dydžio tyrimams (Andriuškevičiūtė, Vilkienė 2019). Tad kyla klausimas, kodėl AL grupėje amžius yra reikšmingas kintamasis, o LL grupėje nereikšmingas.

13 pav. AL žodyno ir amžiaus koreliacija

14 paveiksle pateikiamas AL ir LL amžiaus grupių sugretinimas. Žvelgiant į AL amžiaus grupes matyti, kad jauniausių respondentų (24–37 m.) žodynas yra mažiausias (vidurkis 57 700, $SD = 6476$, $M = 58\,696$), o vyresnės grupės (38–49 m.) gerokai didesnis (vidurkis 61 700, $SD = 4\,907$, $M = 62\,031$). Tačiau vėliau žodynas nebeaugo – vyriausios grupės (50–67 m.) žodynas beveiks toks pat kaip ir jaunesnės: mediana tokia pati, bet vidurkis vyriausių respondentų yra šiek tiek aukštesnis nei jaunesnės grupės (atitinkamai apie 62 300 ir 61 700 žodžių). Tad ir amžiaus grupių palyginimas atspindi žodyno augimą su amžiumi, tą

patvirtina ir ANOVA testas ($p = 0,001$, $\eta^2 = 0,12$)⁴⁷. Tačiau LL grupėje situacija priešinga – jauniausių respondentų žodynas yra didžiausias (vidurkis 62 500, SD = 7 524, M = 64 032) ir vėliau palaipsniui mažėja: vidutinio amžiaus grupės vidurkis apie 62 400 žodžių (SD = 6 468, M = 63 365), o vyriausių respondentų žodynas mažiausias (vidurkis 61 300, SD = 6 502, M = 61 364 žodžiai). Tačiau ANOVA testas rodo, kad šie skirtumai LL grupėje nėra statistiškai reikšmingi ($p = 0,737$, $\eta^2 = 0,006$). Lyginant AL ir LL matyti, kad labiausiai skiriasi jauniausio amžiaus grupių žodynas: LL jauniausių respondentų žodyno vidurkis yra 4 800 žodžių didesnis nei AL to paties amžiaus asmenų. Tačiau vyriausių asmenų žodynas AL grupėje šiek tiek didesnis nei LL, skirtumas 1 000 žodžių. Akivaizdu, kad amžius AL ir LL žodyną veikia skirtingai.

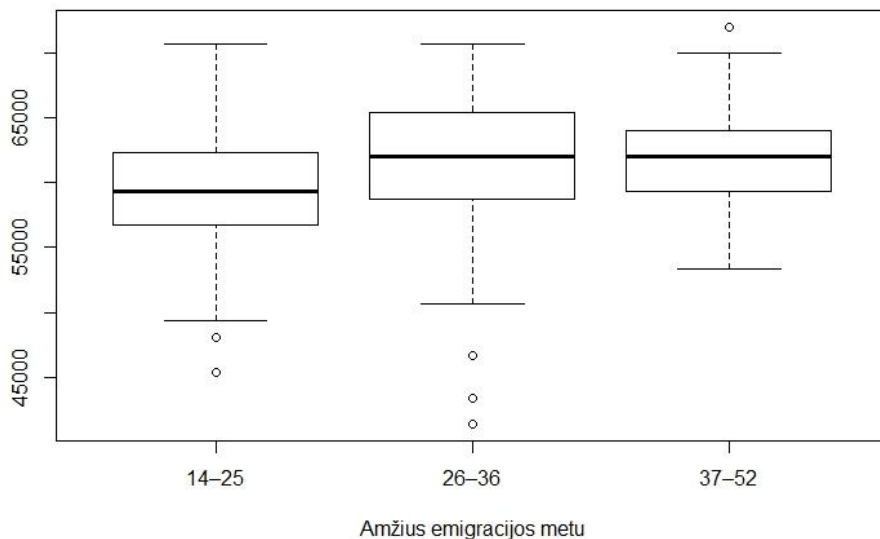

14 pav. AL ir LL amžiaus grupių palyginimas

Išsiaiškinus, kad AL žodyno dydis koreliuoja su respondentų amžiumi apklausos metu, reikia patikrinti, ar esama sąsajos ir su amžiumi emigracijos metu. Koreliacijos testas parodė silpną, bet statistiškai reikšmingą teigiamą koreliaciją ($R = 0,27$; $p = 0,006$), t. y. didesnę lietuvių kalbos žodyną sukaupe tie, kurie iš Lietuvos emigravo būdami vyresnio amžiaus. Tokį rezultatą galima nesunkiai nuspėti, nes logiška, kad ilgiau Lietuvoje gyvenę

⁴⁷ ANOVA testas leidžia palyginti daugiau nei dviejų grupių rezultatų vidurkių skirtumo statistinį reikšmingumą (skirtumas reikšmingas, jeigu $p < 0,05$). Efekto dydis (η^2) parodo tam tikro reiškinio stiprumą. Kai lyginami daugiau nei dviejų grupių rezultatai, mažas efektas, kai $\eta^2 = 0,01$; vidutinis efektas, kai $\eta^2 = 0,06$; didelis efektas, kai $\eta^2 = 0,14$.

respondentai sukaupė didesnę K1 žodyną nei tie, kurie Lietuvoje gyveno trumpiau. Kita vertus, lyginant skirtingo AEM pogrupius (15 pav.) matyti, kad žodyno medianos skiriasi tik tarp pirmų dviejų pogrupių (14–25 m. ir 26–36 m.), atitinkamai 59 363 (vidurkis 59 292, SD = 5 107) ir 62 031 žodis (vidurkis 60 530, SD = 6 720), o trečio pogrupio (37–52 m.) mediana yra tokia pati kaip antro pogrupio (vidurkis 62 776, SD = 4 872). Vis dėlto, atliktas ANOVA testas parodė, kad skirtumai tarp pogrupių nėra statistiškai reikšmingi ($p = 0,099$, $\eta^2 = 0,046$). Matyti, kad du testai parodė skirtingus rezultatus, tad, disertacijos autorės manymu, AEM iš esmės turi įtakos žodyno dydžiui, tačiau poveikis toks nestiprus, kad neatsispindi gretinant skirtingus pogrupius. Kita vertus, gali būti ir taip, kad rezultatai būtų kitokie pogrupius suskirsčius pagal kitas ribas, tačiau čia buvo laikomasi Köpke skirstymo.

15 pav. AL dabartinis žodyno dydis ir amžius emigracijos metu

Atsižvelgiant į tokius rezultatus kilo klausimas, ar esama koreliacijos tarp gyvenimo trukmės Airijoje ir žodyno dydžio, tačiau ir koreliacijos testas, ir dviejų GTE pogrupių (5–10 m. ir 11–21 m.) palyginimas parodė, kad tokios koreliacijos nesama. Taigi galima teigti, kad emigracijos trukmė neturi įtakos tiriamosios grupės žodyno dydžiui.

Apibendrinant jau aptartus rezultatus pasakytina, kad AL grupės žodyno dydžio rezultatams yra reikšmingi respondentų amžiaus apklausos metu ir iš dalies amžiaus emigracijos metu veiksniai, o išsilavinimo kintamasis nėra reikšmingas. LL grupės rezultatai priešingi – reikšmingas išsilavinimo veiksnys, tačiau žodyno dydis nekoreliuoja su respondentų amžiumi. Kyla

klausimas, kodėl AL ir LL rezultatai nėra panašūs. Rezultatai rodo, kad AL žodynas auga kartu su amžiumi, bet nėra susijęs su išsilavinimu, nors visi esami lietuvių kalbos žodyno dydžio tyrimai rodo reikšmingą išsilavinimo įtaką. Tad disertacijos autorė linkusi daryti prielaidą, kad AL rezultatų prieštarumas kitų tyrimų rezultatams leidžia įtarti esant K1 atricijos. Tačiau tokią prielaidą reikėtų tikrinti išsamesniais tyrimais.

6.1.3. Kitų veiksnių įtaka AL žodyno dydžiui

Žodyno testo atlikčių analizė parodė, kad AL grupės žodynas yra mažesnis negu LL grupės, o skirtumas yra statistiškai reikšmingas. Taip pat paaiškėjo keli nekalbiniai veiksniai, turintys įtakos tiriamųjų žodyno dydžiui. Atliekant tyrimą buvo siekiama patikrinti ir kalbinių veiksnių įtaką AL žodyno dydžiui. Norint atsakyti į šį klausimą buvo pasitelkti tiesiniai regresiniai modeliai, į pirminį modelį įtraukiant visus kintamuosius (taip pat ir jau aptartus nekalbinius): respondentų lytį, amžių apklausos ir emigracijos metu, gyvenimo emigracijoje trukmę, išsilavinimą, emigracijos priežastis, vartojamas kalbas Airijoje, kalbas reiškiant mintis ir jausmus, bendravimo kalbą su partneriu (-e) ar sutuoktiniu (-e), lietuvių kalbos vartojimą namuose, darbe, lietuvių bendruomenėje, viešumoje, socialiniuose tinkluose, su draugais, su Lietuvoje gyvenančiais žmonėmis, taip pat lietuviškų tekstų skaitymą savo malonumui, lietuviškos televizijos ar pan. žiūrėjimą, lietuviškos muzikos ar pan. klausymą, rašymą lietuviškai, savo materialinės padėties vertinimą, grįžimo į Lietuvą dažnumą. Vėliau iš pradinio modelio buvo po vieną pašalinami nereikšmingi kintamieji, kol buvo gautas galutinis modelis, kuriame liko tik reikšmingi nepriklausomi kintamieji.

12 lentelė. AL žodyno dydžio rezultatų modelis

	Parametru įverčiai (standartinė paklaida), parametro reikšmingumas
b0 (laisvasis narys)	4,737 (0,015) $p = 0,000$ ***
b1 (amžius emigracijos metu)	0,001 (0,000) $p = 0,027$ *
b2 (K1 su žmonėmis Lietuvoje – kartais)	-0,064 (0,021) $p = 0,004$ **
b3 (K1 su žmonėmis Lietuvoje – niekada)	-0,013 (0,024) $p = 0,586$
b4 (K1 klauso – kartais)	0,029 (0,011) $p = 0,013$ *
b5 (K1 klauso – niekada)	0,017 (0,009) $p = 0,070$
$p < 0,001$ – ***, $p < 0,01$ – **, $p < 0,05$ – *	

Analizės rezultatai parodė, kad didžioji dalis tirtų kintamųjų neturi reikšmingos įtakos AL respondentų žodyno dydžiui. Reikšmingi kintamieji pateikti 12 lentelėje. Kaip matyti, vienas iš reikšmingų veiksnių yra respondentų amžius emigracijos metu. Tačiau šiuose modeliuose tiriamųjų amžius apklausos metu nebėra reikšmingas veiksnys. Kiti reikšmingi veiksniai, kaip matyti lentelėje, yra bendravimas lietuviškai su žmonėmis Lietuvoje ir klausymo kalbinė veikla (muzikos, garsinių knygų ar pan.). Rezultatai rodo, kad tų tiriamųjų, kurie lietuviškai su žmonėmis Lietuvoje bendrauja kartais, žodynas yra mažesnis nei tų, kurie bendrauja dažnai. Toks rezultatas lengvai paaiškinamas – dažnas K1 vartojimas, t. y. K1 aktyvinimas, neleidžia pasireikšti ar bent nutolina kalbos atriciją. Tačiau sunku paaiškinti, kodėl rezultatai rodo, kad lietuviškų garso įrašų klausymas kartais respondentų žodyną veikia geriau nei dažnas klausymas. Patikrinus atsakymus į klausimą, kaip dažnai respondentai klauso lietuvių kalba, matyti, kad atsakymo variantų pasiskirstymas nėra labai tolygus: dažnai klauso 49 asmenys, kartais – 19, o niekada – 32 asmenys. Galima manyti, kad šis netolygumas lėmė ir tokį nepaaiškinamą rezultatą. Be to, neatmestina, kad atsakymų variantus „dažnai“ ir „kartais“ respondentai galėjo suprasti nevienodai (kas vienam atrodo dažnai, kito gali būti suprantama kaip kartais), todėl ir rezultatai sunkiai paaiškinami. Galiausiai, svarbu ir tai, kokio tipo, kokių temų tekstų klausoma: klausantys kartais, bet informacine ir kalbine prasme turtingų tekstų, tikėtina, sukaupia didesnę žodyną nei klausantys dažnai, bet mažiau turtingų tekstų.

6.2. Kokybinio tyrimo dalyviai ir rezultatai

6.2.1. Kokybinio tyrimo dalyviai

Kokybiniame tyrime dalyvavo ir objektų įvardijimo užduotį atliko 30 Airijoje gyvenančių lietuvių. Visi šie asmenys dalyvavo ir kiekybiniame tyrime bei atsakė į Sociolingvistinio klausimyno klausimus. Taigi visi šie 30 AL grupės asmenų yra lietuviai ir jų gimtoji kalba – lietuvių, visi iš Lietuvos išvyko ne jaunesni kaip 12 metų amžiaus ir apklausos metu Airijoje buvo išgyvenę ne trumpiau kaip 5 metus. Tiriamosios grupės atsakymai buvo gretinami su kontrolinės grupės, kurią sudaro 30 Lietuvoje gyvenančių lietuvių. Informantų grupės buvo siekiama subalansuoti amžiaus, išsilavinimo ir lyties aspektais (13 lentelė).

13 lentelė. AL ir LL grupių sugretinimas

		AL	LL
	N	30	30
Lytis	Vyrai	5	7
	Moterys	25	23
Išsilavinimas	Aukštasis	18	18
	Kita	12	12
Amžius apklausos metu	Vidurkis	40	40
	Jauniausias	28	31
	Vyriausias	66	56
Amžius emigracijos metu	Vidurkis	26	–
	Jauniausias	14	–
	Vyriausias	49	–
Gyvenimo Airijoje trukmė	Vidurkis	14	–

Tiriamąją grupę sudaro 30 Airijos lietuvių: 25 moterys ir 5 vyrai. Didesnė dalis tiriamųjų yra Lietuvoje įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą (18 asmenų) ir šiek tiek mažiau – žemesnį išsilavinimą (12 asmenų). AL grupės amžiaus vidurkis 40 metų: jauniausiam dalyviui apklausos metu buvo 28 metai (iš Lietuvos išvyko būdamas 14 metų), o vyriausiam – 66 metai (iš Lietuvos išvyko būdamas 49 metų).

Kontrolinėje grupėje yra 23 moterys ir 7 vyrai. Pagal išsilavinimą AL ir LL grupės visiškai sutampa: 18 asmenų įgijo aukštąjį universitetinį išsilavinimą, o 12 – žemesnį. LL grupės amžiaus vidurkis taip pat yra 40 metų, tačiau jauniausias LL asmuo, kuriam 31 metai, yra truputį vyresnis už AL jauniausią asmenį, o vyriausias LL asmuo, kuriam 56 metai, yra kiek jaunesnis už vyriausią AL asmenį. Vis dėlto skirtumai tarp grupių yra nedideli, tad galima sakyti, kad iš esmės AL ir LL grupės pavyko subalansuoti minėtais aspektais.

Kadangi tai yra kokybinis tyrimas ir tiriamųjų imtis nėra didelė, rezultatai nebus siejami su Sociolingvistinio klausimyno atsakymais. Todėl šio klausimyno atsakymai čia nėra aptariami.

6.2.2. Kokybinio tyrimo rezultatai

Kaip jau minėta, kokybinio tyrimo dalyviams buvo paėiliui rodomi du paveikslai ir buvo prašoma papasakoti, ką mato. Paveiksle *Pajūris* buvo užkoduoti ir stebimi 59 žodžiai, o paveiksle *Miesto šventė* – 50. Tačiau atliekant tyrimą pokalbiai su kiekvienu tiriamuoju klostėsi skirtingai (pavyzdžiui, vieni tiriamieji turėjo mažiau laiko pokalbiui nei kiti ar vieni buvo kalbesni nei kiti ir pan.), tad ne visų informantų buvo paklausta visų užkoduotų žodžių. Kitaip tariant, įrašytoje informantų kalboje skiriasi pateiktų stebimų raiškos vienetų skaičius. Dėl šios priežasties analizuojant duomenis buvo nuspręsta atmesti visus nepaklaustus atvejus, kad šie neiškreiptų analizės rezultatų. Rezultatai skaičiuojami procentais, o kiekvieno informanto paklaustų raiškos vienetų suma sudaro 100 procentų. Paklausti, bet nepateikti raiškos vienetai bei su jais susiję dvejonių žymenys į analizę yra įtraukiami. Apskaičiavus kiekvieno informanto rezultatus buvo išvesti abiejų grupių vidurkiai, kurie toliau ir yra aptariami bei lyginami: pirmiausia aptariami dvejonės žymenys (6.2.2.1 skyrelis), o vėliau komentuojami informantų raiškos vienetai ir jų kategorijos (6.2.2.2 skyrelis).

Kadangi objektų įvardijimo užduotis sudaryta iš dviejų dalių (du paveikslai), tyrimo rezultatai abiejuose skyriuose aprašomi tokia seka: pirmiausia aptariami kiekvieno paveikslo užduoties atlikčių rezultatai atskirai, vėliau apibendrinant abiejų paveikslų rezultatai susumuojami. Tokiu būdu aptariami dvejonės žymenys ir raiškos vienetai. Galiausiai rezultatai apibendrinami ir apžvelgiama, apie kurį paveikslą informantams kalbėti buvo lengviau.

6.2.2.1. Dvejonės žymenys

Siekiant atsakyti į klausimą, ar AL informantų kalboje yra daugiau dvejojimo ženklų nei kontrolinės grupės kalboje, informantų kalboje buvo fiksuojami dvejonės žymenys suskirstant juos į penkias grupes: pauzė, kartojimas, korekcija, pripažinimas, kad nežino, kelių dvejonės žymenų samplaika. Kaip jau minėta, tokie dvejonės žymenys rodo, kad asmuo kalbėdamas susiduria su leksinio prieinamumo sunkumais. Tyrimo rezultatai pateikiami procentais, nurodančiais, kokia dalis iš visų paklaustų raiškos vienetų (100 proc.) buvo pasakyta dvejojant. Pirmiausia informantų buvo prašoma kalbėti apie paveikslą *Pajūris*, tad šie rezultatai ir bus pirmiausia aptariami.

Paveikslo *Pajūris* rezultatai pateikiami 14 lentelėje.

14 lentelė. Dvejonės žymenys atliekant paveikslo „Pajūris“ objektų įvardijimo užduotį (proc.)

	Pauzė	Kartojimas	Korekcija	Nežino	Samplaika	Iš viso
AL	11,6	0,9	2,7	1,1	2,5	18,8
LL	8,5	0,3	1,3	1,6	1,1	12,8

Rezultatai rodo, kad AL informantų užduoties atliktyse vidutiniškai 18,8 proc. raiškos vienetų buvo pavartoti dvejojant. Dažniausias dvejonės žymuo – pauzė (11,6 proc.), o visų kitų dvejonės žymenų pasitaikė kur kas rečiau: apie 1 proc. sudaro kartojimas (0,9 proc.) ir pripažinimas, kad nežino ar neatsimena žodžio (1,1 proc.), 2,7 proc. sudaro korekcijos ir 2,5 proc. – dvejonės žymenų samplaikos. Kontrolinės grupės rezultatai truputį skiriasi, jų atliktyse vidutiniškai 12,8 proc. raiškos vienetų buvo pasakyti dvejojant. Šioje grupėje, kaip ir AL grupėje, pauzės užima didžiausią dalį dvejonės žymenų – 8,5 proc., tačiau tai yra 3,1 proc. mažiau nei AL grupėje. LL kalboje buvo fiksuota 0,3 proc. kartojimo atvejų, 1,3 proc. korekcijų ir 1,1 proc. dvejonės žymenų samplaikų – visais atvejais mažiau nei AL grupėje. Tačiau pasitaikė 1,6 proc. atvejų, kai pripažino, kad nežino žodžio (0,5 proc. daugiau nei AL grupėje).

Siekiant įvertinti, ar dvejonės žymenų pavartojimo dažnumo skirtumai tarp grupių yra reikšmingi, buvo atlikti T testai su kiekviena dvejonės žymenų kategorija. Paaiškėjo, kad AL grupės kalboje fiksuota daugiau pauzių ($p = 0,032$, $d = 0,565$), korekcijų ($p = 0,007$, $d = 0,719$) ir dvejonės žymenų samplaikų ($p = 0,007$, $d = 0,722$) nei LL grupėje ir šie skirtumai yra statistiškai reikšmingi. Taigi ir bendras dvejonės žymenų pavartojimas AL grupėje yra didesnis nei LL grupėje ($p = 0,0007$, $d = 0,920$), skirtumas statistiškai reikšmingas. Atsižvelgiant į šiuos rezultatus galima sakyti, kad AL kalboje apie paveikslą *Pajūris* fiksuojama daugiau dvejonės žymenų nei kontrolinės grupės kalboje.

Paveikslo *Miesto šventė* objektų įvardijimuose dvejonės žymenų dažnis nelabai skiriasi nuo paveikslo *Pajūris* (15 lentelė).

15 lentelė. Dvejonės žymenys atliekant paveikslo „Miesto šventė“ objektų įvardijimo užduotį (proc.)

	Pauzė	Kartojimas	Korekcija	Nežino	Samplaika	Iš viso
AL	12,4	0,8	1,8	2,4	2,1	19,5
LL	10,2	0,1	1,6	1,8	0,8	14,4

Tiriamosios grupės informantų kalboje vidutiniškai 19,5 proc. visų raiškos vienetų buvo pasakyti dvejojant. Dažniausias dvejonės žymuo yra pauzė (12,4 proc.), o rečiausias – kartojimas (0,8 proc.). Visų kitų dvejonės žymenų pasitaikė daug rečiau: korekcija sudaro 1,8 proc. visų raiškos atvejų, pripažinimas, kad nežino žodžio – 2,4 proc. ir žymenų samplaikos – 2,1 proc. Gana panašūs rezultatai matomi ir LL grupėje. Šių informantų kalboje vidutiniškai 14,4 proc. visų raiškos vienetų buvo pavartoti dvejojant. Dažniausiai pasitaikė pauzės (10,2 proc.), o kartojimų fiksuota tik 0,1 proc. Likę dvejonės žymenys, kaip ir AL kalboje, pasitaikė nedažnai: korekcija sudaro 1,6 proc. visų raiškos atvejų, pripažinimas, kad nežino žodžio – 1,8 proc. ir dvejonės žymenų samplaikos – 0,8 proc.

Vis dėlto atliktos T testų analizės parodė, kad statistiškai reikšmingai skiriasi tik dvejonių žymenų samplaikų dažnis ($p = 0,008$, $d = 0,708$), t. y. AL grupėje tokių samplaikų buvo daugiau nei LL grupėje. Bendras dvejonės žymenų pavartojimo dažnumas taip pat skiriasi: AL grupėje jų fiksuota daugiau nei LL grupėje ($p = 0,018$, $d = 0,628$) ir skirtumas yra statistiškai reikšmingas. Taigi galima teigti, kad atlikdami antro paveikslo – *Miesto šventės* – objektų įvardijimo užduotį AL grupės informantai dvejojo dažniau nei kontrolinės grupės asmenys.

Abiejų paveikslų objektų įvardijimo dvejonės žymenų rezultatai pateikiami 16 lentelėje. Lyginant grupių rezultatus matyti, kad AL informantų atliktyse dvejonės žymenų buvo daugiau negu LL grupės (atitinkamai 19,2 proc. ir 13,6 proc.). Abiejų grupių kalboje dažniausiai pasitaikęs dvejonės žymuo buvo pauzė: AL kalboje 12 proc., o LL kalboje kiek mažiau – 9,3 proc. Korekcijos ir dvejonės žymenų samplaikos AL grupėje buvo fiksuotos vienodai dažnai – po 2,3 proc., o LL grupėje atitinkamai 1,4 ir 0,9 proc. Abiejose grupėse beveik vienodai kartų pasitaikė pripažinimas, kad nežino žodžio (AL grupėje 1,8 proc., o LL – 1,7 proc.). Kartojimų AL grupėje buvo 0,8 proc., o LL grupėje tik 0,2 proc.

16 lentelė. AL ir LL abiejų paveikslų objektų įvardijimo dvejonės žymenys (proc.)

	Pauzė	Kartojimas	Korekcija	Nežino	Samplaika	Iš viso
AL	12,0	0,8	2,3	1,8	2,3	19,2
LL	9,3	0,2	1,4	1,7	0,9	13,6

Atlikti T testai rodo, kad AL grupės abiejų paveikslų objektų įvardijimo atliktyse fiksuota daugiau beveik visų kategorijų dvejonės žymenų: pauzių ($p = 0,017$, $d = 0,441$), kartojimų ($p = 0,013$, $d = 0,462$), korekcijų

($p = 0,038$, $d = 0,383$) ir samplaikų ($p = 0,0001$, $d = 0,718$) negu LL grupėje. Bendras visų dvejonės žymenų pavartojimo dažnumas taip pat skiriasi – AL grupėje jų buvo daugiau ($p = 0,000$, $d = 0,759$) negu LL grupėje ir skirtumas statistiškai reikšmingas. Taigi į tyrimo klausimą, ar dvejonės žymenų AL informantų kalboje yra daugiau nei kontrolinės grupės kalboje, galima atsakyti teigiamai. Tiriamojoje grupėje esantis didesnis dvejonės žymenų kiekis nei kontrolinėje grupėje leidžia manyti, kad AL grupėje leksinis prieinamumas yra kiek sutrikęs, lyginant su LL grupe, o tai gali rodyti, kad AL grupės K1 žodynas patiria atriciją.

Rengiant paveikslų atpasakojimo užduotį buvo daryta prielaida, kad informantams bus lengviau įvardyti paveikslo *Pajūris* objektus, nes jame vaizduojamos asmeninio gyvenimo situacijos, priešingai nei paveiksle *Miesto šventė*, kurio pagrindas yra viešojo gyvenimo scenos. Siekiant išsiaiškinti, ar prielaida pasitvirtino, buvo sugretintos kiekvienos grupės skirtingų paveikslų objektų įvardijimo atliktys (17 lentelė). Žvelgiant į AL duomenų sugretinimą matyti, kad nors ir nedideliu skirtumu, bet dvejonės žymenų daugiau fiksuota paveikslo *Miesto šventė* objektų įvardijimuose: daugiau pauzių ir atvejų, kai informantai pripažino nežinantys ar neatsimenantys žodžio. Vis dėlto T testai parodė, kad tik nežinojimo atvejų dažnumo skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,039$, $d = 0,545$). Bendras dvejonės žymenų dažnumas skirtingų paveikslų atpasakojimuose reikšmingai nesiskiria. Taigi galima sakyti, kad prielaida pasitvirtino tik iš dalies – AL grupės informantams leksinis prieinamumas vyko sklandžiau kalbant apie paveikslą *Pajūris*.

17 lentelė. AL ir LL dvejonės žymenys skirtingų paveikslų objektų įvardijimuose (proc.)

	Pauzė	Kartojimas	Korekcija	Nežino	Samplaika	Iš viso
AL <i>Pajūris</i>	11,6	0,9	2,7	1,1	2,5	18,8
AL <i>Miesto šventė</i>	12,4	0,8	1,8	2,4	2,1	19,5
LL <i>Pajūris</i>	8,5	0,3	1,3	1,6	1,1	12,8
LL <i>Miesto šventė</i>	10,2	0,1	1,6	1,8	0,8	14,4

LL grupės dvejonės žymenų pasiskirstymas atrodo panašiai kaip ir AL grupės, t. y. dvejonės žymenų daugiau fiksuota paveikslo *Miesto šventė* objektų įvardijimuose: daugiau pauzių, korekcijų ir pripažinimo, kad nežino ar neatsimena žodžio. Vis dėlto T testai nerodo statistinio reikšmingumo, tad galima sakyti, kad dvejonės žymenų atžvilgiu LL informantams atlikti paveikslo *Miesto šventė* objektų įvardijimo užduotį nebuvo sunkiau negu paveikslo *Pajūris*.

6.2.2.2. Informantų raiškos vienetai

Atsakant į klausimą, ar kontrolinė grupė geriau atlieka kontroliuojamus žodžių prieinamumo testus negu tiriamoji grupė, buvo vertinami informantų raiškos vienetai, kurių jie buvo paklausti prašant įvardyti užkoduotus žodžius. Informantų atsakymai ir tie atvejai, kai nepateikė atsakymo, nes nežinojo žodžio, buvo suskirstyti į kelias kategorijas: tinkamas raiškos vienetas, netinkamas raiškos vienetas, kodų kaita, neegzistuojantis žodis, atsakymas nepateiktas ir kita. Buvo daroma prielaida, kad LL grupės atlikčių rezultatai bus geresni negu AL grupės. Rezultatai pateikiami procentais, kai visi paklausti raiškos vienetai sudaro 100 proc. Pirmiausia aptariami paveikslo *Pajūris* objektų įvardijimo užduoties raiškos vienetai ir jų pavyzdžiai, tada paveikslo *Miesto šventė*, o galiausiai apibendrinant abiejų paveikslų rezultatai susumuojami.

Pirmiausia informantai turėjo kalbėti apie paveikslą *Pajūris*, vaizduojantį asmeninio gyvenimo situacijas. Šio paveikslo rezultatai pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė. *Paveikslo „Pajūris“ raiškos vienetų analizės rezultatai (proc.)*

	Tinkamas	Netinkamas	Kodų kaita	Neegzistuojantis	Nepateikta	Kita
AL	97,9	1,2	0,1	0,2	0,4	0,3
LL	99,0	0,7	0,1	0,2	0,0	0,0

Duomenys rodo, kad AL grupėje vidutiniškai 97,9 proc. pavartotų raiškos vienetų yra tinkami stebimiems objektams įvardyti. Netinkamais laikyti tik 1,2 proc. raiškos vienetų, kurie pateikiami 19 lentelėje.

19 lentelė. AL netinkami raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	AL netinkami raiškos vienetai
plaukmenys	plautai, plaustai
valtis	laivas
nuometas	vestuvinė užuolaida
pūsti (burbulus) ⁴⁸	daryti (burbulus)
ištrūkti	nutrūkti
dryžuotas	kvadratinis
sukti (lanką)	daryti (lanko pratimus)
(sporto) kilimėlis	gimnastikos dekis
paklotas	užtiesalas (3) ⁴⁹ , kilimas (2), apklotas, uždangalas
languotas	raštuotas, kvadratinis (2)

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, AL informantams nebuvo lengva įvardyti plaukmenis ir paklotą, ant kurio pajūryje guli ar sėdi žmonės. Šiems objektams įvardyti pateikti raiškos vienetai plačiau aptariami 5.3.1 skyrelyje, tad čia nebus komentuojami. Taip pat kai kuriems asmenims buvo sunku įvardyti paklotą išorės ypatybės: languotą paklotą vadino raštuotu ar kvadratinium, dryžuotas paklotas taip pat pavadintas kvadratinium. Dėl pastarojo varianto būtų galima manyti, kad tai tiesiog kalbos riktas, tačiau ištrauka iš interviu rodo, kad tai nėra riktas:

15. I: *jisai skaito laikraštį ir jie guli ant kilimėlio... kvadratinio languoto*

T: *o šitas koks?*

I: *... nu irgi kvadratinis ir kokios čia rudo rudos spalvos [apie dryžuotą] (M49/21)*

15 pavyzdyje informantas pirmiausia kalba apie paklotą 8 scenoje (žr. 4 priedą). Matyti, kad ir dėl šio pakloto ypatybės abejojama: asmuo įvardija kelis variantus (*kvadratinis* ir *languotas*), tačiau abu variantai pateikti su klausiamąja intonacija, taigi informantas nėra tikras, kuris žodis yra tinkamas (tokie atvejai priskiriami į *Kita* kategoriją). Tada tyrėjas pasiteirauja apie pakloto 5 scenoje paviršiaus ypatybę ir informantas atsako,

⁴⁸ Stebimų žodžių stulpelyje skliausteliuose pateikiamais žodžiais patikslinama situacija. Raiškos vienetų stulpelyje skliausteliuose pateikiami žodžiai iš informanto kalbos, siekiant parodyti tikslesnę pasakymą.

⁴⁹ Skaičiumi skliausteliuose nurodoma, kiek tokių pavartojimo atvejų rasta.

kad tas paklotas taip pat yra kvadratinis. Vis dėlto sunku suprasti, kodėl visiškai skirtingos ypatybės pavadintos vienu žodžiu, tad disertacijos autorė neatmeta galimybės, kad įvyko nesusipratimas. Kita vertus, žodis *kvadratinis*, pavartotas languotam paklotui apibūdinti, taip pat laikytas netinkamu raiškos vienetu, nes tokiu žodžiu nusakoma ne paviršiaus ypatybė, o objekto forma, t. y. reiškia *kvadrato formos* (plg. „panašus į pamatiniu žodžiu reiškiamą daiktą, turįs jo pavidalą, formą <...>: *kamuolinis žaibas, gabalinis cukrus*“, DLKG 2005, 211).

Kitas AL grupėje pasitaikęs raiškos vienetas languotam paklotui apibūdinti buvo *raštuotas*:

16. *tai sėdi trys žmogeliukai trys draugai ant kilimo raštuoto* (M35/14)

Nors su formantu *-uotas* nurodoma paviršiaus ypatybė, vis dėlto pamatiniu žodžiu *raštas* pavadinamas „audinio <...> piešinys, marginys“ (DLKŽ), o, autorės manymu, languotas audinys yra dekoruotas ne piešiniais ar marginiais, bet langais. 16 pavyzdyje matyti ir kitas netinkamo raiškos vieneto pavyzdys – paklotas pavadintas kilimu. Tačiau kilimu vadinamas „ant grindų tiesiamas <...> sunkus spalvotas audeklas“ (DLKŽ). Taigi kilimu įprasta vadinti patalpoje (dažniausiai) patiesiamą sunkų audeklą, interjero detalę, bet ne paplūdimio paklotą, todėl šis raiškos vienetas laikytas netinkamu.

19 lentelėje esantys raiškos vienetai *daryti burbulus* ir *daryti lanko pratimus* rodo, kad kyla sunkumų iš atminties iškeliant tam tikrus veiksmožodžius, šiuo atveju *pūsti* ir *sukti* (17 ir 18 pvz.). Tad šiuos veiksmožodžius informantai pakeičia neutralėsiu žodžiu *daryti*.

17. *vienas vaikas... daro burbulus iš gumos ir... sėėėėdi telefone* (M38/9)

18. *jinai daro lanko kažkokius pratimus tikrai ne joga* (M35/14)

Kaip matyti iš 17 pavyzdžio, informantas truputį sudvejoja, atsiranda pauzė kalbėjime ir tai jau gali būti ženklas, kad patiriama sunkumų iškeliant iš atminties tinkamą žodį, o po pauzės pavartoja žodį *daryti*. Kaip jau minėta 5.3.1 skyrelyje, CLARIN tekstynas rodo, kad junginys *daryti burbulą* vartojamas retai, be to, reikšmė nesutampa su norima perduoti informacija. Junginio *pūsti burbulą* pavyzdžių tekстыne randama daugiau ir nors didžioji dalis pateikiamų pavyzdžių taip pat turi kitą reikšmę (pavyzdžiui, kalbama apie ekonomikos burbulą arba burbulu vadinamas kažkoks per daug sureikšmintas dalykas, problema), yra ir tokių pavyzdžių, kuriuose burbulas yra oro burbulas iš kramtomosios gumos ar vandens. Tad žodis *daryti* tokiame kontekste laikytas netinkamu raiškos vienetu. Iš pradžių disertacijos autorės manya, kad informanto pasirinkimas aptariamame kontekste vartoti

veiksmazodį *daryti* galėjo būti paveiktas anglų kalbos, kurioje veiksmazodžiai *do* ar *make* (liet. *daryti*) gali būti jungiami su įvairiais daiktavardžiais, tad buvo ieškota, ar esama šių veiksmazodžių junginių su žodžiu *bubble* (liet. *burbulas*). Tačiau nei paieška anglų kalbos tekстыne naudojant *Sketch engine*⁵⁰ įrankį, nei paieška *Google* naršyklėje nepateikė tokių pavyzdžių, bet rado junginio *blow bubble* (liet. *pūsti burbulą*) pavartojimų. Taigi ir anglų, ir lietuvių kalbose junginys *daryti burbulą* (ar *daryti burbulus*) nėra įprastas, tad lieka neaišku, kodėl šiam veiksmui įvardyti buvo pasirinktas veiksmazodis *daryti*.

18 pavyzdyje asmuo kalba apie moterį, sukančią ant liemens lanką, ir taip pat pavartoja žodį *daryti*, dėl to pasikeičia junginio struktūra ir objektas, junginys pailgėja: įprastas junginys *sukti lanką* pakeičiamas kitu – *daryti lanko pratimus*. Pastarasis nėra įprastas lietuvių kalboje, disertacijos autorei nepavyko rasti nė vieno tokio pavartojimo, tačiau randama pavartojimų *pratimai su lanku*. Gali būti, kad informantas tai ir norėjo pasakyti, tačiau tikėtina, kad dėl anglų kalbos įtakos, kuomet panašiam pasakyme nebūtinai prielinksnis (plg. *hoop exercise* arba *hoop workout*), verčiant pažodžiui į lietuvių kalbą pavartojama nenatūrali konstrukcija. Taigi šiuo atveju veiksmazodis *daryti* taip pat laikytas netinkamu raiškos vienetu, nes suardo įprastą žodžių junginį.

AL kalboje pasitaikė ir keli kodų kaitos atvejai (0,1 proc.), jų pavyzdžiai pateikiami 20 lentelėje.

20 lentelė. AL kodų kaitos atvejai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	AL kodų kaita
nardyti	snorkeling
kilimėlis	yoga mat

Kaip matyti 19 pavyzdyje, informantas kelis kartus pasako, kad nežino lietuviško žodžio, ir pavartoja anglišką. Kita vertus, ši veiksmą paveiksle *Pajūris* buvo keblu įvardyti daugeliui informantų (LL grupėje taip pat), galbūt todėl, kad anglų kalboje giluminis nardymas ir paviršinis nardymas vadinami skirtingais žodžiais, o lietuvių kalboje abu veiksmai vadinami vienu veiksmazodžiu *nardyti*. Taigi galbūt informantai lietuvišką veiksmazodį *nardyti* sieja su visišku panirimu po vandeniu ir sutrinka, kai reikia įvardyti truputį kitokį veiksmą. Todėl tokia situacija nebūtinai reiškia, kad kalbantysis nežino ar neatsimena žodžio *nardyti*.

⁵⁰ Prieiga internetu: <https://www.sketchengine.eu/> [žiūrėta 2021 09 15].

19. *čia mergina nežinau kaip lietuviškai pavadinti ee neturiu lietuviško žodžio snorkeling [juokiasi] (M35/19)*
20. *šita mergaitė ee suka... mmm lanką [klausiamoji intonacija] stovi ant kaip jogos ee... eee yoga mat [juokiasi] (M41/19)*

20 pavyzdyje taip pat matyti, kad informantas sutrinka, iš pradžių bando sakyti lietuviškai ir sustoja, tačiau galiausiai pasako angliškai. Be to, abiejuose pavyzdžiuose informantai pasakę angliškus žodžius nusijuokia, parodo, kad tie žodžiai ne išsprūdo nesąmoningai, o buvo pavartoti specialiai, nes tą akimirką mintyse nerado tinkamo lietuviško atitikmens.

Neegzistuojančių raiškos vienetų AL kalboje taip pat nebuvo daug (21 lentelė).

21 lentelė. *AL neegzistuojantys raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)*

Stebimi žodžiai	AL neegzistuojantys
nardyti	snorkliuoti
pulti	nuknektinti
varvėti	apsidėblinti

Kaip matyti, čia ir vėl tarp stebimų žodžių yra *nardyti*. Šiuo atveju informantas taip pat, kaip ir anksčiau aptartame pavyzdyje, renkasi anglišką žodį, tačiau jį sulietuvina (21 pvz.).

21. *kita mergaitė ee jinai... plaukia kaip dabar čia pasakyt su veidu pasinėrusi į vandenį snorkliuoja [klausiamoji intonacija] kažkas tai panašaus (M49/21)*

Iš 21 pavyzdžio aišku, kad informantas ieško tokio žodžio, kuris nusako ne visišką, o tik dalinį panirimą po vandeniui, ir neradęs pasitelkia anglišką žinomą variantą. Kiti 21 lentelėje pateikti atvejai išsamiau aptarti 5.3.1 skyrelyje, tad čia nedetalizuojami.

Kategorijoje *Nepateikta* įtraukiami atvejai, kai tiriamųjų buvo prašoma įvardyti situaciją, bet jie neįvardijo, nes tinkamo žodžio nežinojo arba tą akimirką nepavyko jo parinkti. Tokių atvejų fiksuota 0,4 proc. Informantai nežinojo, kaip pavadinti šiuos stebimus objektus: plaukmenis, nardymo kaukę, nuometą, pavadėlį, asmenukę, ir kaip apibūdinti taškuotą maudymosi kostiumėlį. Dažniausiai tiriamieji pripažindavo, kad nežino, kaip kažką pavadinti, ir tęsdavo pasakojimą (22 ir 23 pvz.).

22. *čianais moteris plaukioja su... dabar kaip čia jie vadinasi kur ant kojų dedasi neprisimenu* (M37/15)
23. *bet gulbė bando ee žmonos mmmm vat neprisimenu kaip vadinasi šitas ant galvos uždėtas jaunajai* (M49/21)
24. *sakyčiau nu su nardymo su lastais su viskuom* (M37/14)

Kaip matyti 22 ir 23 pavyzdžiuose, informantams nepavyksta rasti reikiamų žodžių, bet jie negaišdami laiko pasakoja toliau. 24 pavyzdyje informantas tarsi bando prisiminti, kaip įvardyti nardymo kaukę, pradeda sakydamas *su nardymo*, tačiau pakeičia mintį ir įvardija plaukmenis, galiausiai pabaigia pasakymą sakydamas *su viskuom*, tarsi norėdamas pasakyti *su visa nardymo įranga*. Vis dėlto niekaip nepavadina nardymo kaukės, nors yra ženklų, kad bandė įvardyti, todėl šis atvejis taip pat priskirtas kategorijai *Nepateikta*.

Paskutinė kategorija – *Kita*. Į šią kategoriją pateko tie raiškos vienetai, kurių dėl kokių nors požymių nebuvo įmanoma priskirti anksčiau aptartoms kategorijoms – iš viso 0,3 proc. *Kita* pavyzdžiai pateikiami 22 lentelėje.

22 lentelė. AL kiti raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	AL kiti raiškos vienetai
nuometas	suknelė
paklotas	paklodė / pledas
languotas	kvadratinis / languotas
nėščia	besilaukti

22 lentelėje keli raiškos vienetai pateikti su pasviruoju brūkšniu, tai reiškia, kad informantai tuos variantus pateikė kaip sinonimiškus ar niekaip nepatvirtino, kuris iš pateiktų variantų yra tinkamas (25 pvz.).

25. *irgi paplūdimyje ant... ant paklodės ant pledo kaip* [klausiamoji intonacija] (V39/7)

Šiame pavyzdyje informantas pateikia kelis variantus ir galiausiai tarsi savęs paklausia, kuris iš šių variantų yra tinkamas (*kaip?*). Panašiai yra ir su raiškos vienetais *kvadratinis / languotas*. 22 lentelėje matyti atvejis, kai informantas nuometą pavadina *suknele*. Tiriamojo kalboje nėra jokių ženklų, kurie parodytų, kodėl taip nutiko, tad galima tik spėti, kad galbūt nelabai gerai išsižiūrėjo į paveikslą (2 scena paveiksle *Pajūris*) arba visą nuotakos aprangą apibendrinamas pavadino *suknele*. Taigi toks atvejis buvo priskirtas į kategoriją *Kita*.

26. *moteris su vaiku moteris besilaukia panašu* (V35/13)

Paveikslo 7 scenoje vaizduojamą nėščią moterį daugelis informantų vadino *besilaukiančia*, tačiau pasitaikė atvejais, kai asmuo sakė *moteris besilaukia* (26 pvz.). Veiksmažodžio *besilaukti* vartojimas nėra įprastas (CLARIN tekстыne vartojimo pavyzdžių nepateikiama, o *Google* paieškoje rodomi tik keli pavartojimo atvejai), tačiau dalyvinė forma *besilaukianti* vartosenoje yra kur kas dažnesnė (tą rodo ir CLARIN, ir *Google*). Neaišku, kodėl informantas pasirinko tokią formą: gali būti, kad tai kalbos riktas, bet gali būti, kad tiriamasis iš dažniau vartojamos dalyvinės formos pasidarė pamatinį žodį, kurį ir pavartojo. Tačiau tai jau yra gramatinės sistemos aspektas, o ne žodyno, tad aptariamas atvejis buvo įtrauktas į kategoriją *Kita*.

Kaip jau rodyta 18 lentelėje, LL grupės paveikslo *Pajūris* objektų įvardijimo rezultatai šiek tiek skiriasi nuo AL grupės. Tinkami raiškos vienetai sudaro 99 proc. visų atvejų, o netinkami – tik 0,7 proc. (beveik perpus mažiau nei AL grupėje). Netinkami raiškos vienetai pateikiami 23 lentelėje.

23 lentelė. *LL netinkami raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)*

Stebimi žodžiai	LL netinkami raiškos vienetai
plaukmenys	plaustai
(nardymo) kaukė	akvalango oro tūbelis
jaunieji	jaunikiai
nuometas	sarafanas
lankas	ratas
(sporto) kilimėlis	čiužinys, čiužinukas (2)
paklotas	kilimas
languotas	šachmatų formos
kuodas	kasa perlenkta

Kaip matyti, dalis nesklandumų sukėlusių stebimų žodžių yra tie patys kaip ir AL grupėje, pavyzdžiui, kontrolinės grupės informantams taip pat kilo nesklandumų įvardijant plaukmenis, nuometą, kilimėlį, paklotą ir nusakant ypatybę *languotas* (plg. 19 lentelę). Keli raiškos vienetai taip pat sutampa: plaukmenis pavadino *plaustais*, o pajūrio paklotą – *kilimu*. Kiti LL netinkami raiškos vienetai skiriasi nuo AL, pavyzdžiui, ne vienas LL grupės informantas sporto kilimėlį vadino *čiužiniu* ar *čiužinuku*. Paprastai čiužiniu vadinamas daiktas, ant kurio gulima ar miegama (tą rodo tiek žodynuose DLKŽ ir LKŽ pateikiamos reikšmės, tiek paieška CLARIN tekстыne), todėl

šie raiškos vienetai buvo laikyti netinkamais. Paminėtina, kad šį raiškos vieneta pavartojo vyras, kuriam galbūt neaktualu aprangos tema. Su plaukais susijęs leksinės raiškos vienetas *kasa perlenkta* taip pat pasakytas vyro. Galima spėti, kad dalis vyrų nesidomi šukuosenomis, tad ir nežino jų pavadinimų. Apie moteris pasakytina tai, kad joms nebuvo lengva įvardyti su nardymu susijusius objektus (plg. *plaustai, akvalango oro tūbelis*) – galbūt joms nardymo tema nėra aktuali.

Vienas iš LL informantų nuometą pavadino *sarafanu* (27 pvz.), tačiau šis atvejis nėra toks pat kaip aptartas anksčiau, kur AL informantas nuometą pavadino *suknele*.

27. *aš neatsimenu kaip tas... sarafanas ar kaip jisai* (V32)

Iš 27 pavyzdžio matyti, kad informantas stengiasi parinkti tinkamą žodį, prisipažįsta, kad neatsimena, bet ieškodamas varianto pavartoja žodį *sarafanas*. Vis dėlto matyti, kad kalbantysis nėra tikras dėl šio žodžio. Paprastai *sarafanu* vadinama suknelė be rankovių, tad šis raiškos vienetas laikytas netinkamu. Paminėtina, kad šį raiškos vieneta pavartojo vyras, kuriam galbūt neaktualu aprangos tema. Su plaukais susijęs leksinės raiškos vienetas *kasa perlenkta* taip pat pasakytas vyro. Galima spėti, kad dalis vyrų nesidomi šukuosenomis, tad ir nežino jų pavadinimų. Apie moteris pasakytina tai, kad joms nebuvo lengva įvardyti su nardymu susijusius objektus (plg. *plaustai, akvalango oro tūbelis*) – galbūt joms nardymo tema nėra aktuali.

Kodų kaitos atvejų LL grupės paveikslas *Pajūris* objektų įvardijimo užduoties atliktyse beveik nepasitaikė – 0,1 proc., t. y. tik vienas atvejis (24 lentelė).

24 lentelė. LL kodų kaitos atvejai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	LL kodų kaita
nustebusi	oh my god

Šį raiškos atvejį nebuvo lengva vienareikšmiškai priskirti kažkuriai grupei. Tiriamojo buvo paklausta, kaip jaučiasi mergina, kuriai pasipiršo vaikinai (10 scenoje), bet informantas, užuot įvardijęs merginos emociją ar reakciją, tarsi pavaizdavo, ką ji tuo metu sako ar galvoja (*oh my god*). Nors tai nėra tikslus atsakymas į pateiktą klausimą, vis dėlto informantas atsakė į klausimą, pavartojo anglišką frazę, tad šis raiškos vienetas laikomas kodų kaitos atveju.

Neegzistuojančių raiškos vienetų LL grupėje fiksuota vidutiniškai tiek pat kaip ir AL grupėje – 0,2 proc. (25 lentelė).

25 lentelė. LL neegzistuojantys raiškos vienetai (paveikslas „Pajūris“)

Stebimi žodžiai	LL neegzistuojantys vienetai
nardyti	pusnardinimu užsiimti
taškuotas	su birbiliukais
liūdnas	beemocis

25 lentelė atskleidžia, kad informantams vėl kilo dvejonų dėl paviršinio nardymo situacijos. Kaip rodo 28 pavyzdys, kylančio netikrumo priežastis yra tokia pati kaip ir anksčiau aptartais atvejais.

28. *šita mergaitė eee mm tiesiog užsiiminėja tai yra kažkoks angliškas tam pavadinimas kažkoks snarfingas. jinai na.. nu ne bet čia ne nardo... pus-nar-di-nimu užsiima [sako skiemenuodama] (M33)*

28 pavyzdyje matyti, kad informantui nekyla problemų atsimenant veiksmą *nardyti*, tačiau kalbantysis mano, kad šis žodis netinka vaizduojamam veiksmui pavadinti. Informantas teigia, kad yra angliškas žodis, kurio tiksliai neatsimena, todėl sukuria lietuvišką variantą – *pusnardinimu užsiimti*. Informantas žodį *pusnardinimu* sako skiemenuodamas, todėl akivaizdu, kad jį sudarė kalbėjimo metu. Be to, ir vėl matyti, kad tokį, su nardymu susijusį, leksinės raiškos vienetą pateikė moteris.

Kitas 25 lentelėje matomas raiškos vienetas *su birbiliukais* buvo pasakytas įvardijant taškuotą maudymosi kostiumėlio audinį (1 scena). Tačiau iš informanto kalbėjimo manieros ir intonacijos buvo galima justti, kad tokį žodį sako juokaudamas, o ne todėl, kad neatsimena įprasto žodžio. Priešingai yra su raiškos vienetu *beemocis* – informantas taip apibūdino ledų pardavėjo nuotaiką (7 scena). Tačiau žodį pasakė neutralia intonacija, nedvejojdamas, tarsi tai būtų įprastas jo kalboje žodis. Vis dėlto tokia žodžio daryba yra neįprasta, todėl minėtas raiškos vienetas šiame tyrime nebuvo laikytas tinkamu raiškos vienetu.

Verta atkreipti dėmesį, kad LL raiškos vienetai *pusnardinimu užsiimti* ir *su birbiliukais* buvo sukurti tarsi žaidžiant su žodžiais, juokaujant. Tokie atvejai rodo, kad LL informantai su turimais kalbiniais ištekliais elgiasi laisvai ir kūrybiškai. Tačiau AL informantų tos pačios kategorijos leksinės raiškos vienetai radosi ne sąmoningai sukuriant, o dėl panašaus skambesio supainiojus su kitais žodžiais (plg., *nuknektinti*, *apsidėblinti*). Tad matyti,

kad tiriamieji su kalbiniais ištekliais elgiasi ne taip laisvai kaip neemigravę lietuviai.

Kitų kategorijų raiškos vienetų (*Nepateikta* ir *Kita*) LL paveikslo *Pajūris* objektų įvardijimuose nefiksuota. Apibendrinant galima pasakyti, kad keli stebimi žodžiai kėlė sunkumų abiem grupėms, pavyzdžiui, žodžiai *nardyti*, *plaukmenys*, *nuometas*, (*sporto*) *kilimėlis*, *languotas*. Tačiau nėra aišku, kodėl būtent šie žodžiai kėlė sunkumų. Galima tik spėti, kad galbūt paveiksle *Pajūris* vaizduojama nardymo veikla ar mankšta ant sporto kilimėlio nėra artima daliai informantų, todėl su šiomis veiklomis susijusius žodžius buvo sunkiau įvardyti. Tačiau paminėtina, kad *paklotą* įvardyti buvo sunkiau AL grupei: informantai pavartojo daugiau skirtingų variantų, iš kurių dalis buvo laikoma netinkamais raiškos vienetais (pvz., *užklotas*, *užtiesalas*, *apklotas* ir pan.). Šie pavyzdžiai rodo, kad AL grupės kalboje esama priešdėlių reikšmių pokyčių. LL grupėje fiksuota mažiau netinkamos raiškos vienetų, informantai paklotui įvardyti dažniausiai rinkosi žodžius *dekis*, *pledas*, *adij alas*, kurie buvo laikomi tinkamais raiškos vienetais. Tačiau galima numanyti, kad AL informantai sąmoningai vengė žodžio *adij alas*, žinodami, kad jis yra nevertotinas (vienas informantas pasakė šį žodį, tačiau iš karto atmetė ir parinko kitą), ir ieškodami kito varianto pavartodavo netinkamų raiškos vienetų.

Taigi iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad lyginant tiriamąją ir kontrolinę grupes matyti tik nežymūs skirtumai. Tačiau atlikti T testai parodė, kad LL grupėje pavartota daugiau tinkamų raiškos vienetų nei AL grupėje ($p = 0,027$, $d = 0,590$), o AL grupėje pasitaikė daugiau atvejų, kai informantai nepateikė atsakymo ($p = 0,031$, $d = 0,582$), ar kategorijai *Kita* priskirtų atvejų ($p = 0,044$, $d = 0,542$). Todėl galima teigti, kad paveikslo *Pajūris*, vaizduojančio asmeninio gyvenimo situacijas, objektų įvardijimo užduotį kontrolinė grupė atliko geriau nei tiriamoji.

Antrame paveiksle, kurio objektus buvo prašoma įvardyti (*Miesto šventė*, žr. 5 priedą), perteikiamos ne kasdienio, o viešojo gyvenimo situacijos, apie kurias kalbant reikia pasitelkti rečiau vartojamų žodžių. Abiejų grupių rezultatai pateikiami 26 lentelėje.

26 lentelė. *Paveikslo „Miesto šventė“ raiškos vienetų vertinimo rezultatai (proc.)*

	Tinkamas	Netinkamas	Kodų kaita	Neegzistuojantis	Nepateikta	Kita
AL	97,8	1,1	0,1	0,0	0,6	0,4
LL	98,5	0,8	0,0	0,0	0,4	0,3

Matyti, kad tiriamųjų grupė vidutiniškai pavartojo apie 97,8 proc. tinkamų raiškos vienetų. Netinkami raiškos vienetai sudaro 1,1 proc. Pasitaikę atvejai, kai informantai nepateikė jokio atsakymo, sudaro 0,6 proc. Tik 0,1 proc. visų raiškos vienetų sudaro kodų kaita, o 0,4 proc. – kiti raiškos vienetai. AL grupėje nefiksuota neegzistuojančių raiškos vienetų.

AL netinkami raiškos vienetai pateikiami 27 lentelėje.

27 lentelė. *AL netinkami raiškos vienetai (paveikslas „Miesto šventė“)*

Stebimi žodžiai	AL netinkami raiškos vienetai
patrankos	petardos
plakatas	ženklas, vėliava
tvenkinys	upelis, pelkė
prijuostė	delmuo
liemenė	korsetas
(tautinė) juosta	diržas (4), dirželis, prijuostė
skara (ant galvos)	skraistė

Kaip matyti 27 lentelėje, AL grupei daugiausia nesklandumų kilo dėl stebimų žodžių *plakatas*, *tvenkinys* ir *(tautinė) juosta* (29–31 pvz.) – šioms situacijoms įvardyti pavartota daugiausiai netinkamų raiškos vienetų.

29. *čia kažkas... čia turi kažkokį... nežinau gal ženklą* [nusijuokia] (M35/19)

30. *čia bus... pelkė* [klausiamoji intonacija] (M34/15)

31. *ee žiurstelis gintariniai karoliai baltinukai po to tautinį diržą koki tai* (M35/14)

29 pavyzdyje matomos kelios pauzės, galiausiai informantas pripažįsta, kad nežino, tačiau pateikia variantą (*ženklas* plakatui pavadinti). Kitas informantas (30 pvz.) stabteli galvodamas, kaip pavadinti tvenkinį. 31 pavyzdyje informantas tautinę juostą pavadina *tautiniu diržu*. Diržas apibrėžiamas kaip „sagtimi susegama juosta“ (DLKŽ), bet austa tautinė

juosta paprastai nėra vadinama diržu, nors dažnai atlieka diržo funkciją. Tačiau tikėtina, kad *diržas* yra dažniau pasitaikantis žodis, nes susijęs su įprasta apranga, o ne tik tam tikromis progomis naudojamu tautiniu kostiumu, todėl lengviau iškeliamas iš atminties. Tokiu būdu žodis *juosta* tarsi pasislenka giliau atmintyje ir todėl tampa sunkiau atsimenamas, iškeliamas iš atminties.

Kodų kaitos atvejų AL grupėje pasitaikė tik 0,1 proc., pavyzdys pateikiamas 28 lentelėje.

28 lentelė. AL kodų kaitos atvejais (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	AL kodų kaita
salvė / šūvis	display

Kaip matyti 28 lentelėje, informantui buvo sunku įvardyti salvę ar šūvį. Informantas pradėjo sakyti, kad tai parodomasis, tačiau sudvejojo ir pasakė žodį angliškai (32 pvz.).

32. *pagal dūmus čia taip suprantu tikriausia šovė kažkoks buvo tas parodomasis... display kaip jisai vadinasi* (M35/19)

32 pavyzdyje matyti, kad informanto dvejonę rodo tiek pauzė, tiek pasakymo pabaigoje ištartas tarsi retorinis klausimas (*kaip jisai vadinasi*). Vis dėlto matyti ir tai, kad informantas veiksmažodį *šauti* iš atminties iškėlė sklandžiai, tad tikėtina, kad nežinojo, kaip vadinasi toks *parodomasis šūvis* ar *salvė*, o ne susidūrė su sunkumais iškeldamas žodį iš atminties.

Kaip jau buvo minėta, kalbėdami apie paveikslą *Miesto šventė* AL nepavartojo neegzistuojančių raiškos vienetų. Tačiau pasitaikė tokių atvejų, kai nebuvo pateikta jokio atsakymo. Informantai nežinojo, kaip įvardyti šiuos stebimus žodžius: *patrankos, plakatas, prijuostė, juosta, skara, sermėga, paradas, žurnalistas, operatorius*. Visais atvejais nepavykus parinkti tam tikro žodžio iš atminties, informantai pasakydavo, kad nežino ar neatsimena žodžio (33, 34 pvz.)

33. *norėjau sakyti orkestras bet čia ne orkestras irgi kareiviai taip atlie eee kaip čia dabar šitas vadinasi mmm vat ir neatsimenu* [apie parodą] (M34/15)

34. *mmm čia kaip eee čia kažkas užrašyta turi būt ant ant to... nežinau* [apie plakata] (M34/15)

Abiem atvejais matyti, kad tiriamieji mėgina atsiminti tinkamą žodį: pradeda sakyti, bet nebaigia (*taip atlie eee*, 33 pvz.) arba tarsi apibūdina, kas

tai yra (*čia kažkas užrašyta turi būt*, 34 pvz.), tačiau nepavyksta parinkti tinkamo žodžio.

Galiausiai paskutinėje kategorijoje *Kita* buvo priskirta 0,4 proc. AL raiškos vienetų (29 lentelė).

29 lentelė. AL kiti raiškos vienetai (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	AL kiti raiškos vienetai
plakatas	kaip vėliava, ne vėliava
juosta	juosta / diržas
atsitrenkti	„nori ant to šviestuvo“
cukraus vata	cukraus vata ar puta
žaibuoti	griaustinis

29 lentelėje pateikti pirmi trys atvejai yra aptarti 5.3.1 skyrelyje, tad čia bus pakomentuoti kiti atvejai. Kaip matyti, vienas iš informantų cukraus vatai pavadinti pateikė kelis variantus, tačiau matyti, kad nėra tikras, kuris variantas tinkamas (35 pvz.).

35. *ai ir visi paukšteliai pamatė čia šitą puotą cukraus... cukraus vata ar putą kaip ten nežinau* (M49/21)

36. *bet va ten jau griaustinis toksai truputėlį... įsisiautėjęs o čia pusiau taip giedra* (M42/20)

36 pavyzdyje asmuo žaibus pavadina griaustiniu (10 scena). Disertacijos autorei kilo klausimas, kaip tokį atvejį vertinti. Paprastai žaibuojant yra girdimas ir griaustinis, tad gali būti, kad informantas vaizduojamą situaciją apibendrinamas pavadino kitu žodžiu. Dėl šios priežasties minimas raiškos vienetas buvo priskirtas ne prie netinkamų raiškos vienetų, bet į kategoriją *Kita*.

Žvelgiant į LL grupės rezultatus matyti nedideli skirtumai. LL grupės informantai atlikdami paveikslu *Miesto šventė* objektų įvardijimo užduotį vidutiniškai pavartojo 98,4 proc. tinkamų raiškos vienetų ir 0,8 proc. netinkamų. 0,1 proc. sudaro kodų kaita, neegzistuojančių žodžių nefiksuota. Šioje grupėje pasitaikė 0,4 proc. nepateiktų atsakymų, o 0,3 proc. atvejų priskirti kitiems raiškos vienetais.

LL netinkami raiškos vienetai pateikti 30 lentelėje.

30 lentelė. LL netinkami raiškos vienetai (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	LL netinkami raiškos vienetai
scena	aikštelė
plakatas	stendas, iškaba, vėliava
prijuostė	juosta, sermėga / skepetaitė
(tautinė) juosta	diržas (2), dirželis
skara (ant galvos)	kepuraitė
karoliai	grandinė

30 lentelėje matyti, kad kontrolinei grupei taip pat kaip ir tiriamiesiems kėlė nesklandumų stebimi žodžiai *plakatas*, *prijuostė* ir (*tautinė*) *juosta*. LL informantai plakatą pavadino *stendu*, *iškaba*, *vėliava*. Tautinė juosta ne vieno informanto pavadinta *diržu* ar *dirželiu* – panašiai vadino ir AL grupė, tad galbūt šis atvejis rodo ne galimą žodyno atriciją, o tam tikrą kalbančiųjų tendenciją siauresnės reikšmės žodį (*tautinė juosta*) keisti platesnės reikšmės žodžiu (*diržas*). Įvardyti kitą tautinio drabužio dalį – *prijuostę* – keliems informantams taip pat nebuvo lengva užduotis: pavadino *juosta* ar *sermėga / skepetaitė*. Keli paminėti atvejai parodyti 37–39 pavyzdžiuose.

37. *jo vienas laiko didelę vėliavą va.. tai čia dviese laiko tą didelę baltą vėliavą mhm jo jo o šitas čia dalina vėliavėles ir va (M56)*
38. *jis apsirengęs yra... gal tokį kaip ir švarką ilgą ir persirišęs jis dirželiu su kelnėmis ir... ilgesniais batais aulinukais tokiais (M33)*
39. *ant sijono tautiniai raštai juostos kažkokios o čia... kokia sermėga ar skepetaitė nežinau [apie prijuostę] (V33)*

Tačiau dalis LL pavyzdžių skiriasi nuo AL tuo, kad informantai nedvejojo įvardydami aptartus objektus: 37 pavyzdyje asmuo nedvejojamas plakatą vadina *vėliava*, o 38 pavyzdyje juostą vadina *dirželiu*. Gali būti, kad informantų gyvenamoje aplinkoje yra natūralu taip vadinti minėtus objektus. Bet 39 pavyzdyje kalbantysis pripažįsta, kad nežino, kaip pavadinti *prijuostę*, tačiau pateikia kelis variantus – *sermėga ar skepetaitė*. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad pastarasis pavyzdys pateiktas vyro, kaip ir didelė dalis kitų, susijusių su apranga (*juosta* vietoj *prijuostės*, *diržas* vietoj *juostos*, *grandinė* vietoj *karolių*). Galima spėti, kad apranga vyrams nėra aktuali tema, todėl jiems buvo sunku įvardyti aprangos dalis. Taigi galima išvelgti lyties veiksnį. Tačiau toks lyties veiksnys neišryškėjo AL grupėje, nes beveik visus netinkamus leksinės raiškos vienetus, susijusius su apranga (27 lentelė), pavartojo moterys.

Kaip minėta, kodų kaitos atvejų ir neegzistuojančių žodžių LL paveikslu *Miesto šventė* objektų įvardijimuose nebuvo fiksuota. Tačiau pasitaikė nepateiktų atsakymų (0,4 proc.). Informantai negalėjo įvardyti patrankų, prijuostės, parado, žurnalisto ir operatoriaus. Pažymėtina, kad tai yra tie patys žodžiai, kurių negalėjo įvardyti ir dalis AL informantų. Galbūt tai rodo, kad apskritai informantai nedažnai susiduria su tokiais situacijomis arba, jei ir susiduria, nereikia patiems įvardyti tam tikrų objektų (pvz., žurnalisto ar operatoriaus), tad reikalingi žodžiai nėra aktyvūs jų kalboje ir todėl sunkiau pasiekiami.

Galiausiai keli LL raiškos vienetai (0,3 proc.) buvo priskirti į kategoriją *Kita* (31 lentelė).

31 lentelė. LL kiti raiškos vienetai (paveikslas „Miesto šventė“)

Stebimi žodžiai	LL kiti raiškos vienetai
prijuostė	ne prijuostė gi
skara	turbūt ne nuometas
atsitrenkti	čia ant šitos lempos; į tą vatą

Kaip matyti 31 lentelėje, į šią kategoriją įtraukti atvejai, kai informantai tarsi įvardija prašomą objektą ar veiksmą, tačiau čia pat paneigia, pavyzdžiui, kalbėdamas apie moteriško tautinio kostiumo prijuostę (9 scena) informantas sako: „ne prijuostė gi“. Kiti atvejai šioje kategorijoje yra tarsi nebaigti pasakymai, pavyzdžiui, kalbėdamas apie balandį, beatsimušantį į žibintą (5 scena), informantas sako:

40. *balandis nuuu vatą valgo ir čia ant šitos lempos ant žibinto* (M35)

40 pavyzdyje matyti, kad iš pradžių informantas sako, ką balandis veikia 8 scenoje (*vatą valgo*), o paklausus, ką daro kitas balandis, atsako: „ant šitos lempos, ant žibinto“. Tai yra netikslus atsakymas, taip ir neįvardyta veiksmas, tačiau galima numanyti, ką informantas turėjo galvoje. Vis dėlto tokia situacija neparodo, ar informantas neatsimena tinkamo žodžio, ar dėl kitų priežasčių neįvardijo veiksmo, todėl tokie raiškos vienetai pateko į kategoriją *Kita*.

Verta paminėti, kad dalis stebimų žodžių, kuriuos informantams buvo sunku įvardyti, grupėse kartojosi, pavyzdžiui, *patrankos, plakatas, juosta, prijuostė*. Galima daryti prielaidą, kad šie objektai nėra dažnai pasitaikantys, todėl juos įvardijančių žodžių parinkimas nevyksta taip sklandžiai kaip kitų žodžių. Palyginus AL ir LL grupių rezultatus T testais, paaiškėjo, kad skirtumai tarp leksinės raiškos kategorijų nėra statistiškai reikšmingi. Tad

galima teigti, kad paveikslo *Miesto šventė* objektų įvardijimo užduotį AL grupės informantai atliko taip pat gerai kaip ir kontrolinė grupė.

Žvelgiant į abiejų paveikslų rezultatų palyginimą tarp grupių (32 lentelė) matyti, kad didžiąją daugumą sudaro tinkami raiškos vienetai: AL grupėje 97,8 proc. visų raiškos vienetų, o LL grupėje – 98,4 proc. Taigi LL grupėje tinkamų raiškos vienetų yra 1,4 proc. daugiau negu AL grupėje. Netinkamų raiškos vienetų pavartota nedaug, bet AL grupėje tokių atvejų pasitaikė daugiau negu LL grupėje: AL grupėje 1,2 proc., o LL – 0,8 proc. Tarp grupių beveik nesiskiria kodų kaitos atvejų skaičius (AL 0,1 proc., o LL 0,0 proc.) ir neegzistuojančių žodžių skaičius (AL 0,1 proc., o LL 0,0 proc.). Abiejose grupėse fiksuota atvejų, kai informantas nežinojo, kaip įvardyti stebimą žodį, ir nepateikė jokio varianto: AL grupėje tokie atvejai sudaro 0,5 proc., o LL – 0,2 proc. Taip pat abiejose grupėse pasitaikė tokių raiškos vienetų, kurie buvo priskirti kategorijai *Kita*: AL grupėje – 0,4 proc., o LL grupėje – 0,2 proc.

32 lentelė. *Abiejų paveikslų raiškos vienetų rezultatai (proc.)*

	Tinkamas	Netinkamas	Kodų kaita	Neegzistuojantis	Nepateikta	Kita
AL	97,8	1,2	0,1	0,1	0,5	0,4
LL	98,4	0,8	0,0	0,0	0,2	0,2

Atlikti T testai parodė, kad AL informantai pavartojo mažiau tinkamų raiškos vienetų nei LL grupės asmenys ($p = 0,023$, $d = 0,421$), tačiau skirtumai tarp kitų kategorijų yra statistiškai nereikšmingi. Tad vertinant bendrus rezultatus ir atsakant į tyrimo klausimą, ar kontrolinė grupė geriau atlieka žodžių parinkimo testą, galima atsakyti teigiamai.

Kaip minėta, atliekant šį tyrimą buvo keliamas ir kitas klausimas, t. y. stebima, kurio paveikslo objektų įvardijimo užduotį informantams buvo lengviau atlikti. Buvo daryta prielaida, kad paveikslo *Pajūris*, kuriame vaizduojamos asmeninio gyvenimo scenos, užduotį informantams bus lengviau atlikti negu paveikslo *Miesto šventė*, kuriame vaizduojamos viešojo gyvenimo scenos. 33 lentelėje sugretinami AL ir LL grupių abiejų paveikslų rezultatai.

33 lentelė. AL ir LL raiškos vienetų sugretinimas (proc.)

	Tinkamas	Netinkamas	Kodų kaita	Neegzistuojantis	Nepateikta	Kita
AL <i>Pajūris</i>	97,9	1,2	0,1	0,2	0,4	0,3
AL <i>Miesto šventė</i>	97,8	1,1	0,1	0,0	0,6	0,4
LL <i>Pajūris</i>	99,0	0,7	0,1	0,2	0,0	0,0
LL <i>Miesto šventė</i>	98,5	0,8	0,0	0,0	0,4	0,3

Žvelgiant į AL rezultatus 33 lentelėje matyti, kad atlikdami paveikslo *Pajūris* objektų įvardijimo užduotį informantai pateikė kiek daugiau tinkamų raiškos vienetų nei atlikdami paveikslo *Miesto šventė*, tačiau taip pat pateikė ir daugiau netinkamų raiškos vienetų. Kodų kaitos atvejų pasitaikė vienodas skaičius kalbant apie abu paveikslus. Tačiau paveikslo *Miesto šventė* užduoties atliktyse nefiksuota neegzistuojančių žodžių, o paveikslo *Pajūris* – tokių atvejų pasitaikė. Nepateiktų atsakymų ir kitų raiškos vienetų paveikslo *Pajūris* užduoties atliktyse yra truputį mažiau nei paveikslo *Miesto šventė*. Patikrinus T testu kiekvienos kategorijos skirtumus tarp paveikslų paaiškėjo, kad šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi. Taigi, vertinant pateiktus raiškos vienetų galima teigti, kad prielaida, jog paveikslo *Pajūris* leksinio parinkimo testą AL informantai atliks sklandžiau negu paveikslo *Miesto šventė*, nepasitvirtino.

Lyginant LL grupės atlikčių rezultatus matyti, kad skirtumai taip pat nėra dideli. Kalbant apie paveikslą *Pajūris* buvo pateikta truputį daugiau tinkamų raiškos vienetų ir mažiau netinkamų negu kalbant apie paveikslą *Miesto šventė*. Kodų kaitos atvejų ir neegzistuojančių žodžių paveikslo *Miesto šventė* užduoties atliktyse nebuvo fiksuota, tačiau pasitaikė keli atvejai paveikslo *Pajūris* objektų įvardijimo užduotyje. Ir atvirkščiai, paveikslo *Pajūris* užduotyje nepasitaikė nepateiktų atsakymų, be to, nefiksuota kitų raiškos vienetų, o paveikslo *Miesto šventė* objektų įvardijimuose stebima tiek vienu, tiek kitu atveju. Lyginant kategorijas T testu paaiškėjo, kad tik *Kita* kategorijos skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,022$, $d = 0,621$). Tačiau į kategoriją *Kita* pateko atvejai, kurių nebuvo galima priskirti prie kitų kategorijų (pvz., nebaigta sakyti

mintis ar pasakyti keli variantai, neparodant, kurį informantas renkasi kaip tinkamą, teisingą), tad jie neatspindi kalbėjimo sklandumo. Todėl galima sakyti, kad pateiktų raiškos vienetų atžvilgiu LL grupė paveikslų *Pajūris* ir *Miesto šventė* užduotis atliko vienodai gerai.

6.2.2.3. Kokybinio tyrimo rezultatų apibendrinimas

Apžvelgus duomenų analizę galima sakyti, kad kokybinis tyrimas atskleidė nevienareikšmiškus rezultatus. Paveikslo *Pajūris* objektų įvardijimai parodė, kad AL grupės informantų kalboje yra daugiau dvejonės žymenų negu LL grupės kalboje ($p = 0,0007$, $d = 0,920$) – AL kalboje fiksuota daugiau beveik visų kategorijų dvejonės žymenų. Paveikslo *Miesto šventė* rezultatai truputį kitokie. Žvelgiant į dvejonės žymenų kategorijas matyti, kad reikšmingai skiriasi tik samplaikų dažnumas – AL kalboje jų buvo daugiau ($p = 0,008$, $d = 0,708$). Apskritai dvejonės žymenų taip pat daugiau fiksuota AL kalboje ($p = 0,018$, $d = 0,628$). Tad galima sakyti, kad kalbėdami ir apie paveikslą *Pajūris*, ir apie paveikslą *Miesto šventė* LL informantai dvejojo mažiau nei AL asmenys. Taigi atsakymas į tyrimo klausimą, ar AL grupėje vartojama daugiau dvejonės žymenų, yra teigiamas.

Leksinių raiškos vienetų analizė parodė, kad LL informantai, kalbėdami apie paveikslą *Pajūris*, leksinio parinkimo testą atliko geriau negu AL ($p = 0,0006$). Tiriamųjų kalboje buvo mažiau tinkamų leksinės raiškos vienetų, tačiau fiksuota daugiau nepateiktų atsakymų ir *Kita* kategorijos atvejų. Leksinės raiškos rezultatai, kalbant apie paveikslą *Miesto šventė*, labai panašūs abiejose grupėse, o esantys skirtumai, T testų duomenimis, nėra statistiškai reikšmingi. Taigi apie šį paveikslą AL ir LL grupės kalbėjo vienodai sklandžiai. Tačiau susumuoti abiejų paveikslų rezultatai rodo, kad AL informantų kalboje buvo mažiau tinkamų leksinės raiškos vienetų ($p = 0,023$, $d = 0,421$). Tad atsakant į tyrimo klausimą, ar kontrolinė grupė geriau atlieka leksinio parinkimo testą, galima atsakyti iš dalies teigiamai. Tokie rezultatai rodo, kad tiriamieji patiria sunkumų parinkdami žodžius, ir tai galėtų reikšti, kad galbūt jų K1 žodynas susiduria su kalbos atricija.

Kyla klausimas, kodėl skirtingų paveikslų objektų įvardijimo rezultatai nesutampa, t. y. apie paveikslą *Pajūris* sklandžiau kalbėjo kontrolinė grupė, o apie paveikslą *Miesto šventė* abi grupės panašiai. Galima spėti, kad įvardydami paveikslo *Pajūris* objektus AL informantai suaktyvino savo K1, be to, suprato, ko iš jų prašoma, tarsi išmoko atlikti užduotį, todėl kito paveikslo objektų įvardijimas vyko sklandžiau ir rezultatai iš esmės nesiskyrė nuo kontrolinės grupės rezultatų. Taip pat gali būti, kad LL

informantai kalbėdami apie antrą paveikslą mažiau stengėsi ir dėl to rezultatai panašesni į AL grupės.

Atliekant šį tyrimą buvo daroma prielaida, kad informantams paveikslo *Pajūris* objektus įvardyti bus lengviau negu paveikslo *Miesto šventė*. Paveikslų rezultatų sugretinimas parodė, kad dvejonės žymenų atžvilgiu AL grupėje kalbant apie paveikslą *Miesto šventė* pasitaikė daugiau atvejų, kai informantai pripažino nežinantys ar neatsimenantys žodžio ($p = 0,039$, $d = 0,545$), o kitų kategorijų dvejonės žymenų pavartojimų dažnis buvo panašus kalbant apie abu paveikslus. Tačiau gretinant leksinės raiškos vienetus skirtumų AL kalboje nefiksuota. Tad galima sakyti, kad AL grupei kalbėti apie asmeninio gyvenimo situacijas buvo tik iš dalies lengviau nei apie viešojo gyvenimo situacijas, taigi prielaida iš dalies pasitvirtino. LL grupės informantų kalboje apie skirtingus paveikslus reikšmingų dvejonės žymenų skirtumų nebuvo fiksuota. Tačiau ši grupė kalbėdama apie paveikslą *Miesto šventė* pavartojo daugiau neaiškių leksinės raiškos vienetų, kurie buvo priskirti prie kategorijos *Kita*. Vis dėlto nepaisant šio skirtumo galima sakyti, kad kontrolinės grupės asmenys apie abu paveikslus kalbėjo vienodai sklandžiai.

IŠVADOS

Šioje disertacijoje tirta Airijos lietuvių gimtoji kalba siekiant atsakyti į klausimą, ar šios diasporos grupės K1 žodynas patiria atriciją ir, jei taip, kokie veiksniai turi tam įtakos. Išanalizavus tiriamąją medžiagą kiekybiniais ir kokybiniais metodais, daromos tokios išvados:

1. AL grupės K1 žodynas yra mažesnis negu LL grupės: AL žodyno vidurkis 60 300 žodžių, o LL 62 100 (medianos atitinkamai 61 364 ir 63 365). Tarp grupių stipriai skiriasi didžiausio žodyno rezultatai: AL didžiausias žodynas 72 036, o LL – 75 371 žodis (skiriasi daugiau nei 3 000 žodžių). Mažiausio žodyno rezultatai skiriasi mažiau: AL mažiausias žodynas 41 354, o LL – 42 021. Taigi apatinė žodyno dydžio riba abiejose grupėse yra panaši, tačiau viršutinė riba (didžiausias žodynas) LL grupės yra reikšmingai aukščiau. Žodyno dydžio skirtumas tarp grupių yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,048$, $d = 0,280$).
2. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad skirtingi sociolingvistiniai veiksniai daro nevienodą įtaką tiriamosios grupės žodyno dydžiui:
 - 2.1. AL žodyno dydžiui, priešingai nei LL žodyno dydžiui, išsilavinimas įtakos neturi. Taip pat paaiškėjo, kad AL ir LL grupių žodyno dydžio skirtumas yra nulemtas iš esmės tik aukštąjį universitetinį išsilavinimą įgijusių asmenų rezultatų, o žemesnį išsilavinimą turinčių asmenų rezultatai skirtingose grupėse yra labai panašūs. Ir nors nedidelė dalis AL respondentų studijavo ir Airijoje, tai neturi įtakos žodyno dydžio rezultatams. Tačiau kadangi kiti žodyno dydžio tyrimai (ir lietuvių, ir kitų kalbų) rodo, kad išsilavinimas reikšmingai veikia žodyno dydį, galima daryti prielaidą, jog AL grupės prieštaringi rezultatai rodo galimą K1 žodyno atriciją.
 - 2.2. AL amžius apklausos metu (AAM) ir amžius emigracijos metu (AEM) teigiamai koreliuoja su žodyno dydžiu (atitinkamai $p = 0,01$, $R = 0,25$ ir $p = 0,006$, $R = 0,27$). Tai reiškia, kad vyresnių asmenų (50–67 m.) vidutinis žodynas yra didesnis nei jaunesnių (24–37 m.), atitinkamai 62 300 ir 57 700 žodžių. Panašiai yra ir su amžiumi emigracijos metu: didesnio AEM respondentų (37–52 m.) žodyno vidurkis yra didesnis už mažesnio AEM asmenų – atitinkamai 62 800 ir 59 300 žodžių. Kita vertus, atlikta regresinė tiesinių modelių analizė neparodė AL žodyno dydžio sąsajos su respondentų amžiumi, tačiau patvirtino teigiamą koreliaciją su AEM. Tad galima manyti, kad AL žodynas augo, kol respondantai gyveno Lietuvoje, o išvykus K1

žodynas nustojo pildytis naujais žodžiais. Taigi emigracija stabdo žodyno dydžio augimą.

2.3. Tiesinių regresinių modelių analizė parodė, kad AL žodyno dydis yra neigiamai veikiamas reto bendravimo lietuvių kalba su žmonėmis Lietuvoje ($p = 0,004$). Tad galima teigti, kad dažnas kontaktas su žmonėmis Lietuvoje suaktyvina Airijos lietuvių K1 ir neleidžia pasireikšti kalbos atricijai. Taip pat rezultatai parodė, kad AL žodynui daugiau teigiamos įtakos turi kartais vykstantis klausymas lietuvių kalba ($p = 0,013$) nei dažnai vykstantis. Sunku suprasti, kodėl taip yra, tačiau galima numanyti, kad klausymo veiklos poveikis tiesiogiai priklauso nuo to, kokių tekstų klausoma. Taip pat toks rezultatas galėjo rasti dėl tarp respondentų netolygiai pasiskirsčiusių atsakymo variantų, taigi klausymo veiklos veiksnį dar vertėtų analizuoti tolesniuose tyrimuose.

3. Objektų, veiksmų ir ypatybių įvardijimo užduoties atlikčių kokybinė analizė atskleidė tai, kad AL kalboje pasitaiko daugiau dvejonės žymenų negu LL kalboje ir tas skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($p = 0,000$, $d = 0,759$): AL kalboje fiksuota daugiau pauzių negu LL kalboje (atitinkamai 12 proc. ir 9,9 proc., $p = 0,017$, $d = 0,441$), daugiau kartojimų (atitinkamai 0,8 proc. ir 0,2 proc., $p = 0,013$, $d = 0,462$), korekcijų (atitinkamai 2,3 proc. ir 1,4 proc., $p = 0,038$, $d = 0,383$) ir daugiau dvejonės žymenų samplaikų (atitinkamai 2,3 proc. ir 0,9 proc., $p = 0,0001$, $d = 0,718$) – visi šie skirtumai statistiškai reikšmingi. Dvejonės žymenų samplaikų skaičius yra ypač reikšmingas, nes rodo, kiek daug pastangų informantai sutelkia mėgindami nusakyti vieną ar kitą situaciją. Kaip matyti, AL grupei tų pastangų prireikia akivaizdžiai daugiau. Šie rezultatai rodo, kad leksinis prieinamumas AL kalboje yra sutrikęs, o tai yra vienas iš žodyno atricijos požymių.
4. Objektų, veiksmų ir ypatybių įvardijimo užduoties atlikčių leksinių raiškos vienetų analizė parodė, kad žodžių parinkimo testą kontrolinė grupė atliko geriau nei tiriamoji: AL pavartojo mažiau tinkamų raiškos vienetų negu LL (atitinkamai 97,8 proc. ir 98,4 proc., $p = 0,023$, $d = 0,421$) ir skirtumas yra statiškai reikšmingas. Pastebėta, kad abiem grupėms sunkumų kėlė retesnio vartojimo žodžiai, susiję su siaura sritimi, ir išorinę ypatybę nusakantys žodžiai. Tačiau analizė leidžia spėti, kad AL kalboje kai kurie priešdėliai praranda savo leksinės reikšmės atspalvius, tiriamieji jų nebeskiria; to nebuvo fiksuota kontrolinės grupės kalboje. Tokius pastebėjimus taip pat galima sieti su žodyno atricija.

5. Galiausiai, lyginant abiejų grupių leksinę raišką skirtingų situacijų (asmeninio gyvenimo ir viešojo gyvenimo) paveikslų objektų įvardijimo užduotyje, gauti nevienareikšmiški rezultatai. Dvejonės žymenų atžvilgiu skirtumų tarp skirtingų paveikslų objektų įvardijimo užduoties pastebėta tik AL grupėje – kalbėdami apie paveikslą *Miesto šventė* tiriamieji dažniau pripažindavo nežinantys žodžio ($p = 0,039$, $d = 0,545$) nei kalbėdami apie paveikslą *Pajūris*. Tačiau leksinio parinkimo atžvilgiu AL skirtingų paveikslų objektų įvardijimo užduotį atliko vienodai gerai. Tad galima sakyti, kad prielaida, jog kalbėti apie viešojo gyvenimo situacijas AL informantams sunkiau negu aptarti asmeninio gyvenimo situacijas, pasitvirtino tik iš dalies. Tokį rezultatą galėjo lemti paveikslų pateikimo seka: pirmiau buvo kalbama apie paveikslą *Pajūris*, tad per tą laiką tiriamieji, tikėtina, galėjo suaktyvinti savo K1 žodyną ir todėl įvardyti kito paveikslo (*Miesto šventė*) objektus nebuvo sunkiau.

Atliekant tyrimą buvo keliami trys tyrimo klausimai ir prielaida, kad teigiami atsakymai rodytų, jog AL kalboje esama K1 žodyno atricijos. Tyrimo rezultatai parodė, kad atsakymai į keltus klausimus yra teigiami: AL žodynas mažesnis negu LL, AL kalboje daugiau dvejonės žymenų, LL žodžių parinkimo testą atliko geriau negu AL, taigi galima manyti, kad Airijos lietuvių K1 žodynas patiria atriciją. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad nei šio tyrimo rezultatais, nei kitų kalbų atricijos tyrimais, aptartais šiame darbe, neteigiama, kad pastebėti tiriamųjų kalbos pokyčiai yra negrįžtami. Disertacijos autorės manymu, suaktyvinius K1 vartojimą, atricijos požymių AL kalboje sumažėtų arba jie visiškai išnyktų. Pasakytina, kad tyrime dalyvavo palyginti nedidelė tiriamųjų imtis, tad gautos išvados labiau taikytinos tik tyrime dalyvavusiems Airijos lietuviams, ir tai galima vertinti kaip tyrimo ribotumą, tačiau pasirinkti analizės metodai leidžia išvadas apibendrinti ir platesnei grupei. Be to, atliktas tyrimas ir gautos išvados leidžia įžvelgti tam tikrų žodyno vartojimo tendencijų, kuriomis remiantis galima planuoti kitus lietuvių kalbos atricijos tyrimus, pavyzdžiui, priešdėlių reikšmės pokyčius emigrantų kalboje ar dažnos ir retos vartosenos žodžių pasiskirstymą diasporos lietuvių kalboje. Tyrimo ribotumu galima laikyti ir tai, kad tyrime dalyvavo patgioji tiriamųjų imtis, t. y. tie žmonės, kurie daugiau ar mažiau dalyvauja lietuvių bendruomenės veikloje. Tyrimo rezultatai būtų patikimesni, jeigu pavyktų pritraukti ir tuos asmenis, kurie nedalyvauja lietuvių bendruomenės veikloje. Pasakytina ir tai, kad tyrime buvo naudojama naujų, kituose tokio pobūdžio tyrimuose neišbandytų, medžiagos rinkimo įrankių, kurių naudojimas didele dalimi pasiteisino, tad

patirtį galėtų perimti kiti tyrėjai. Tačiau šie įrankiai yra koreguotini, pavyzdžiui, paveikslus vertėtų perpiešti aiškiau, galbūt pakoreguoti jų turinį. Vertinga tai, kad atliekant disertacijoje aprašomą tyrimą buvo sukaupta nemažai spontaniškos kalbos pavyzdžių, kuriuos galima panaudoti kituose tyrimuose, pavyzdžiui, galima analizuoti taikant kitus metodus ar sutelkiant dėmesį į kitus kalbos lygmenis (gramatiką ar tartį). Atliktas tyrimas gali būti naudingas ne tik lingvistams ar sociologams, bet ir svetur gyvenantiems lietuviams, siekiantiems išlaikyti lietuvių kalbą.

LITERATŪRA

- Andriuškevičiūtė, K., Vilkienė, L. 2019. Suaugusio lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis. *Taikomoji kalbotyra*, 12, 54–181.
- Bagdonas, A., Rimkutė, E. 2013. *Anglų–lietuvių kalbų psichologijos žodynas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Beganovič, J. 2006. *First Language Attrition and Syntactic Subjects*. Doctoral thesis. The University of Edinburgh.
- BEKM 2020 – Europos Taryba. 2020. *Bendrieji Europos kalbų mokymosi, mokymo ir vertinimo metmenys*. Vilnius, UAB Firidas.
- Ben-Rafael, M. 2004. Language contact and attrition. *First Language attrition. Interdisciplinary perspectives on methodological issues*. Ed. Schmid, M. S., Köpcke, B., Keijzer, M., Weilemar, L. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 165–188.
- Bylund, E. 2008. *Age differences in first language attrition: A maturational constraints perspective*. Doctoral thesis. Stockholm University, Faculty of Humanities, Centre for Research on Bilingualism.
- Bylund, E. 2009. Maturational constraints and L1 attrition. *Language learning*, 59 (3), 687–715.
- Blažienė, A. 2015. Dvikalbių vaikų rišliojo pasakojimo produktyvumas ir leksinė įvairovė. *Taikomoji kalbotyra*, 7, 1–25.
- Blažienė, A. 2016. *Lietuvių vaikų leksikos ir gramatikos raida anglakalbėje aplinkoje*. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.
- Bloomfield, L. 1984. *Language*. Chicago: University of Chicago Press.
- Boyd, D., Bee, H. 2009. *The growing child*. London: Pearson.
- Brysbaert, M. 2013. Lextale_fr. A Fast, Free, and Efficient Test to Measure Language Proficiency in French. *Psychologica Belgica*, 53 (1), 23–37.
- Brysbaert, M. et al. 2016. How Many Words Do We Know? *Frontiers in Psychology*, Vol. 7, 1–11.
- Burke, D. M., Mackay, D. G. 1997. Memory, language and ageing. *The Royal Society*, Vol. 352, 1845–1856.

Caramazza, A. 1997. How many levels of processing are there in lexical access? *Cognitive Neuropsychology*, 14 (1), 177–208.

Caulfield, J., Smith, W. C. 1981. The reduced redundancy test and the cloze procedure as measures of global language proficiency. *The Modern Language Journal*, Vol. 65, No. 1, 54–55.

CDO (2018) – *Cambridge Dictionaries Online*. Prieiga internetu: <http://dictionary.cambridge.org/> [žiūrėta 2020 05 17].

Cherciov, M. 2011. *Between Attrition and Acquisition: the Dynamics between Two Languages in Adult Migrants*. Doctoral thesis, University of Toronto.

Čiubrinskas, V. 2005. Transnacionalinis identitetas ir paveldas: lietuviškumas diasporoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2, 41–54.

Damulienė, A. 2013. Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai. *Business Systems and Economics*, Vol. 3 (1), 106–118.

Davies, A. 1991. The notion of the native speaker. *Journal of Intercultural Studies*, 12/2, 35–45.

Davies, A. 2003. *The Native Speaker: Myth and Reality*. Great Britain: Cromwell Press.

Davies, A. 2004. The Native Speaker in Applied Linguistics. *The Handbook of Applied Linguistics*. Ed. Davies, A., Elder, C. New York: Blackwell, 431–450.

De Bot, K., Clyne, M. 1994. A 16-year longitudinal study of language attrition in Dutch immigrants in Australia. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Volume 15, Issue 1.

Dixon, L. Q., Quiroz, B. G., Zhao, J. 2012. Home and community factors influencing bilingual children's ethnic language vocabulary development. *International Journal of Bilingualism*, 16 (4), 541–565.

DLKG 2005 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internetu: <https://lkiis.lki.lt/dabartinis> [žiūrėta 2019 04 23].

- Doerr, N. M. 2009a. Introduction. *The Native Speaker Concept. Ethnographic Investigations of Native Speaker Effects*. Ed. Neriko Musha Doerr. Berlin: Mouton de Gruyter, 1–10.
- Doerr, N. M. 2009b. Investigating “native speaker effects”: Toward a new model of analysing “native speaker” ideologies. *The Native Speaker Concept. Ethnographic Investigations of Native Speaker Effects*. Ed. Neriko Musha Doerr. Berlin: Mouton de Gruyter, 15–46.
- DOP – VandenBos, G. R. 2007. *Apa Dictionary of Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association. Prieiga internetu: <https://dictionary.apa.org/> [žiūrėta 2021 06 20].
- DOS 2004 – *A Dictionary of Sociolinguistics*. Parengė Swan, J., Deumert., A. ir kt. Edinburg University Press. Dostert, S. C. 2009. *Multilingualism, L1 attrition and the concept of ‘native speaker’*. Disertacijos darbas.
- Du Bois, I. 2009. Language attrition and code-switching among US Americans in Germany. *Stellenbosch papers in linguistics PLUS*, 39, 1–16.
- Eckes, T., Grotjahn, R. 2006. A closer look at the construct validity of C-tests. *Language Testing*, Vol. 23, No. 3, 290–325.
- Face, W., Jaspert, K., Kroon, S. 1992. *Maintenance and loss of minority languages*. John Benjamins Publishing company.
- Goral, M., Libben, G., Obler, L. K., Jarema, G., Ohayon, K. 2008. Lexical attrition in younger and older bilingual adults. *Clin Linguist Phon*, 22 (7), 509–522.
- Gudavičienė, E. 2015. Bendrosios emigrantų kalbinio elgesio ir nuostatų tendencijos. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Red. M. Ramonienė. Vilniaus universiteto leidykla, 43–58.
- Gudavičienė, E., Jakaitė-Bulbukienė, K. 2019. Londono ir Oslo paveikslas: lietuvių kalbinis elgesys. *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 1 (27), 7–44.
- Hilton, H. 2008. The link between vocabulary knowledge and spoken L2 fluency. *Language learning journal*, 36 (2), 153–166.
- Huls, E., de Mond, A. 1992. Some Aspects of Language Attrition in Turkish Families in the Netherlands. *Maintenance and Loss of Minority Languages*, 99–115.

- Hulsen, M. 2000. *Language Loss and Language Processing*. Disertacija.
- Irvine, J. T., Gal, S. 2009. Language Ideology and Linguistic Differentiation. *Linguistic Anthropology: A Reader*. Ed. Alessandro Duranti. Wiley-Blackwell, 402–434.
- Izura, C., Cuetos, F., Brysbaert, M. 2014. Lextale-Esp: A test to rapidly and efficiently assess the Spanish vocabulary size. *Psicológica*, 35, 49–66.
- Yagmur, K. 1997. First language attrition among Turkish speakers in Sydney. *Studies in Multilingualism 7*. Tilburg University Press.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2014. Lietuvių kalbos išsaugojimas emigrantų šeimoje: JAV atvejis. *Taikomoji kalbotyra*, 5, 1–30.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015a. *Lietuvių emigrantų šeima: kalba ir tapatybė*. Disertacija. Vilniaus universiteto leidykla.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2015b. Šeimos kalbų politika ir vadyba. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 67–114.
- Jakaitė-Bulbukienė, K., Vaisėtaitė, E. 2019. Jungtinės Karalystės lietuvių etninė tapatybė ir kalba. *Emigrantų kalba: keturi sociolingvistiniai portretai*. Vilniaus universiteto leidykla, 113–144.
- Jakaitienė, E. 2009. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kalėdienė, L. 2010. Lietuviybės perspektyva Lietuvos miestuose. *Miestai ir kalbos*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 71–89.
- Katona, L., Dorney, Z. 1993. The C-Test: A Teacher Friendly Way to Test Language Proficiency. *Forum*, Vol. 31, No. 2.
- Kecskes, I., Papp, T. 2000. *Foreign Language and Mother Tongue*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Keuleers, E., Stevens, M., Mandera, P., Brysbaert, M. 2015. Word knowledge in the crowd: measuring vocabulary size and word prevalence in a massive online experiment. *Experimental Psychology Society*, Vol. 68, No. 8, 1665–1692.
- Klein-Barley, C. 1997. C-Tests in the Context of Reduced Redundancy Testing: an Appraisal. *Language Testing*, Vol. 17, No. 1, 47–84.
- Köpke, B. 2018. First language attrition. *The Cambridge Handbook of Bilingualism*. Cambridge University Press, 349–366.

- Köpke, B., Schmid, M., S. 2004. Language attrition: the next phase. *First Language Attrition: Interdisciplinary perspectives on methodological issues*. John Benjamins, 1–43.
- Krupickaitė, D. 2015. Lietuvių diasporos struktūra ir jos atspindys projekto tyrime. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 19–29.
- Krupickaitė, D., Poviliūnas, A. 2012. *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe*. Executive Summary. Prieiga internetu: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8817&langId=en> [žiūrėta 2019 03 12].
- Kuznecovienė, J. 2006. Šiuolaikinės lietuvių tautinės tapatybės kontūrai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 2, 84–107.
- Kuznecovienė, J. 2009. Lietuvių imigrantų tautinės tapatybės darybos strategijos Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje. *Filosofija. Sociologija*, t. 20, Nr. 4, 283–291.
- Laufer, B., Baladzaeva, L. 2015. First language attrition without second language acquisition. *International journal of applied linguistics*, Vol. 166, 229–253. Prieiga internetu: EBSCOhost | 112030186 | First language attrition without second language acquisition [žiūrėta 2020 05 09].
- Lee, J. J. 2005. The Native Speaker: An Achievable Model? *Asian EFL Journal*, 7/2, article 9. Prieiga internetu: http://www.asian-efl-journal.com/June_05_jl.pdf [žiūrėta 2019 01 25].
- Lemhöfer, K., Broersma, M. 2012. Introducing LexTALE: A quick and valid Lexical Test for Advanced Learners of English. *Behavior Research Methods*, 44 (2), 325–343.
- Leung, C., Harris, R., Rampton, B. 2009. The Idealized Native Speaker, Reified Ethnicities, and Classroom Realities. *Linguistic Anthropology: A Reader*. Ed. Alessandro Duranti. Wiley-Blackwell.
- Liubinienė, N. 2009. *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės konstravimas“*. Daktaro disertacija, Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internetu: <http://www.lkz.lt/> [žiūrėta 2019 02 15].

LTŽ 2012 – *Lingvodidaktikos terminų žodynas*. Sud. Ramonienė, M., Brazauskienė, J. et al. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Macevičiūtė, J. 2000. *The Beginnings of Language Loss in Discourse. A Study of American Lithuanian*. Disertacija.

Martinaitis, Ž., Žvalionytė, D. 2007. Emigracija iš Lietuvos: ką žinome, ko nežinome ir ką turėtume žinoti. *Politologija*, Nr. 3, 112–134.

Miliūnaitė, R. 2019. Bendrinė lietuvių kalba Europos kalbų postandartizacijos kontekste. *Bendrinė kalba*, 92, 1–29.

Miškinytė, R., Vilkienė, L. 2020. 11 klasių mokinių gimtosios lietuvių kalbos žodyno dydis. *Pedagogika*, t. 138, Nr. 2, 61–79.

Nation, I. S. P. 2013. *Learning vocabulary in another language*. Cambridge University Press.

Negrisanu, R. M. 2008. *Aspects of First Language Attrition: A Case Study of German Immigrants in East Tennessee*. Doctoral thesis. University of Tennessee.

Norvilas, A. 1990. Which language shall we speak? Language choice among young Lithuanian bilinguals. *Journal of Baltic Studies*, Vol. 21, Nr 3, 215–230.

Norvilas, A. 2013. *Tauta, kalba ir tapatybė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Opitz, C. 2011. *First Language Attrition and Second Language Acquisition in a Second Language Environment*. Doctoral thesis. University of Dublin, Trinity College.

Paradis, M. 1998. Neurolinguistic aspects of the native speaker. *The Native Speaker. Multilingual perspectives*. Ed. Rajendra Singh. Sage Publications, New Delhi, 205–219.

Paradis, M. 2007. L1 attrition features predicted by a neurolinguistic theory of bilingualism. *Language Attrition. Theoretical Perspectives*. Ed. Köpcke, B., Schmid, M. S., Kejzer, M., Dostert, S. John Benjamin publishing company, 121–133.

Pauwels, A. 2004. Language Maintenance. *The Handbook of Applied Linguistics*. Ed. Davies, A., Elder, C. New York: Blackwell, 719–737.

Pavlenko, A. 2004. L2 influence and L1 attrition in adult bilingualism. *First Language Attrition. Interdisciplinary perspectives on methodological issues*.

- Ed. Schmid, M. S., Köpke, B., Keijzer, M. and Weilemar, L. John Benjamins Publishing Company, 47–59.
- Pavlenko, A., Malt, B. C. 2011. Kitchen Russian: cross-linguistic differences and first-language object naming by Russian-English bilinguals. *Bilingualism: language and cognition*, 14 (1), 19–45.
- Raatz, U., Klein-Braley, C. 1981. The C-Test Modification of the Cloze Procedure. *Practice and Problems in Language Testing 7*. Colchester: University of Essex, 113–38.
- Rahimi, S. 2014. Cloze Test: Form a Testing Instrument toward a Tool in SLA, New Applications. *Journal of Academic and Applied Studies*, Vol. 4 (6), 26–39.
- Ramonaitė, J., Ramonienė, M. 2021. Kaip, kada ir kodėl užmirštama gimtoji kalba? *Taikomoji kalbotyra*, 16, 1–24.
- Ramonienė, M. 2015. Globalizacija, emigracija ir lietuvių kalba. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 9–15.
- R Core Team. 2019. R: A Language and Environment for Statistical Computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
- Rudžinskienė, R., Paulauskaitė, L. 2014. Lietuvos gyventojų emigracijos priežastys ir padariniai šalies ekonomikai. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 8, 62–78.
- Rutkovska, K., Smetona, M., Smetonienė, I. 2017. *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*. Vilnius: Akademine leidyba.
- Safran, W. 2010. Nationalism. *Handbook of language and ethnic identity*. Ed. J. A. Fishman. Oxford university press, 77–93.
- Safran, W. 2004. Introduction: the political aspects of language. *Nationalism and Ethnic Politics*, 10 (1), 1–14.
- Sands, B., Miller, A. L., Brugman, J. 2007. The lexicon in language attrition: the case of N|uu. *Selected Proceedings of the 37th Annual Conference on African Linguistics*. Ed. Doris L. Payne and Jaime Peña. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project, 55–65..
- Scarella, R., Zimmerman, C. 1998. Academic words and gender: ESL student performance on a test of academic lexicon. *Studies in Second Language Acquisition*, Vol. 20, No. 1, 27–49. Cambridge University Press.

- Prieiga internetu: <https://www.jstor.org/stable/44486382> [žiūrėta 2021 03 18].
- Schmid, M. S. 2002. *First Language Attrition, Use and Maintenance*. John Benjamins Publishing Company.
- Schmid, M. S. 2008. Defining language attrition. *Babylonia: the journal of language teaching and learning*. Prieiga internetu: <https://www.researchgate.net/publication/282851959> [žiūrėta 2021 05 11].
- Schmid, M. S. 2011. *Language Attrition*. Cambridge University Press.
- Schmid, M. S., de Bot, K. 2008. Language attrition. *The Handbook of Applied Linguistics*. Ed. A. Davies, C. Elder. Publisher: John Wiley & Sons. 210–235.
- Schmid, M. S., Dusseldorp, E. 2010. Quantitative analyses in a multivariate study of language attrition: the impact of extralinguistic factors. *Second Language Research*, 26 (1), 125–160.
- Schmid, M. S., Fägersten, K. B. 2010. Disfluency markers in L1 attrition. *Language Learning*, 60 (4), 753–791.
- Schmid, M. S., Jarvis, S. 2014. Lexical access and lexical diversity in first language attrition. *Bilingualism: Language and Cognition*, 17 (4). Cambridge University Press, 729–748.
- Schmid, M. S., Köpcke, B. 2009. L1 attrition and the mental lexicon. *The Bilingual Mental Lexicon. Interdisciplinary approaches, Multilingual Matters*. Ed. A. Pavlenko. Bilingual Education & Bilingualism, 209–238.
- Schmitt, N. 2010. *An Introduction to Applied Linguistics*. UK: Hodder & Stoughton.
- Segbers, J., Schroeder, S. 2017. How many words do children know? A corpus-based estimation of children's total vocabulary size. *Language testing*, 34 (3), 297–320.
- Seliger, H., M., Vago, R., M. 1991. *First Language Attrition*. Cambridge University Press.
- Sharwood, M. S., Van Buren, P. 1991. First language attrition and the parameter model. *First Language Attrition*. Ed. Seliger, H., W., Vago, R. M. Cambridge university press, 17–30.
- Shishkin, E., Ecke, P. 2018. Language dominance, verbal fluency, and language control in two groups of Russian-English bilinguals. *Languages*, 3 (27), 1–17.

- Sigot, G. 2004. *Towards Identifying the C-Test Construct*. Peter Lang.
- Taft, M. 2013. *Cognitive mechanisms for lexical access*. Oxford Bibliographies. Prieiga internetu: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199772810/obo-9780199772810-0117.xml> [žiūrėta 2021 09 05].
- Tahta, S., Wood, M., Loewenthal, K. 1981. Foreign accents: Factors relating to transfer of accent from the first language to a second language. *Language and Speech*, Vol. 24, Part 3, 265–272. Prieiga internetu: <https://search.proquest.com/docview/1299120190/fulltextPDF/A7173F69EB0A4E31PQ/1?accountid=15307> [žiūrėta 2019 01 29].
- Tamošiūnaitė, A. 2008. The Lithuanian Language in the United States: Shift or Maintenance? *Lituanus*, Vol. 54 (3), 60–78.
- Tamošiūnaitė, A. 2013. Lithuanian Saturday Schools in Chicago: Student Proficiency, Generational Shift, and Community Involvement. *Heritage Language Journal*, 10 (1), 108–133.
- Timmis, I. 2002. Native-speaker norms and International English: a classroom view. *ELT Journal*, Vol. 56/3. Oxford University Press, 240–249.
- Unesco 2020. *Mother tongue and early childhood care and education: synergies and challenges*. Prieiga internetu: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374419> [žiūrėta 2021 05 30].
- Vaicekauskienė, L. 2010. Globalioji daugiakalbystės perspektyva: anglų kalbos vieta ir vaidmuo Lietuvos miestų erdvėje. *Miestai ir kalbos*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 175–203.
- Vaisėtaitė, E. 2020. Airijos lietuvių gimtosios kalbos žodyno dydis ir atricijos požymiai. *Taikomoji kalbotyra*, 14, 116–132.
- Vilkienė, L. 2010. Daugiakalbystė didžiuosiuose Lietuvos miestuose. *Miestai ir kalbos*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 27–68.
- Vilkienė, L. 2015a. Tarp dviejų kalbų ir kultūrų: kultūrinės tapatybės klausimas. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 155–185.
- Vilkienė, L. 2015b. Kalba ir etninė tapatybė. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 117–134.

Vilkienė, L. 2015c. Kalbinės tapatybės lietuviškumo atskleidimas. *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Red. M. Ramonienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 135–153.

Vilkienė, L. 2017. Emigrantų K1 kitiškumo suvokimas: sociolingvistinių veiksnių įtaka. *Taikomoji kalbotyra*, 9, 109–133.

Vilkienė, L. 2019a. Ar emigrantų kalba patiria atriciją? *Kalbų studijos*, Nr. 34, 111–131.

Vilkienė, L. 2019b. Gimtakalbių ir negimtakalbių mokinių lietuvių kalbos kokybė. *Pedagogika*, t. 135, Nr. 3, 102–121.

Vilkienė, L. et al. 2019. *Kalbinių nuostatų ir mokymosi motyvacijos įtaka lietuvių kalbos mokėjimui*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Vukotić, V. 2019. Social engineers and myth-busters: A comparative research on Lithuanian, Norwegian and Serbian language experts. *Taikomoji kalbotyra*, 12, 292–344.

Weltens, B., Cohen, A. D. 1989. Language attrition research: an introduction. *Studies in Second Language Acquisition*, Vol. 11, No. 2, 127–133. Cambridge University Press. Prieiga internetu: <http://www.jstor.com/stable/44488220> [žiūrėta 2019 06 12].

PRIEDAI

1 priedas. Sociolingvistinis klausimynas Airijos lietuviams

Jūs dalyvaujate Airijoje gyvenančių lietuvių kalbos tyrime. Atsakykite į klausimus apie save ir atlikite užduotį. Tyrimas yra visiškai anoniminis. Iš anksto dėkoju!

Atsakydami apibraukite teisingo atsakymo varianto numerį arba įrašykite atsakymą.

1. Jūsų lytis:

1. Vyras
2. Moteris

2. Kiek Jums metų? (Įrašykite skaičių)

3. Kokioje šalyje Jūs gimėte?

1. Lietuvoje
2. Kitur (įrašykite):

Atsakykite, jei 3 kl. pasirinkote 1 atsakymo variantą.

4. Kiek Jums buvo metų, kai išvykote iš Lietuvos? (Įrašykite skaičių)

5. Kokia Jūsų gimtoji / pirmoji išmokta kalba? Galimi keli atsakymų variantai.

1. Lietuvių kalba
2. Kita kalba (nurodykite):
3. Kita kalba (nurodykite):

6. Kokios šalies / kokių šalių pilietis (-ė) esate?

1. Lietuvos
2. Airijos
3. Lietuvos ir Airijos
4. Kita (*nurodykite*):

7. Kuo Jūs save laikote?

1. Lietuviu (-e)
2. Pusiau lietuviu (-e)
3. Kitos tautybės (*įrašykite*):
4. Nežinau

8. Kokia buvo Jūsų / pirmojo emigravusio Jūsų šeimos nario pagrindinė emigracijos priežastis? (Nurodykite vieną svarbiausią priežastį.)

1. Šeima ar sutuoktinis, -ė / partneris, -ė
2. Mokslai
3. Darbas
4. Naujos galimybės, noras pažinti pasaulį
5. Kita (*įrašykite*):

9. Jūsų išsilavinimas Lietuvoje:

1. Pradinis
2. Pagrindinis
3. Vidurinis
4. Specialusis vidurinis / aukštesnysis
5. Aukštasis
6. Kita (*nurodykite*):

10. Jūsų išsilavinimas kitoje šalyje (*įrašykite koks*):

.....

11. Kokias kalbas Jūs vartojate Airijoje?

1. Lietuvių
2. Anglų
3. Kita (*įrašykite*):

12. Kokia kalba kalbédamas, -a Jūs geriausiai išreiškiate savo mintis?

1. Lietuvių
2. Anglų
3. Kita (*įrašykite*):

13. Kokia kalba kalbédamas, -a Jūs geriausiai išreiškiate savo jausmus?

1. Lietuvių
2. Anglų
3. Kita (*įrašykite*):

14. Kokia Jūsų sutuoktinio, -ės / partnerio, -ės gimtoji / pirmoji išmokta kalba?

1. Lietuvių
2. Anglų
3. Kita (*įrašykite*):
4. Neturiu sutuoktinio, -ės / partnerio, -ės

15. Kokia kalba su sutuoktiniu, -e / partneriu, -e kalbate dažniausiai?

1. Lietuvių
2. Anglų
3. Kita (*įrašykite*):
4. Neturiu sutuoktinio, -ės / partnerio, -ės

16. Įvertinkite kiekvieną teiginį ir pažymėkite (+) tinkamus atsakymus.

	visada	dažnai	kartais	retai	niekada
1. Lietuviškai kalbu namuose					
2. Lietuviškai kalbu darbe					
3. Lietuviškai kalbu lietuvių bendruomenės renginiuose					
4. Lietuviškai bendrauju viešose vietose (kavinėje, kirpykloje ir t. t.)					

	visada	dažnai	kartais	retai	niekada
5. Lietuviškai bendrauju socialiniuose tinkluose (<i>Facebook, Twitter, Instagram</i> ir t. t.)					
6. Lietuviškai kalbu su draugais					
7. Lietuviškai bendrauju su Lietuvoje gyvenančiais žmonėmis (telefonu, per <i>Skype, Facetime</i> ir t. t.)					
8. Lietuviškai skaitau savo malonumui (knygas, žurnalus, internetinius portalus ir t. t.)					
9. Žiūriu lietuviškus vaizdo įrašus (televiziją, filmus, <i>Youtube</i> įrašus)					
10. Klausau lietuviškų garso įrašų (muzikos, el. knygų ir t. t.)					
11. Lietuviškai rašau (laiškus, dienoraštį ir t. t.)					
12. Kita (<i>įrašykite</i>)					

17. Ar Jus tenkina Jūsų materialinė padėtis / gerovė Airijoje?

1. Tenkina
2. Labiau tenkina nei netenkina
3. Nei tenkina, nei netenkina
4. Labiau netenkina nei tenkina
5. Netenkina

18. Kaip dažnai grįžtate į Lietuvą?

1. Kartą per metus
2. Du kartus per metus
3. Tris kartus per metus
4. Kita (*įrašykite*):

2 priedas. Sociolingvistinis klausimynas Lietuvoje gyvenantiems lietuviams

Jūs dalyvaujate Lietuvoje gyvenančių lietuvių kalbos tyrime. Atsakykite į klausimus apie save ir atlikite užduotį. Tyrimas yra visiškai anoniminis. Iš anksto dėkoju!

Atsakydami apibraukite teisingo atsakymo varianto numerį arba įrašykite atsakymą.

1. Ar buvote išvykęs iš Lietuvos vienus metus ar ilgiau?

1. Taip
2. Ne

2. Jūsų lytis:

1. Vyras
2. Moteris

3. Kiek Jums metų? (Įrašykite skaičių)

4. Kokioje šalyje Jūs gimėte?

1. Lietuvoje
2. Kitur (įrašykite):

5. Kokia Jūsų gimtoji / pirmoji išmokta kalba? Galimi keli atsakymų variantai.

1. Lietuvių kalba
2. Kita kalba (nurodykite):
3. Kita kalba (nurodykite):

6. Kokios šalies / kokių šalių pilietis (-ė) esate?

1. Lietuvos
2. Airijos
3. Lietuvos ir Airijos
4. Kita (nurodykite):

7. Jūsų išsilavinimas Lietuvoje:

1. Pradinis
2. Pagrindinis
3. Vidurinis
4. Specialusis vidurinis / aukštesnysis (pvz., profesinė mokykla, aukštesnioji mokykla)
5. Aukštasis (pvz., kolegija)
6. Aukštasis universitetinis (pvz., universitetas, akademija)
7. Kita (*nurodykite*):

8. Jūsų išsilavinimas kitoje šalyje (atitinkmuo Lietuvoje)

1. Nėra
2. Pagrindinis
3. Vidurinis
4. Specialusis vidurinis / aukštesnysis (pvz., profesinė mokykla, aukštesnioji mokykla)
5. Aukštasis (pvz., kolegija)
6. Aukštasis universitetinis (pvz., universitetas, akademija)
7. Kita (*nurodykite*):

9. Kokias kalbas Jūs vartojate Lietuvoje?

1. Lietuvių
2. Anglų
3. Rusų
4. Lenkų
5. Kita (*įrašykite*):

10. Kokia Jūsų sutuoktinio, -ės / partnerio, -ės gimtoji / pirmoji išmokta kalba?

1. Lietuvių
2. Kita kalba
3. Neturiu sutuoktinio, -ės / partnerio, -ės

11. Kokia kalba su sutuoktiniu, -e / partneriu, -e kalbate dažniausiai?

1. Lietuvių
2. Kita kalba
3. Neturiu sutuoktinio, -ės / partnerio, -ės

12. Įvertinkite kiekvieną teiginį ir pažymėkite (+) tinkamus atsakymus.

	visada	dažnai	kartais	retai	niekada
1. Lietuviškai kalbu namuose					
2. Lietuviškai kalbu darbe					
3. Lietuviškai bendrauju socialiniuose tinkluose (<i>Facebook, Twitter, Instagram</i> ir t. t.)					
4. Lietuviškai kalbu su draugais					
5. Lietuviškai skaitau savo malonumui (knygas, žurnalus, internetinius portalus ir t. t.)					
6. Žiūriu lietuviškus vaizdo įrašus (televiziją, filmus, <i>Youtube</i> įrašus)					
7. Klausau lietuviškų garso įrašų (muzikos, el. knygų ir t. t.)					
8. Lietuviškai rašau (laiškus, dienoraštį ir t. t.)					

3 priedas. Žodyno dydžio testo ištrauka

Užduotis

Pažymėkite (+), kuriuos iš pateiktų žodžių suprantate. Sąraše yra ir netikrų žodžių. Pažymėję, kad juos suprantate, neteksite taškų.

Pavyzdys:

daina	+
trilas	
pasakojimas	+

suprantu		suprantu	
šėškas		hidratuoti	
nesidalinti		transplantantas	
saugykla		mobilus	
interferuoti		persivesti	
kurselis		atributas	
trigralis		teršėjas	
riedėjimas		pasturėlis	
įpareigojančiai		mavotis	
nesišaipyti		įsidrąsinti	
nusunkti		nupirtėti	
suslumas		limbinis	
sirpti		niūksoti	
pastuksenti		svosti	
nedrausmingai		neprognuotumas	
magrinėti		bartėjas	
vargdienis		pasivėryti	
pastatykla		apkėnuoti	
linijiškumas		neindividualus	
dosumas		reitinginis	
parišti		fibrininis	
laupti		įrėminti	
dvidešimtinis		litogeniniai	
hominidas		papilinis	

4 priedas. Paveikls *Pajūris*

5 priedas. Paveikslas *Miesto šventē*

6 priedas. Interviu transkribavimo pavyzdys

A3

PAJŪRIS

ŽVEJYBA

I: vienišas vyrukas... žvejoja o kiras vagia jo žuvis <...> valtyje su meškere rankoj... ir kas ten... plūdė ne plūdė apie žvejybą ne nesigaudau

o čia moteriškutė bando nardyt nArdyti. Su maudymosi kostiumėliu surištais plaukais [np] ir kaip tie daiktai vadinasi lastai lastais va plaukioja. [np] o jau kaip šitas daiktas vadinasi tai nežinau... šlangelė ne šlangelė. <...> dviejų dalių žalias taškuotas maudymukas taškeliai balti

AITVARAS

I: mergaitė su [p] aitvaru spalvotu labai lietuvišku geltona žalia raudona stovi vandeny iki kelių iki kulkšnių <...> tame ir reikalas nieko nedaro tiesiog laiko nes šiaip tai reikia bėgti kaip ten sako bėgti

VESTUVĖS

I: čia tokia liūdna situacija. fotografas fotografuoja jaunavedžius bet va nuometą tuoj... nuknektins... antis čia gal antis... nežinau antis su ančiukais nepanašu į gulbę

T: o kokia poza yra šito fotografo?

I: pritūpęs

SŪPYNĖS

T: o čia kas vyksta?

I: mm paauglių porelė supasi ant sūpynių ir darosi selfius

MANKŠTA

I: jauna moteris sportuoja suka lanką ant to... kilimėlio [kor] sportinio kilimėlio ant liemens

LEDAI

I: o čia... mama nėščia mama perka ledus savo sūneliui jau panašu į antrą porciją gal ir trečią bet neaišku čia o vyrukas tai labai laimingas kad gali parduot daug daug ledų

T: laimingas, ar ne?

I: nuuu nežinau nelabai gal... šiaip tai turėtų būt laimingas [juokiasi]

ledai tirpsta ir ir ir... ant mėlynų marškinių jau daug... dėmių raudonų kol kas tik raudonas matau dar žali nepradėjo tirpti

7 priedas. Interviu kodavimo pavyzdys⁵¹

		A3 (M38/9)		
Situacija	Stebimi žodžiai	LR	LP	Raiška
ŽVEJYBA	nardyti	3	kor	
	kaukė	3	pn	šlangelė
	maudymosi kostiumėlis	3		
	taškuotas	3		
	plaukmenys	3	pn	
	žvejoti	3	p	
	žuvėdra / kiras	3		
	vogti	3		
	žvejys	3		vyrukas
	valtis	3		
	žuvis	3		
	meškerė	3		
	VESTUVĖS	jaunieji	3	
antis		3		
pulti		11	p	nuknektinti
tupėti		3		pritūpęs
nuometas		3		
puokštė		0		
fotografuoti		3		
AITVARAS	leisti / laidyti	3		laikyti
	aitvaras	3	p	
	mergaitė	3		
SŪPUOKLĖS	suptis	3		
	sūpynės / sūpuoklės	3		
	asmenukė	3		selfiai
ŠUO ir VAIKAS	pūsti	1	p	daryti
	naršyti	3	p	sėdėti telefone
	vytis	3		užsivyti
	loti	0		

⁵¹ LR – leksinis parinkimas, LP – leksinis prieinamumas (dvejonės žymenys), Raiška – informantų pateikti raiškos vienetai (nieko nerašoma, jeigu raiškos vienetai sutampa su stebimais žodžiais).

		A3 (M38/9)		
Situacija	Stebimi žodžiai	LR	LP	Raiška
	sugriauti	3		
	pavadelis	3	kor	
	ištrūkti	3	kor	išslysti
	dryžuotas	0		
	piktas	3		
	šuo	3		šuniukas
	pilis	3		
	traktorius	3		
	verkti	3		

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p.: info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Tiražas 15 egz.